

T.C.

NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TASAVVUF BİLİM DALI

**ŞİHÂBUDDİN EL-HAMEVÎ'NİN NEFEHÂTU'L-KURB ADLI
ESERİ BAĞLAMINDA EVLİYANIN TASARRUFU MESELESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

ALİ KÜÇÜK

ÖĞRENCİ NO: 21810601082

ORCID NO:0000-0003-0172-8805

DANIŞMAN

DOÇ. ALİ ÇOBAN

KONYA

2025

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ali KÜÇÜK		
	Numarası	21810601082		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Tasavvuf		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Şihâbuddin el-Hamevî'nin Nefehâtu'l-Kurb Adlı Eseri Bağlamında Evliyanın Tasarrufu Meselesi			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Ali KÜÇÜK

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	--	--

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	ALİ KÜÇÜK		
	Öğr. Numarası	21810601082		
	ORCID Numarası	0000-0003-0172-8805		
	Programı	Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	DOÇ. ALİ ÇOBAN		
Tezin Adı	ŞİHÂBUDDİN EL-HAMEVÎ'NİN NEFEHÂTU'L-KURB ADLI ESERİ BAĞLAMINDA EVLİYANIN TASARRUFU MESELESİ			

Tasavvuf, İslam dininin zahir ve batın hükümlerinin birlikte yaşandığı manevî, rûhânî ve derûnî hayat tarzının ve buna ait ilmin genel adıdır. Cibril hadisinde ifadesini bulan ve insanın dini içselleştirmesini sağlayan tasavvuf her ne kadar ilk dönemlerde bu isimle anılmamış olsa da ihsan kelimesinde anlamını bulan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun bir neticesi olarak İslam temelli tasavvuf yolunu izleyenler, bu ilimde Allah'ın dostu olarak kabul edilmiş başkalarına ikram edilmeyen harikuladelere mazhar oldukları söylenmiştir. Kerâmet dediğimiz bu harikuladeler İslam'ın ilk yıllarından günümüze kadar çağlar boyu anlatılagelmiştir. Bu harikulade haller Kur'ân'da başta mucizeler olmak üzere pek çok ayette yer almıştır. Bunlarla imana gelen insanların bela ve musibetlere karşı sabır ve tahammülleri ziyadeleşmiş, imanları, manevi moral, motivasyonları ve ibadetleri artmıştır. Sahabe Hz. Peygamberin pek çok mucizesine şahit olmuşlar, vefatından sonra da onun yolunu tutan veliler de bu harikulade haller kerâmet olarak devam etmiştir. Kerâmet dediğimiz bu haller o zamandan günümüze kadar hatta kıyamete kadar da canlılığını ve önemini devam ettirecektir.

Tezimizin konusu olan evliyanın öldükten sonraki tasarrufu mevzusu da bu kerametın çeşitlerinden ve en çok tartışılan konularından biridir. Eserini inceleyeceğimiz

Hamevî'nin yaşadığı XVII. yüzyılda da bu konuda lehte ve aleyhte tartışmalar çıkınca kendisi fıkıh alimi ve Ezher Üniversitesinde hoca olmasına rağmen bu konuda bir risale yazarak cevap verme ihtiyacı hissetmiş ve “*Nefehâtu'l-kurbi ve'l-ittisâl li evliyâillâhi ba'de'l-intikâl*” adlı risaleyi kaleme almıştır. Biz de bu çalışmamızda Hamevî'nin kerâmet başta olmak üzere evliyanın tasarrufu konusundaki görüşlerini incelemeye çalışacağız. Tasarruf konusuna başlamadan önce birinci bölümde Hamevî'nin hayatı, eserleri, hocaları, talebeleri ve yaşadığı çağda Mısır'daki tasavvufî hayata dair genel bilgiler arz edecek “*Nefehât*”ın genel bir özetini yapıp, yazılma sebebini ve metodunu aktaracağız. İkinci bölümde başta kerâmetin ana kaynağı olan harikuladelerin çeşitlerinden bahsedecek, ardından Hamevî'nin keramete dair eserine aldığı görüşlere yer vereceğiz. Üçüncü ve son bölümde ise asıl konumuz olan evliyanın öldükten sonraki tasarruflarını delilleriyle aktardıktan sonra sonuç bölümünde Hamevî'nin eserindeki tasavvufî görüşlerini özetleyerek tezimizi sona erdireceğiz.

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN UNIVERSITY Directorate of Institute of Social Sciences	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	--	--

ABSTRACT

Authors	Name and Surname	ALİ KÜÇÜK		
	Student Number	21810601082		
	ORCID Number	0000-0003-0172-8805		
	Department	DEPARTMENT OF BASIC ISLAMIC SCIENCES / DEPARTMENT OF MYSTICISM		
	Study Programme	Master's Degree	X	
		Doctorate		
	Thesis Supervisor	DOÇ. ALİ ÇOBAN		
Thesis Name	THE ISSUE OF AWLIYA'S DISPOSTION IN THE CONTEXT OF SHIHĀBUDDIN AL-HAMAWĪ'S WORK NAMED NAFAHĀT AL-QURB			

Mysticism, spiritual and spiritual and where the zahir and batin provisions of Islam are experienced together It is the general name of the ound way of life and the science pertaining to it. Sufism, which finds its expression in the hadith of Gabriel and enables people to internalize religion, appears as a concept that finds its meaning in the word İhsan, even though it was not mentioned with this name in the early periods. As a result of this gift, people who live by permeating religion to the depths of their souls have had the honor of being friends of Allah, and as a result, they have been blessed with wonders that are not offered to others by Allah. These wonders, which we call karamahs, have been described throughout the ages, from the first years of Islam. These wonderful states are mentioned in many verses of the Quran, especially miracles. Thanks to these, the patience and tolerance of people who came to faith against troubles and calamities increased, and their faith,

spiritual morale, motivation and worship increased. Hz. The companions witnessed many miracles of the Prophet, and these wonderful situations continued as karamah for Awliya who followed his path after his death. These states, will continue their vitality and importance from that time until today and even until the end of time.

The subject of our thesis, the disposition of Awliya after their death, is one of the types of this wonder and one of the most discussed topics. Hamawi, whose work we will examine, lived in 17th century. When there were discussions for and against this issue in the century, he felt to respond by writing and treatise on this subject, even though he was a fiqh scholar and a teacher at Al-Azhar University, and wrote this treatise. In this study, we will try to examine Hamawi's views on the dispositions of awliya, especially on miracles. Before starting the topic of dispositions in the first chapter we will provide general information about Hamawi's life, his works, his teachers, his students and the sufi life in Egypt during his time. In the second part, we will make a general summary of the work we will study, "Nafahat", and explain the reason and method of writing it. In the third part, we will first talk about the types of wonders that are the main source of the karamah, and then we will touch on karamah. In the last chapter, we will conclude our thesis by presenting the types of awliya's dispositions after their death, which is our main subject, with evidence, and by summarizing Hamawi's mystical views in his work in the conclusion.

İçindekiler Tablosu

ABSTRACT	V
KISALTMALAR.....	IX
ÖNSÖZ.....	X
GİRİŞ.....	1
1.Araştırmanın Konusu ve Problemi	1
1.1.Araştırma Konusuyla İlgili Kuramsal Çerçeve ve Konuyla İlgili Belli	1
Başlı Araştırmalar.....	1
1.2.Araştırmanın Amacı	2
1.3.Araştırmanın Önemi	2
2.Yöntem	3
BİRİNCİ BÖLÜM: AHMED B. MUHAMMED EL-HAMEVÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ	4
1.1. Hamevî'nin Yaşadığı Dönem	5
1.2. Hocaları	9
1.3. Talebeleri.....	11
1.4. Eserleri	12
1.5. Mezhebi.....	14
1.6. Vefâtı.....	15
1.7. İlmî Etkisi.....	15
2. “Nefehâtü'l-kurb'un Adı Yazılış Tarihi ve Yazılma Sebebi.....	17
2.1. “Nefehâtü'l-kurb'un İçeriği.....	18
2.2. Nefehâtü'l- kurb'un Metodu	19
2.3. Nefehâtü'l-kurb'un Nüshaları	20
2.4. Nefehâtü'l- kurb'un Kaynakları	21
2.5. Nefehâtü'l- kurb'un Türkçe Tercümesi	22
İKİNCİ BÖLÜM: NEFEHÂTU'L-KURB'DA HAYATTAYKEN EVLİYANIN TASARRUFU	35
1. Hârikulâde	35
2. Hârikulâdelerin İslam'daki Yeri	36
3. Harikuladenin Çeşitleri.....	37
3.1. Mucize	37
3.2. İrhas	39
3.3. Meûnet	40
3.4. İstidrac	40
3.5. İhânet	41
3.6. Keramet.....	41
3.6.1. Veli ve Kerâmetin Tarifleri	41
3.6.2. Süfilerin Kerâmete Bakış Açılımları ve Kerâmetin Etkisine Dair Sözleri	42
3.6.3. Kerâmet ile Mucize Arasındaki Fark	45

3.6.4. Kerâmetin Varlığının İspatına Dair Hamevî'nin Delilleri.....	45
3.6.5. Hamevî 'ye Göre Kerâmeti Tasdik ve İnkâr Etme Konusunda İnsanların Kısımları	49
3.6.6. Keşf ve İlham ile Gaipden Haber Edinmenin İmkânı ve Hamevî'nin Bu Konudaki Görüşleri	52
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: NEFEHÂTÜ'L-KURB'DA ÖLDÜKTEN SONRA EVLİYANIN TASARRUFLARI MESELESİ	59
1. Tasarrufun Tanımı.....	59
2. Mutlak Tasarruf.....	59
3. Mukayyed Tasarruf	60
4. Öldükten Sonra Evliyanın Tasarrufları.....	63
4.1. Hamevî'nin Öldükten Sonra Evliyanın Tasarruflarının Devam Ettiğine Dair Görüşleri	64
4.2. Öldükten Sonra Kerâmetin Meydana Gelmesini İnkâr edenlere Reddiye.....	68
4.3. Öldükten Sonra Kerâmeti İnkâr Ettiğine Dair Bazı Ehl-i Sünnet Âlimlerine Yapılan İsnatların Reddiyesi.....	70
4.4. Hamevî'ye Göre Evliyânın Kerâmet ve Tasarruflarına İnanmanın Fikhî Boyutu	72
5. Evliyanın Öldükten Sonraki Tasarruflarının Çeşitleri.....	73
5.1. Tevessül	73
5.1.1. İslam Alimlerinin Tevessül Hakkındaki Görüşleri	76
5.1.2. Ehl-i Tasavvufun Tevessül Hakkında Görüşleri.....	77
5.1.3. Tevessülü Reddedenler.....	77
5.1.4. Hamevî'nin Tevessül Hakkındaki Düşünceleri	79
5.2. İstimdad	80
5.2.1. Ruhun Mahiyeti ve Evliyânın Tatavvuru/ Farklı Tavırlara Bürünmesi.....	81
5.2.2. Ruhlardan İstimdad.....	86
5.2.3. Hamevî'nin Ruhun Gelişimi ve Ruhlardan İstimdad Hakkındaki Görüşleri	87
SONUÇ.....	89
KAYNAKÇA	93

KISALTMALAR

(s.a.s) : Sallallâhu aleyhi ve sellem

b. : İbn, Bin

Bkz. : Bakınız

c. : Cilt

DİA. : Diyanet İslam Ansiklopedisi

ed. : Editör

H. : Hicrî

Hız. : Hazreti

M. : Mîlâdî

md. : Madde

(r.a) : Radıyallâhu anh

s. : Sayfa

thk. : Tahkik eden

ö. : Ölümü

vb. : Ve benzeri

ÖNSÖZ

Sadece İslam'da değil bütün dinlerde harikuladelerin önemli bir yeri vardır. Dîni, materyalist felsefeden farklı kılan, birçok dinin temelinde olağanüstü hallerin bulunmasıdır. Semavi dinlerde mucize olarak ifade edilen bu hakikat paganist dinlerde efsane, esatir, destan ve mitos olarak yer alır. Kitap ehli olarak kabul edilen Yahudilik ve özellikle Hıristiyanlıkta harikuladelere çok önem verilmiştir. Hıristiyanlıktaki hârikulâdelerin çokluğu onu adeta Antik Yunan'ın mitolojik dinine benzer bir hale sokmaktadır. Bugün hiçbir dine inanmadığını savunan ateistlerde bile büyü, tabu, totem, şaman, dilek tutma, sezgi, kehanet, efsane, fal gibi terimler kullanılır ve bu tip mitlere inanç vardır.

İslam dîni çift taraflı bir dindir. Onun bir zahiri tarafı vardır ki; insanın akıl, mantık, fitrat ve tabiatına hitap eder. Bir de bâtinî tarafı vardır; o da insanın manevi yönüne hitap eder ki mucize ve kerametler insanın bu boyutuna aittir. Bu hususlar önemine binâen İslam'ın temel metinleri olan Kur'ân ve hadisler içerisinde çokça yer almaktadır. Bu harikuladeler Hz. Peygamberin peygamberliğinden daha önce başlamış, 23 yıllık peygamberliği döneminde vahiyle beraber zirveye çıkmıştır. Onun vefatından sonra da kerâmetler vasıtasıyla günümüze kadar devam edegelmiştir.

Kerâmetin varlığı konusunda itikadi mezhepler arasında genel manada kerâmeti inkâr edenler yok gibidir. İhtilaf ve reddiyelerin olduğu alan; kerametın neveleri, kapsamı vb. hususlardır. Zâhirî ulemâ için kerâmet çok önem arz etmese de sûfilikte son derece mühimdir. Tasavvufta keramet hadisesinin donuk ve durağan bir hali yoktur. O her zaman ve çağda yaşanabilir. Keramet tasavvufi hayata heyecan ve coşku getirir. Müridin şeyhine olan bağının güçlenmesi, gördüğü keramet karşısında tâlibin seyr-ü sülûkünde ilerleme, evradına ve vazifesine sımsıkı sarılma, ihlas ve samimiyetini artırma gibi faydaları haizdir. Bu öneminden dolayı kerâmetlere dair bir literatür bile oluşmuştur. Menâkıpnamelerde, velâyetnâmelerde ve sûfilerin hayatlarının hikâye edildiği tabakât kitaplarında çokça kerâmetler nakledilir. Hakeza kerâmet toplum nezdinde ayrı bir ehemmiyete sahiptir, adeta toplumda kerâmeti olmayan veliye itibar edilmez.

Elimizdeki çalışma, 16. asrın Mısır'da yetişmiş olan önemli alimlerinden Hamevî'nin evliyanın öldükten sonraki tasarruflarını ele aldığı “*Nefehât*” adlı risale üzerine yoğunlaşmaktadır. Hamevî, Ezher üniversitesinde hoca olup fetva makamına gelmiş bir alim iken en ihtilafli konulardan biri olan tasarruf konusunda onu savunan bir risale kaleme alarak tasarrufun varlığını bütün ilmî müktesebatıyla müdafaa etmiştir.

Şüphesiz yaşadığı Mısır'ın, onun tasavvufa olan meylinde büyük bir etkisi vardır. Çünkü Mısır diyarı daha hicri III. asırdan itibaren tasavvufun beşiği olan mekanlardan biri haline gelmiştir. Örnek verecek olursak; Zunnûn el-Mısırî, Ebu Bekir ez-Zekkâk el-Mısırî, Ebu'l-Hasen b. Bünân el-Hammâl, Ahmed Bedevi, İbni Atâullah el-İskenderî, Ömer İbnü'l-Fârız, İmam-ı Şa'rânî, Ebu'l-Hasen Ali eş-Şâzelî, son olarak da Hamevî ile asırdaş olan Mustafa Kemaleddin el-Bekri ile el-Bekri'nin hocası Abdülğani en-Nablûsî'yi sayabiliriz. Hamevî kendisinin tarikat mensubiyetini belirtmemiştir. Dolayısıyla onun elimizdeki "*Nefehât*" adlı risalesi bir alimin tasavvufun böyle hassas bir konusundaki yaklaşımını bize göstermesi açısından son derece önemlidir.

Biz bu çalışmamızda önce Hamevî'nin hayatını inceleyeceğiz. Sonra tezimizin konusu olan müellifin "*Nefehât*" esirinin metodunu, yazılma sebebini araştıracağız. Ardından bahsi geçen eserdeki tasavvufî görüşleri serdettikten sonra asıl konumuz olan "*Evliyanın öldükten sonraki tasarrufu*"nu eser bağlamında ve diğer kaynaklarla da desteklemeye gayret gösterecek, sonuç bölümünde de Hamevî'nin ortaya koyduğu tasavvufî görüşlerini özetleyecek ve çıkardığımız neticeyi izah ederek tezimizi sona erdireceğiz.

Son olarak; konunun belirlenmesinden tezin teşekkülüne kadar her aşamasında bizlere rehberlik edip yol gösteren, kıymetli telkin ve tavsiyeleriyle ufkumuzu açan danışmanım sayın Doç. Dr. Ali Çoban hocama, kendisinden ders alma imkanı bulduğumuz ve tez sürecinde tashih ve tavsiyeleriyle bizlere katkı veren sayın Prof. Dr. Hülya Küçük ve İbrahim Işıtan hocalarıma, kendilerine ayırmam gereken vakitlerde haklarından fedakârlık ederek bu ilmî çalışmam da beni destekleyen sevgili eşim ve biricik kızıma teşekkürü bir borç bilirim.

Gayret bizden, tevfik Allah'tandır.

Ali Küçük

Konya – 2025

GİRİŞ

1.Araştırmanın Konusu ve Problemi

Araştırmamızın konusunu Şihâbuddîn Ahmed el-Hamevî'nin “*Nefehâtü'l-gurbi ve'l-ittisâl bi-isbâti't-tasarrufi li-evliyâillâhi ba'de'l-intikâl*” eseri özelinde sûfî düşüncede evliyanın öldükten sonraki tasarrufları teşkil etmektedir. Eseri incelerken; velî kimdir, kerâmetin vukunun delilleri, öldükten sonrada keramet devam eder mi? Kerâmetin öldükten sonra da devam ettiğine dair aklî ve naklî deliller, öldükten sonra keramet kesildiğini inkâr edenlere verilen cevaplar, kerâmeti tasdik eden ve etmeyenlerin görüşü, evliyanın tasarrufunu kabul edenleri tekfir edenlere uyarılar vb. konulara değinilecektir. Klasik ve modern dönemde tasavvuf konusunda en çok tartışılan keramet ve daha özeldede tasarruf probleminin hangi yönden ele alındığı ve verilen cevaplar üzerinde durulacaktır.

1.1.Araştırma Konusuyla İlgili Kuramsal Çerçeve ve Konuyla İlgili Belli

Başlı Araştırmalar

Araştırmaya konu olan “*Nefehâtü'l-kurb*” eserinin değinmiş olduğu konuları bu eserdeki deliller başta olmak üzere aynı konularda yazılmış olan kitap ve makalelerle de destekleyeceğiz. Konunun dağılıp maksadın kaybolmaması için yeterli delilleri zikretmekle yetineceğiz.

Konunun araştırılmasına katkı sağlaması bakımından birtakım ilmi çalışmalara müracaat edilmiştir.

a) Bazı Kaynak Kitaplar

1. *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risâlesi*, Abdülkerim el-Kuşeyri, Hazırlayan: Süleyman Uludağ, (İstanbul;Dergah Yayınları, 4. Baskı)
2. *Futûhât-ı Mekkiyye*, İbn Arabî, Çeviri: Ekrem Demirli, (İstanbul: Litera yayıncılık)
3. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ethem Cebecioğlu, (Ağaç Kitapevi yayınları, 5. Baskı)
4. *Ta'rîfât*, Seyit Şerif Cürçânî, Çeviri: Arif Erkan, (İstanbul: Bahar Yayınları, 1. Baskı)
5. *Hakikat Bilgisi Keşfü'l-mahcûb*, Hucvirî, Çeviri: Süleyman Uludağ, (İstanbul: Dergâh yayınları)
6. *İhyâu ulûmi'd-dîn*, Gazâlî, Çeviri: Ahmet Serdaroğlu, (İstanbul: Bedir Yayınevi)

7. *Hilyetü'l-evliyâ'* ve tabakâtu'l-asfiyâ, Ebû Nuaym el-İsfehânî, (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye)
8. *et-Ta'arruf li-mezhebi ehli't-tasavvuf*, Kalâbâzî, (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye)
9. *el-Kevâkibü'd-dürriyye fi't-tabakâtu's-sûfiyye*, Münâvî, (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye)
10. *Câmiu kerâmâti'l-evliyâ*, Nebhânî, (Beyrut: el-Mektebetü's-sekâfiyye)
11. *Tezkiratü'l-evliyâ*, Feridüddin Attâr, (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye)
12. *Mektûbât-ı Rabbânî*, İmam-ı Rabbânî, Çeviri: Hüseyin Hilmi Işık, (İstanbul: Hakikat Kitapevi, 23. Baskı)
13. *İslam Tasavvufu el-Lum'a*, Serrâc, Çeviri: Hasan Kâmil Yılmaz, (İstanbul: Erkam Yayınları)
14. *Avarifü'l-mearif*, Sühreverdî, (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye)

b) Bazı Akademik Çalışmalar

- 1) “*Keramet*”, Süleyman Uludağ, TDV İslam Ansiklopedisi, c.XXV, s.265-268.
- 2) “*Keramet*”, M. Sait Şimşek, Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl 1990, c.3 Sayı 3.
- 3) “*İslam Düşüncesinde Bazı Mucize Telakkileri*”, Metin Pay, Dini Araştırmalar Dergisi, Temmuz- Aralık 2015, Cilt: 18, Sayı: 47, ss. 146- 171.
- 4) “*Ehl-i Sünnet İnancında Kerâmetin İmkân ve Vukû'u Problemi*”, Murat Serdar, Bilimname Dergisi, 2010/2, cilt: VIII, sayı: 19, s. 25-46.
- 5) “*İstimdâd*”, Yusuf Şevki Yavuz, TDV İslam Ansiklopedisi, c.XXIII, s.363-364.
- 6) “*Kozmik Yetki: Tasarruf*”, Abdülhakim Yüce, Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, 2005, cilt: VI, sayı: 15, s. 37-49.
- 7) “*Mütekaddimin devri kelamcılarına göre bilgi kaynağı olarak Keşf ve İlham*”, Ahmet İshak Demir, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı / Kelam Bilim Dalı.

1.2.Araştırmanın Amacı

Günümüzde de hâlâ tartışması devam etmekte olan evliyanın öldükten sonra tasarrufunun devam etmesine ilişkin Hamevî'nin görüşlerinin incelenmesidir.

1.3.Araştırmanın Önemi

Fakîhlik yönü ön plana çıkan Hamevî'nin kerâmet ve evliyanın öldükten sonraki tasarrufuna dair düşünceleri, Hamevî'nin kendi yaşadığı dönemde evliyanın tasarrufuna

inanan ve bunu savunan sūfîlere yapılan eleştiriler ve hatta tekfirlere karşı yaptığı reddiyeler ile o dönemin tasavvuf tartışmaları incelenmiş olacaktır.

2.Yöntem

Eldeki çalışmanın konusu dahilinde daha önce ve sonra yapılan tüm araştırmalar dikkate alınarak araştırma sonuçlarının açıklayıcı bir boyutta değerlendirilebilmesi açısından betimsel içerik analizi yöntemi kullanılacaktır. Bu bağlamda önce Hamevî'nin hayatı incelenecek, ardından harikuladenin makbul olan ve olmayan çeşitleri; mucize, kerâmet, irhâs, meûnet, istidrac ve ihanete değinilecektir. Evliyanın tasarrufunun da bir keramet olması hasebiyle keramet konusuna da çeşitleri ve kısımlarıyla beraber temas edilecektir. Sonra asıl konumuz olan tasarrufa ve onun birer çeşidi olan tevessül ve ruhlardan istimdâd konularına da değinildikten sonra sonuç bölümüyle çalışmamız hitama erecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM: AHMED B. MUHAMMED EL-HAMEVÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

Tam adı; Ahmed b. Muhammed el-Hamevî (ö. 1098/1687) olup, kendisi aslen Suriye Hama'lıdır. Memleketi sebebiyle Hamevî diye meşhur olmuştur. Mısır'da yaşayıp, orada vefat ettiğinden Mısrî, Hz. Hasan'ın (r.a) soyundan geldiği için el-Hasenî, Hanefî bir fakih olduğundan dolayı da el-Hanefî nisbesini almıştır. Hz. Hüseyin'in (r.a) soyundan geldiğini söyleyip el-Hüseynî diye isimlendirenler de olmuştur.¹ Künyesi Ebü'l-Abbâs, lakabı Şihâbuddin'dir.² Doğum tarihi ile alakalı terâcim kitaplarında bir bilgi bulunmamaktadır.³ İslam âleminin yetiştirdiği önemli âlimlerdendir. Hanefî fıkhında uzmanlaşan Hamevî'nin fıkıh, lügat, meânî, beyân ve tasavvuf gibi alanlarda da çalışmaları bulunmaktadır.⁴

Hamevî'nin hayatıyla ilgili çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Muhakkik Hanefî âlimlerinden bir müderristir. Mısır/Kahire'deki Süleymaniye ve Hüseyniye medreselerinde hocalık yapmıştır. Mısır'da fetva verme makamına kadar yükselmiştir.⁵ Küçük yaşından itibaren önemli ilim adamlarından dersler almaya başlayan Hamevî; fıkıh, fıkıh usûlü, tefsir, hadis, tarih ve dil alanında zamanının yetkin âlimlerinden birisi haline gelmiş ve bu alanlarda eserler kaleme almıştır. O zamanlar Mısır'a hâkim olan Osmanlılar nezdinde ulemanın önemli bir mevkisi vardı. Valilerin huzurunda önemli konularda ilmî münazaralar yapılırdı. Osmanlı yöneticileri de ilim adamlarını desteklerlerdi. Hamevî'de her alanda yetkin bir alim olduğundan bu meclislerde münazara heyeti olarak bulunmuştur. Abdurrahman b. Hasan el-Cebertî (ö. 1240/1825) Hamevî hakkında onun "*muhakkiklerin önderi, müdekkiklerin umdesi, pek çok faydalı ilmî eserin müellifi*" olduğunu söylemiştir.⁶

Hamevî, Hanefî mezhebi literatürüne eserleriyle katkıda bulunmuş bir alimdir. Mezhebin temel eserlerine yazdığı şerhler de bu ilmî yetkinliğini göstermiştir. Mesela; *Risâletü'l-Hamevî* adlı eserinde Hanefî mezhebinin önemli eserleri olan; *Kenzü'd-dekâik*

---

¹ İsmail Bâşâ el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-ârifin esmâü'l- müellifin ve âsârü'l-musannifin* (Beyrut- Lübnan: Dâru't-türâsü'l-arabiyyi, 1951), c.1, s.164-165.

² Nure b.Müslim el-Mahmâdî, "Risâletün fî teaddüdi'l-kudât fî beledin vâhidin Şihabuddin Ahmet b. Muhammed el-Hasenî el-Hamevî el-Hanefî Dirâsetün ve Tahkîk", *Câmiatü Ezher - Külliyyetü's- şeriatî ve'l-kânûn* 34 (2022), 1993.

³ Muhammed Emin b. Fazlullah b. Muhibbullah b. Muhammed el-Muhibbî, ed-Dıımışkî, *Hulâsatü'l-eser fî a'yâni'l-hâdî aşar* (Beyrut- Lübnan: Dâru's-sâdir, 1284), 1/343.

⁴ Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin* (Beyrut- Lübnan: Dâru ihyâ-i türâsî'l-Arabî, ts.), 93.

⁵ el-Mahmâdî, "Ezher- İlmî Dergi", 1994.

⁶ Abdurrahman b. Hasen el-Cebertî- Üstaz Dr. Abdurrahman Abdürrahim, *Acâibü'l-âsâr fî't-terâcimi ve'l-ahbâr* (Mısır: Merkez-ü vesâikü't- târih Mısır el-muâsıra, 1998), c.1, s.114.

ve bazı şerhleriyle, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî, Dürerü'l-ḥükkâm fî şerhi Ğureri'l-aḥkâm* gibi asıl metinler ile şerhleri arasındaki malumat ve usûl açısından meydana gelen tenakuzlara/çelişiklere temas ederek farklı ilmî disiplinler açısından değerlendirmelerde bulunmuş, mezhepten sapan görüşleri tashih ederek/düzelterek olması gerekeni ortaya koymuştur.⁷

1.1.Hamevî'nin Yaşadığı Dönem

Her alimin yaşadığı çağdaki ekonomik, kültürel, sosyal ve dini olayların o alimin hayatında olumlu ve olumsuz manada etkileri olmuştur. Bizde bu bölümde Hamevî'nin yaşadığı çağdaki siyasal, ekonomik, sosyal ve özellikle tasavvufi hayata iki başlık halinde kısaca değinmek istiyoruz.

a) Yaşadığı çağda Mısır'da ekonomik, kültürel ve siyasi durumlar

Mısır, 1517'de Yavuz Sultan Selim zamanında Ridaniye savaşında Memlüklerin Osmanlıya yenilmesiyle Osmanlı hakimiyetine girmiştir. Mısır halkı Memlüklülerin idaresi altında bulunduğu dönemde isyan faaliyetlerinde bulunmamış iken Osmanlı döneminde çokça isyan hareketleri meydana gelmiştir. Bunun pek çok sebebi olmakla beraber; Mısır'ın Osmanlı'nın bir eyaleti gibi merkezden uzak beylerbeyi aracılığıyla yönetilmesi, Osmanlı'nın nizamına alışamamaları ve atanan Beylerbeyinin çok uzun süre tahtta kalamaması ve halka yükledikleri aşırı vergiler gibi sebepleri sayabiliriz. Hamevî'nin yaşadığı 17. yüzyıl Osmanlı'nın her alanda sıkıntı yaşadığı bir dönemdir. Bu sıkıntılar Mısır'a da sirayet etmiştir. Bu yüzyıla etki eden olaylar 16. yüzyıldan devam edegelmiştir. Bunlara örnek olarak 16. yüzyılın ikinci yarında başlayan büyük nüfus artışı, devletin klasik mali ve askeri sisteminin bozulması, Safeviler ve Habsburglar ile yıllarca süren savaşlar ve savaşlara bağlı olarak mali durumun kötüleşmesi, 16. yüzyıl ortalarında Şehzade Mustafa ve Şehzade Bayezid arasında yaşanan taht mücadelesini, timar sahiplerinin tımarlarını kaybetmelerini sayabiliriz.⁸

17. Yüzyılın başlarında kapıkulu askerlerinin ve devletin merkezi birimlerinin mali yükümlülükleri artınca eyaletlerden alınan vergiler artırılmış, bundan Mısır eyaleti de nasibini almıştır. Özellikle görevlendirmeler sonucu alınan pişkeşler ve görevde bırakılma neticesinde alınan berat resimleri konusunda yapılan usulsüzlükler halkın tepkisine neden

---

⁷ Yusuf Balta, "Risâletü'l-Hamevî'de İmam Hamevî'nin Bazı Fıkhî Meselelerle İlgili Değerlendirmeleri", *Usûl: İslam Araştırmaları* 33 (2020), 79.

⁸ Zekiye Efeoğlu, *Evliya Çelebi'ye göre Mısır Beylerbeyileri'nin Mısır'a geliş ve gidişleri* (Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Master Thesis, 2021), 44.

olmuştur. Devletin göreve getirdiği kişiye verdiği pişkeş ve görevine son verdiğinde verdiği berat resimleri konusunda yapılan yolsuzluklar devlete fazladan bir yük daha bindirmiştir. Bunu kötüye kullanan idareciler daha fazla para alabilmek için devamlı azil ve ibka/yerinde bırakma yapmışlardır. Bu alınan paralar da halktan tahsil edildiğinden onlara fazladan vergi olarak dönmüştür. Ekonomik istikrarsızlık ve yolsuzluklar artmaya başlayınca bu bozulmalar eyaletin diğer kademelerine de sirayet etmiştir. Mısır'daki bazı askeri birlikler ulufeleri az geldiğinden muhafaza hizmetlerinin yanı sıra mali ve idari hizmetler alanlarında da faaliyet göstermeye başlamışlardır. İdari ve mali işlerle uğraşmaya başlayan askerler yönetime karışmaya ve sık sık isyan etmeye başlamışlar, bununla da kalmayarak halktan her ay olmak üzere külfe ve tulbe adı altında para almaya başlamışlardır.⁹

17. yüzyılın ortalarından itibaren Mısır'da Osmanlı dışındaki güçlerin etkisinin arttığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde Mısır'ın Osmanlı nezdindeki etkinliği de azalmıştır. Çünkü Mısır, Kızıldeniz ve Akdeniz'de ki askeri faaliyetlerin ana merkezi olma statüsünü kaybetmiştir. Bunun sebebi Portekiz'in önemli bir tehdit olmaktan çıkması olduğu ifade edilmektedir. Bir diğer etkende Yemende Zeydî-Şîî imamların Osmanlı'nın o bölgedeki hakimiyetine son vermesidir. 1683'de Viyana kuşatmasının sona ermesiyle de o cephede kapanınca Mısır bundan etkilenmiştir. 17. yüzyıl başlarında çeşitli askeri zümreler içinden ortaya çıkan Kasımiyye ve Fikariyye adlı fırkalar arasındaki rekabet, yerel güçlerin mahiyeti konusunda bir dönüm noktası niteliğindedir.¹⁰

Mısırın hakimiyeti, idareye yakın bürokratların akrabaları olan idareciliğe ehil olmayan beylerbeyinin etkisiyle gerçekleştiğinden beylerbeyinin görev süreleri kısalmış ve neticede idari mana da meydana gelen boşluktan yararlanan yerel güçlerden çeşitli askeri zümreler ortaya çıkmışlardır. Kasımiyye ve Fikariyye grupları bu askeri zümrelerdendir. Öyle ki bu gruplar göreve gelen beylerbeyini hapsetmişler, onun otoritesini tanımamışlar ve bazılarını katlettikleri bile vakidir. Fakat beylerbeyinin etkinliğini bunlardan daha ziyade azaltan unsur Memlûklü beylerinin yükselişi olmuştur. 1660-1670 yılları arasında bu iki fırka ortadan kaldırılmış ancak bu seferde merkezden gelen yeniçeri vb. askeri unsurlar Mısırda etkili olmuşlar, halk ile irtibata geçip askerlik görevleri dışında ticarete yönelip beylerbeyine karşı güç devşirmişlerdir.¹¹

---

⁹ Efeoğlu, *Evlîya Çelebi'ye göre Mısır Beylerbeyileri'nin Mısır'a geliş ve gidişleri*, 51.

¹⁰ Efeoğlu, *Evlîya Çelebi'ye göre Mısır Beylerbeyileri'nin Mısır'a geliş ve gidişleri*, 54-55.

¹¹ Efeoğlu, *Evlîya Çelebi'ye göre Mısır Beylerbeyileri'nin Mısır'a geliş ve gidişleri*, 57.

Özetle Hamevî'nin yaşadığı dönem; Mısır'da Osmanlı'nın merkezi otoritesinin zayıfladığı, siyasi iktidarsızlıkların meydana geldiği, sık sık valilerin değiştiği, bu değişimler neticesinde halka yüklenen ağır vergilerle ekonominin bozulduğu, yolsuzluk ve rüşvetin arttığı, askeri kadrolarının kendi işlerini bırakıp makam ve mülk peşine düştüğü bir dönem olmuştur.

b) Yaşadığı çağda Mısır'da tasavvufî hayat

Mısır'da tasavvufî hayat önemli bir yere sahiptir. Öyle ki günümüzde tarikatlar “*el-Mecâlisü'l- A'lâ li't-Turuki's-Sûfiyye bi Mısır*” adında resmi bir hüviyetle temsil edilmektedir. Yine tasavvuf büyüklerinin doğum ve ölüm yıl dönümleri müntesibi olan halk tarafından coşkuyla kutlanmaktadır.¹²

Tasavvufî hayatın Mısır'da hangi tarihlerde yayılmaya başladığı konusunda el-Mısri nisbesiyle maruf olan Zunnûn el-Mısri'ye (245/859) bakacak olursak tasavvufun mısır ne kadar erken dönemlerde girmiş olduğunu görürüz. Ebu'l-Vefa Taftazânî'nin (ö.1994) ifadesiyle Mısır'da tasavvufun tohumlarını atan Zunnûn el-Mısri'dir.¹³

Hicri III. asırdan itibaren tasavvufa alaka artarak devam etmiş, pek çok tasavvuf büyüğü ve tarikatı Mısır'da yayılma ve gelişme imkânı bulmuştur. Özellikle Memlûklüler zamanına geldiğimizde Mısır'da tarikatlar açısından önemli gelişmeler olmuştur. Bu dönemde sûfî gruplar ve tarikatlar çoğalmaya başlamış, tarikatların hiyerarşik yapıları teşekkül etmiştir. Memlûklü sultanları sûfilere destek vermişler pek çok hangâh vb. tasavvufî yapılarda artış meydana gelmiştir. Memlûk hükümdarı Muhammed b. Kalavun'un 725/1325'de inşa ettirdiği bugün el-Hanke diye bilinen Siryâkus Hangâh'ı bunlardan en meşhurdur.¹⁴

Memlûklüler döneminde tarikatlarda *abdâl* ve *evtâd* gibi kavramların gündeme geldiğini, tarikatların askeriyeye benzer bir yapıya büründüğünü, tamamen askeri hiyerarşik yapıda kullanılan kavramların kullanılmaya başlandığını görüyoruz.¹⁵

Mısır'da tasavvuf asla hayattan ve sosyal olaylardan kopuk bir durum arz etmemiştir. Sûfîler toplumun iyi gününde de kötü gününde de yanında olmuşlardır.

¹² Dilâver Güner, “Mısır'da Tasavvufî Hayat Ve Tasavvuf Öğretimi”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/8 (01 Eylül 1998), 207-210.

¹³ Mustafa Aşkar, “Mısır'da Sûfî Tarikatların Tarihi Gelişimi ve Günümüzdeki Durumları”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35/1-4 (01 Ağustos 1996), 535.

¹⁴ Takıyyüddin Ebu'l- Abbâs Ahmet b. Ali b. Abdülkâdir el-Ubeydî el-Makrizî, *Kitâbu'l-mevâz ve'l-i'tibâr bi zikri'l- hudadı ve'l-âsâr* (Beyrut- Lübnan: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1998), 4/293.

¹⁵ Aşkar, “Mısır'da Sûfî Tarikatların Tarihi Gelişimi ve Günümüzdeki Durumları”, 538.

Örneğin; Memlûklerin yaptığı savaflara sûfiler de destek vermişler, savafla katılmışlardır. Şâzeliyye tarikatı bunlardan biridir. Yine İbni İyâs tarih kitabında tarikat şeyhlerinin de savaflara çağrıldıklarını ve katıldıklarını zikreder.¹⁶

Hamevî'nin de yaşadığı dönem olan Osmanlı dönemine geldiğimizde Mısır'da tarikatların halk arasında oldukça yaygınlaştığını ve revaçta olduğunu görmekteyiz. Bununla beraber Mısır'da tasavvufî hayatta durağanlık ve tasavvufun gayesinden uzaklaşmalarında olduğu bir dönem yaşanmaya başlamıştır. Tasavvuf erbabı şekli şartlara yoğunlaşmışlar, özü bırakıp kabukla meşgul olmuşlardır. Daha önce Mısır'da olmayan ve ilk dönem sûfilerince de kemal alameti sayılmayan kerâmet göstermek ve kerâmet, menkıbe tarzı hâdiselere fazlaca önem verme hastalığı tüm tasavvuf erbabında görülmeye başlanmıştır.¹⁷ Başta ulema olmak üzere halk tarafından da kerâmetin inkâr edilmesi gibi bir durum ortaya çıkmış olmasından dolayı Hamevî'nin bu risaleyi kaleme almış olabileceğini düşünmekteyiz.

Bu asırda tasavvufî hayatta meydana gelen olumsuzluklar ve durağanlığa rağmen önemli tasavvuf erbabı zatlarda ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri Abdülğani en-Nablûsî (ö. 1143/1731) ve *Halvetiyye* tarikatının Mısır'daki kurucularından olan, ilmi ve takvasıyla meşhur Nablûsî'nin talebesi Mustafa Kemaleddin el-Bekri'dir. (ö. 1162/1749)¹⁸

Nablûsî'nin Tasavvufî eserlerine bakıldığında ağırlıklı olarak vahdet-i vücud konusunu işlediği görülmektedir. *el-Vücûdü'l-Hak* eseri Osmanlı döneminde Muhiddin İbnü'l-Arabî'nin Vahdet-i vücud anlayışını sistemli olarak işleyen tek Arapça eser olarak addedilmektedir. Nablûsî, İbni Teymiye (ö. 728/1328) vb. benzerlerinin İbni Arabî'ye yapmış oldukları tenkitlere cevaplar vermiş, edebiyat ve fıkıh yönünün de kuvvetli olması hasebiyle İbni Arabî'nin eserlerini halkın anlayabileceği bir dille şerh etmeye çalışmıştır. Yine Mevlevilerin sema ve tütün mevzularında onları fikhî yönden savunan eserler kaleme almıştır.¹⁹

Yine bu dönemin etkili sûfilerinden el-Bekrî, Şam doğumlu olup Mısır'a gelen alim ve sûfilerden bir zattır. *Keşfü'l-hafâ* müellifi İsmail el-Aclûnî, *el-Kevâkibu'z-zâhiriyye* müellifi Ebû'l-Mevâhib el-Hanbelî ve Abdülğani en-Nablûsî gibi âlim ve mutasavvıflardan

---

¹⁶ Muhammed b. Ahmet b. el-İyas el-Hanefî, *Bedâiu'z-zuhûr fî vekâii'd-duhur* (el-heyetü'l-Mısriyye el-amme el-kitab, 2008), 3/22.

¹⁷ Tefvik Taviil, *et-Tasavvuf fi asri ibbane'l-asri'l-Usmani* (Mısır: Mektebetü'l-Adab, ts.), 55.

¹⁸ Ali İhsan Yurt, "Bekrî, Kutbüddin", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1992), 5/369.

¹⁹ Nihat Azamat, "Kâdiriyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2001).

dini ve lisanî ilimleri öğrenmiştir. Özellikle tasavvuf tedrisini hocası Nablûsî 'den almıştır. Ondan İbnü'l-Arabî'nin *Futûhat*'ı ile *Fusûsu'l-hikem*'ini ve daha başka eserlerini okumuştur. Şam'da tanıştığı Halvetî şeyhi Abdüllatif b. Hüsameddin'e intisap etmiş ve onun halifesi olarak makamına geçmiştir. *Fethu'l-Kudsî* adlı seher vaktinde vird olarak okunması için kaleme aldığı eseri fakihler arasında tartışma konusu olunca, İstanbul'a kadar gelerek *Şabaniyye* tarikatının kolu olan *Karabâşiyye*'nin kurucusu Karabaş Veli'nin oğlu ve dergâhın postnişini Şeyh Hasan Efendi'den fetva almış ve bu şekilde müşkili çözmüştür. İslam beldelerini gezerek ilim tahsili ve seyr-ü sülüküne devam eden Bekrî Hama'da misafir olduğu Kâdirî Tekkesi şeyhi Yasin Efendi'den Kâdiriyye icazetnamesi almıştır. Bekrî, kendi zamanındaki ulaşabildiği kadar sûfiye ulaşarak onlardan icazet almıştır. Bekrî pek çok alanda eserler vermiştir. Harîrîzâde onun 220 kadar eserinin bulunduğundan bahseder. Ali İhsan Yurd Bekri'nin eserlerinin sayısını 190 olarak tespit etmiştir.²⁰

Çalışmamızın konusu olan Hamevî de Nablûsî ile muâsır olan bir alimdir. Bu sırada tasavvufun Ezher Üniversitesinde yaygın olduğu görülmektedir. Cebertî'nin tarihinde belirttiği gibi Ezher'de okuyanlar hem zahiri ilimlerden hem de bir tarikattan icazet almışlar o zamanlar *Seccâde Şeyhi* diye bir bile ıstılah oluşmuştur. Buna göre; şeriat, tarikat ve hakikat üzere olan kimseye *Seccâde Şeyhi* denilmiştir.²¹ Hamevî de bu dönemde Ezher'de hocalık yapmış ve Mısırda fetva makamında bulunmuştur. Tarikat intisabı bilinmemekle beraber bu eğitimi almış, tarikat ortamlarına katılmış olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü onun yaşadığı dönemde Mısır'da Halvetiyye, Kâdiriyye ve Ekberiyeye tarikatlarının yaygın olduğunu Nablûsî ve Bekrî'nin hayatından öğrenmiştik. Fıkıh yönü ağırlıkta olan ve o dönemin Hanefî mezhebinde fetva makamında bulunan bir âlimin tasavvufa dair bu temayülünün/eğiliminin buradan geldiğini düşünmekteyiz.

1.2.Hocaları

Hamevî pek çok hocadan ders almıştır. Bunlardan bazıları:

1- *Allâme Ali el-Echûrî* (ö.1066/1655): Zamanında Malikî mezhebinin Mısır'daki temsilcisiydi. *Mevâhibü'l-celîl fî halli elfâzı muhtasarı Halîl ve Şerhu*

²⁰ Yurt, "Bekrî, Kutbüddin", 5/369.

²¹ Muhammed b. Ali İbnü'l- gâdî Muhammed Hâmid b. Muhammed Sâbir el- Fârukî el-Hanefî et-Tehânevî, *Keşşâfu ıstılâhâtu'l-funûn* (Lübnan: Mektebetü Lübnan, 1996), 2/930.

muhtasarı İbni Ebî Hamza isimli eserleriyle meşhurdur. Hamevî kendisinden fıkıh ve özellikle Mâlikî mezhebini öğrenmiştir. ²²

2- *Şeyh Allâme Muhammed b. Allân* (ö.1057/1648): Yazdığı eserlerle Mısır'ın sınırlarını aşan bir âlimdir. Özellikle; “*Delîlü'l- fâlihîn lituruki Riyâzu's-sâlihîn*” ve *el-Futûhâtu'r-Rabbâniyye ale'l-ezkâri'n- Neveviyye* eserleriyle meşhur olmuştur. Hamevî kendisinden hadis ve tefsir ilmini okumuştur. ²³

3- *Şihabuddin Ahmed el-Hafâcî* (ö.1069/1659): Kendisi şeyhülislamlık yapmış bir kimsedir. *Înâyetü'l-kâdî ve kifâyetü'r-râzî, Nesîmü'r-riyâd fi şerhi Kâdî İyâd ve Reyhânetü'l-elbâb* meşhur eserlerindedir. Hamevî kendisinden fıkıh ve edebiyat dersleri almıştır. ²⁴

4- *İmam Ahmed b. eş-Şevberî* (ö.1069/1659): Kendisine Ezher müftüsü ve zamanın İmam-ı Şâfiî'si diye lakap verilmiştir. *Hâşiyetün alâ şerhi't-tahrîr ve Hâşiyetün alâ Mevâhibü'l-ledünniyye* meşhur eserleridir. Hamevî kendisinden yine fıkıh ve özellikle Şâfiî fikhını öğrenmiştir. ²⁵

5- *Allâme Fakîh Hasan b. Ammâr b. Ali eş-Şurunbülâlî* (ö.1069/1659): Kendisi özellikle Hanefî mezhebinin temel fıkıh kitaplarından olan *Nûru'l-îzâh*'ın yazarıdır. Zamanının Hanefî mezhebine mensup âlimlerinden önde geleni ve fikhın kaide ve naslarını en iyi bilenidir. Ezher'de fetvasına başvurulmuş bir âlimdir. Hamevî kendisinden yine fıkıh ve usûl dersleri almıştır. ²⁶

6- *Yahya b. Ömer el-Alâî er-Rûmî* (ö.1088/1678): Şeyhülislamlık yapmış “Mingârîzâde” diye maruf olan bir zattır. Pek çok Mısırlı alim onun ders halkasında yetişmiştir. Tahkik ettiği ve kaleme aldığı eserleriyle meşhurdur. Şiirleriyle nam salmış bir âlimdir. İbni Âbidin *Reddü'l-Muhtar* adlı eserinde Mingârîzâde'nin Hamevî'nin önemli hocalarından birisi olduğunu zikretmiştir. ²⁷

---

²² el-Mahmâdî, “Ezher- İlmî Dergi”, 1995.

²³ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, c.11, s.55.

²⁴ el-Muhibbî, ed-Dımsşkî, *Hulâsatü'l-eser fi a'yânî'l-hâdî aşar*, 1/331.

²⁵ Salah Muhammed Ebu'l-Hâcc, *İrşâdü'l-Hanefî ilâ ahhâri Ahmed el-Hamevî* (Umman- Ürdün: Merkezü envâri'l-ulemâ li'd-dirâse, 2020), 13.

²⁶ Ebu'l-Hâcc, *İrşâdü'l-Hanefî*, 16.

²⁷ Ebu'l-Hâcc, *İrşâdü'l-Hanefî*, 17.

7- *Şeyh Muhammed Mansur ed-Tûhî* (ö.1090/1679): Mısır Ezher Üniversitesinde uzun yıllar ders vermiş Şâfiî fikhî alanında uzman bir fakihdir. H. 1090, M. 1679 yılında vefat etmiştir.²⁸

8- *Şeyh Ahmed el-Beşbîşî*: Mısır'da doğduğu bölgeye nispetle Beşbîşî diye maruf olmuştur. Şâfiî fikhî alanında uzman bir fakih olup Ezher'de hocalık yapmış bir zattır. “*Ecvibetün alâ esiletin fi'l-fikh*” ve “*el-Ukûdu'l-cevheriyye*” namında eserleriyle meşhurdur.²⁹

9- *Şeyh Halil Lakkânî* (ö.1041/1631): Lakabı Burhaneddin'dir. Mısır'da bulunan bir göle nisbetle *Lakkânî* diye nisbelenmiştir. Hac dönüşü Akabe mevkiinde M. 1631, H.1041 yılında vefat etmiştir. “*Cevheratün fi't-tevhî*” ve “*Menzûmetün fi'l-akâid*” adlı kitaplarıyla meşhurdur.³⁰

10- *Nureddin eş-Şebrâmellisî*: Mısır'ın Garbiye vilâyetinde Şebrâmellis'te doğup (ö. 1087/1676)'de vefat etmiş Şâfiî fakihi olan bir alimdir. “*Hâşiye 'alâ Nihâyeti'l-muhtâc*”, ve “*Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Muqaddimeti'l-Cezeriyye*” gibi haşiyeleriyle meşhur bir alimdir. Uchûrî'nin talebesi, Abdülğani Nablûsî'nin de hocasıdır.³¹

1.3.Talebeleri

Yetiştirdiği talebeler arasında şu önemli şahsiyetler yer almaktadır:

1- *İbnü's-Semmân ed-Dimaşki* (ö.1088/1678): *Şerhu Esmâu'l-husnâ* ve *Muhtesaru't-tehzîp fi'l-mantık* gibi eserleriyle meşhurdur. Hamevî'den nahiv ve fikh dersler almıştır. Özellikle edebiyat konusunda Hamevî'den icazet almış ve bu alanda otorite olan âlimlerden biri haline gelmiştir.³²

2- *İbrahim b. Abdurrahman b. Ali b. Musa el-Hıyârî* (ö.1083/1673): Muhaddis, edebiyatçı ve tarihçiliğiyle maruf bir kimsedir. *Hulâsatu'l-ebhâs* ve *Rihletün bi rihleti'l-hıyârî* eserleri ile meşhurdur. Hamevî'den icazet almış biridir.³³

---

²⁸ Hayruddin b. Mahmud b. Muhammed b. Ali b. el-Fâris ez-Ziriklî, *el-E'lâm* (Beyrut- Lübnan: Dâru'l-melâyîn, 2002), c.7, s.300.

²⁹ ez-Ziriklî, *el-E'lâm*, c.1, s.155.

³⁰ ez-Ziriklî, *el-E'lâm*, c.1, s.28.

³¹ Hamevî'nin hayatı ile alakalı Bkz.(el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-ârifîn esmâu'l-müellifîn ve âsâru'l-musannifîn*, 164; el-Muhibbî, ed-Dımışkî, *Hulâsatu'l-eser fi a'yâni'l-hâdî aşar*, 1/343; el-Cebertî - Abdurrahman Abdürrahim, *Acâibü'l-âsâr fi't-terâcimi ve'l-ahbâr*, 167; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 93); Şebrâmellisî'nin hayatı için Bkz. [ez-Ziriklî, *el-E'lâm*, c.4, s.314).

³² ez-Ziriklî, *el-E'lâm*, c.3, s.271; el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-ârifîn esmâu'l-müellifîn ve âsâru'l-musannifîn*, c.1, s.496.

³³ ez-Ziriklî, *el-E'lâm*, c.1, s.46; el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-ârifîn esmâu'l-müellifîn ve âsâru'l-musannifîn*, c.1, s.33.

3- *Hasan b. Ali el-Uceymî* (ö.1113/1702): Hicaz bölgesinin muhaddis âlimlerinden birisidir. *Hâşiyetü'l-Eşbâh ve'n-nezâir* ve *Risâletün fi ilmi'l-ferâiz* gibi eserleriyle meşhurdur. Hamevî'nin icazet verdiği öğrencilerindendir.³⁴

4- *İbrahim b. Abdurrahman b. Ali*

5- *Muhammed b. Veli el-Hafîd* gibi âlimler de yine meşhur talebeleri arasında yer almaktadır.³⁵

6- *Halil b. Ca'fer el-Hanefî* (ö.1106/1694): “*el-Maksatu't-tâm fi ma'rifeti ahkâmi'l-hammâm*” ve “*el-Mevridü's-sâfi bi şerhi'l-Kâfi li Şehâbi'l-Kanâvî fi'l-meânî*” adlı eserleriyle meşhur bir alimdir.³⁶

7- *Ahmet eş-Şerâbâtî el-Halebî*: H. 1054 M. 1645 yılında Halep'te doğmuş ve orada yetişmiştir. Alim, fâzıl, fakih, takva ve vera' sahibi bir kimsedir. Daha sonra ileriki yaşlarında ilim talep etmek için Kahire'ye gitmiş alanında uzman pek çok hocadan farklı ilim dallarında dersler almıştır. Mısır'daki ilim yolculuğunda Hamevî'den de fıkıh ve usul dersleri almıştır. İcazet aldıktan sonra Halep Camiinde vefat tarihi olan H. 1136 yılına kadar dersler vermiştir.³⁷

1.4.Eserleri

Hamevî İslâmî ilimlerin pek çok dalında eserler vermiş bir müelliftir. Bu durum onun ne kadar yetkin bir âlim olduğunu göstermektedir. Eser yazdığı alanlar, fıkıh, usûl, tefsir, hadis, akaid tasavvuf ve ensâb ilimleridir. Ürdün Umman'da Hanefî Fıkıh Fakültesinde dekan olan Salah Ebu'l-Hac, Hamevî üzerinde yazdığı çalışması olan “*İrşâdü'l-Hanefî ilâ ahbâri Ahmed el-Hamevî*” adlı eserinde Hamevî'ye ait 44 eser derlemiştir. Bunlar şu şekildedir:

1. *Ğamz-u uyûni'l- besâir fi şerhi eşbah ve'n-nezâir*: İbni Nüceym'in eserine yazmış olduğu bir şerhtir.

2. *Nefehâtü'l-kurbi ve'l-ittisâl*: Tezimizin konusu olan ve inceleyeceğimiz eserdir.

3. *ed-Dürrü'n-nefis fi tibyanî nesebi's- Şâfiî Muhammed b. İdrîs*

4. *Keşfu'r-ramz an habâye'l-kenz*

³⁴ ez-Ziriklî, *el-E'lâm*, c.2, s.205; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, c.3, s.264.

³⁵ Mustafa Sinanoğlu, “Hamevi, Ahmed b. Muhammed” (İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 1997).

³⁶ Ebu'l-Hâcc, *İrşâdü'l-Hanefî*, 19.

³⁷ Muhammed Halil b. Ali b. Muhammed b. Murad el-Huseynî Ebu'l-Fazl, *Silkü'd-dürer fi a'yâni'l-karni's-sânî aşer* (Dâru İbn Hazm, 1998), c.1, s.170-171.

5. *Nesru'd- durru's-semîn alâ şerhi Molla Miskîn*
6. *Tezyîl ve tekmîl li şerhi'l-Beykûniyye fî mustalahı'l-hadîs*
7. *Telkîhu'l-fikir³⁸*
8. *ed- Dürü'l- ferîd fî beyâni hulmu't- taklîd*
9. *en – Nefehâtu'l- miskiyye fî sanâati'l-furûsiyye*
10. *Dürerü'l-ibârât ve guraru'l- işârât fî tahkîki meâni'l- istiârât*
11. *Zeylû düreru'l-ibârât*
12. *ed- Dürü'l-menzûm fî fazli'r-Rum*
13. *Fezâil-i selâtin-i âl-i Osman*
14. *Semdu'l-fevâid ve ikâlu'l-mesâilü'ş-şevârid*
15. *Risâletü ithâfu'l-ezkiyâ bi tahkîk-i ismetü'l-enbiyâ*
16. *İthâfu erbâbi'd- dirâye bi fethi'l-hidâye*
17. *Tuhfetü'l- ekyâs fî tefsîr-i "İnne evvele beytin vudia li'n-nâs"³⁹*
18. *Tezhîbü's- sahîfe bi nusreti'l-İmâm-ı Ebî Hanîfe*
19. *et- Tefsîrâtü'l- Ahmediyye fî beyâni'l-âyâti'ş-şer'iyye*
20. *Şerh-u Kenzü'd-dekâik⁴⁰*
21. *Buğyetü'l- ecille bi tahrîri meseleti'l-ehille*
22. *Ta'liku'l-kalâid alâ menzûmeti'l- akâid*
23. *Telkîhu'l-fikir şerh-u menzûmi'l- eser.⁴¹*
24. *Tenbîhu'l- kabîyyi alâ hükm-i kifâyeti's- sabîyyi*
25. *Hâşiyetün ale'd-dürer-i ve'l- gurer⁴²*
26. *Husnu'l-ibtihâc, bi ru'yeti'n-nebiyyi rabbehû leylete'l-mi'râc*
27. *er- ravdu'z-zâhir fîmâ yahtâcu ileyhi'l-müsâfir*
28. *Semdu'l-fevâid*
29. *Şifâu'l-ğulle fî tahkîk-i meseleti'l-mec'ûle ve hulle*
30. *Ukûdu'l-hisân fî kavâid-i mezhebi'n-Nu'mân*
31. *Kurratü'l-uyûn bi enmûzeci'l-funûn*

³⁸ Ali Osman Koçkuzu, "el-Beykûniyye" (İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 1992), 6/68 Beykûnî (ö. 1080/1669 [?]) tarafından kaleme alınan hadis usulüne dair manzum risâleye yazılan bir şerhtir. .

³⁹ İsmail b. Muhammed Emin b. Mir Selim el-bâbânî, el-Bağdâdî, *Îzâhü'l-meknûn fî'z-zeyli alâ Keşfi'z-zunûn* (Beyrut- Lübnan: Dâru ihyâ-i türâsi'l-Arabî, ts.), 466.

⁴⁰ Ahmet Yaman, "Kenzü'd-dekâik" (Ankara: TDV İslâm Ansiklopedisi, 2022), 25/261-261 Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin (ö. 710/1310) Hanefî fikhına dair eserine yapılan bir şerhtir.

⁴¹ Ebu'l-Hâcc, *İrşâdü'l-Hanefî*, 23, Hadis konusunda yazılmış bir eserdir.

⁴² Molla Hüsrev'in *Dürer ve Ğurer* adlı eserine yazılan bir şerhtir.

32. *el-Kavlü 'l-bedi 'fî hukmu 't-teblîğ*

33. *en-Nefehâtü 'l-Mekkiyye*

34. *Nesîmü 'r- ravzatü 'l-itra fî tahkîk-i enne 'l-ma 'rifete lâ tedhulu tahte 'n-nekra*

35. *er-Risâle fi 'n-nahv*

36. *el-Esiletü 's-sitte ve ecvibetühâ: altı soruya verdiği cevaplardan oluşan bir küçük bir risaledir. Bu soruları kimlerin sorduğu beyan edilmemiştir.*

37. *Esne 'l-metâlib fî beyâni ma 'ne 't-tecâzüb: Kuhustânî 'nin (ö. 962/1555) fıkha dair eserlerinde başka eserlerden yaptığı alıntıları ve etkilendiği fikirleri beyan etmek için kaleme alınmıştır.*

38. *E'zabu 'l-meşârib fi 's-sulûki ve 'l-menâkıb⁴³: Bu eser Hamevî'ye değil ondan doksan yıl önce yaşamış olan Ahmet el-Hamâmî'ye aittir. Muhtemelen Hamevî'nin hayatını yazan Salah Ebu'l-Hac isimleri karıştırmış olmalıdır. Abdülgani el-Kehhâle Mu 'cemü 'l- müellifin eserinde bu eseri el-Hamâmî'ye nispet etmektedir.⁴⁴*

39. *İhtilâfu 'l-mütedâiyîn fi 'z-zehâbi ile 'l-kâziyyîn*

40. *Buğyetü 'l-a 'mâl fi beyâni hükmi mâ rattebe ve ersade min beyti 'l-mâl*

41. *Cilâü 'l-ezhân bi tahkîki meseletin leyse limekkiyyin temettuun velâ kırândurer*

42. *ed-Dürü 'l-meknûn fi 'l-keâmî ale 't-tâûn*

43. *ed- Düreru 'l-muntazime fî tahkîki mes 'eleti 'l- kumkumeti*

44. *Risâletü 'd-damân izâ ütlife 'l-abdü bi 'd-darbi⁴⁵*

1.5.Mezhebi

Mahlasından ve yazmış olduğu eserlerden anlaşılacağı üzere Hamevî amelde Hanefî mezhebine mensuptur. Osmanlının bölgeye hâkim olmasıyla beraber Hanefî mezhebi Arap bölgelerde de yayılmıştır. Hanefî mezhebi Osmanlının resmi mezhebi olduğundan Mısır'da fetva makamına geçecek müftüler merkezi atama ile o makama getirilmişlerdir. Hamevî'nin yaşadığı H.16. asırda da Hanefî mezhebi Mısır'da son derece etkin bir mezhep olduğundan ve müellifte bu dönemde özellikle Hanefî mezhebinde

⁴³ Ebu'l-Hâcc, *İrşâdü 'l-Hanefî*, 22.

⁴⁴ Kehhâle, *Mu 'cemü 'l-müellifin*, c.2, s.30.

⁴⁵ Hamevî'nin eserleri için Bkz. (Ebu'l-Hâcc, *İrşâdü 'l-Hanefî*, 20-32; el-bâbânî, el-Bağdâdî, *İsmail Bâşa*, c.3, s.466; ez-Ziriklî, *el-E 'lâm*, c.1, s.134; Abdülkadir Şanalmiş, "Ahmed el-Hamevî'nin Gemide Kılınan Namazın Hükümüne Dair Risâlesi (Çeviri ve Değerlendirme)", [2022], 80-81.

yetişmiş ve kendini her alanda ispat etmiş bir alim olması sebebiyle fetva makamına getirildiğini görmekteyiz.⁴⁶

1.6. Vefâtı

Miladî 1687 yılına tekabül eden hicrî 1098 tarihinde vefat etmiştir.⁴⁷ H. 1142’de vefat ettiğine dair bazı farklı görüşler bulunsa da bu tarihler çok kabul görmemiş ve muteber tabakât kitapları H. 1098 tarihi üzerinde durmuşlardır.⁴⁸

1.7. İlmî Etkisi

Hamevî fıkıh alanında umde alimlerden birisi olduğu için en çok şöhret kazandığı alan haliyle fıkıh olmuştur. Kendisi özellikle Zeynüddin İbn Nüceym’in (ö. 970/1563) İslam hukukuna dair kaleme aldığı meşhur eseri *el-Eşbâh ve’n-nezâ’ir*’e yazdığı şerh olan *Gamzu uyûni’l-basâ’ir şerhu kitâbi’l-eşbah ve’n-nezâ’ir* ve Molla Hüsrev’in (ö. 885/1480) “*Dürerü’l-Hukkâm*” adlı eserine yazdığı haşiye ile daha çok tanınmaktadır. Yine 19. yüzyılda yaşamış meşhur Hanefî fakihlerinden İbn Âbidîn’in (ö.1252/1836) “*Gabin Risâlesi*”nde de Hamevî’den atıflar yapıldığı görülmektedir. Bu risalede gabn-ı fahiş durumunda akdin feshedilebileceğine dair delil olarak Hamevî’nin *Gamzu uyûni’l-basâ’ir* eserinde ki görüşü müftâ bih olarak nakledilir.⁴⁹ Bu da bize Hamevî’nin Hanefî mezhebinde otorite bir alim olup, görüş ve fetvalarının her dönemde muteber olduğunu gösterir.

Hamevî’nin eserleriyle alakalı yerli ve yabancı akademik çalışmalarda mevcuttur. Mısır el-Ezher Üniversitesininin şeriat fakültesinde Nure b. Müslim el-Mahmâdî tarafından “*Risâletün fi teaddudi’l-kudât fi’l- beldeti’l-vâhide*” eserinin araştırma ve tahkiki yapılmıştır.⁵⁰

Özellikle Arap ülkelerinde Hamevî’nin eserlerinin tahkik ve tetkiki üzerinde çalışmalar yapılmış hemen hemen bütün eserleri matbu halde tahkik ve tetkikleriyle

---

⁴⁶ Şihâbuddîn Ahmet Hamevî, “Birinci Fasil”, *Düreru’l-ibârât ve guraru’l- işârât fi tahkiki meâni’l istiârât*, ed. İbrahim Abdülhamit es-Seleb (Mısır- el-Ezher Üniversitesi, 1987), 7.

⁴⁷ el-Cebertî - Abdurrahman Abdürrahim, *Acâibü’l-âsâr fi’t-terâcimi ve’l-ahbâr*, 114.

⁴⁸ Hamevî, “Birinci Fasil”, 18-19.

⁴⁹ Gökhan Atmaca, “İbn Abidin’in “Tahbiru’t-Tahrir fi İbtali’l-Kada’i bi’l-Feshi bi’l-Ğabn’i’l-Fahişi bi La Tağrir” İsmli Risalesinin Tahlili”, *Usûl: İslam Araştırmaları* 12 (2009), 48.

⁵⁰ el-Mahmâdî, “Ezher- İlmî Dergi”.

basılmıştır. Bizim tezimizin konusu olan *Nefehat* eserini tahkik ve talik eden Seyyid Sultan'da eserlerin kısa tanıtımında bu hususu dile getirmiştir.⁵¹

Ülkemizde yapılan çalışmalara baktığımızda daha çok Hamevî'nin fıkha dair eserleri üzerinde çalışmaların yoğunlaştığı müşahede edilmektedir. Örnek olarak şunları verebiliriz:

Erciyes Üniversitesinden Osman Bayder, *Bilimname Dergisi*'nde yayınladığı “*İbn Nüceym'in el-Eşbâh ve'n-Nezâir'ine Hamevî Tarafından Yöneltilen Eleştiriler*” başlıklı makalesinde Hamevî'nin ilgili eserinde İbn Nüceym'e yaptığı eleştirileri ve böylece Hamevî üzerinden Hanefî mezhebinin mezhep içi eleştiri kültürünü ortaya koymaya çalışmıştır.⁵²

Bursa Uludağ Üniversitesinde doktora öğrencisi olan Abdülkadir Şanalmiş, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi'nde “*Ahmed el-Hamevî'nin Gemide Kılınan Namazın Hükümüne Dair Risâlesi (Çeviri ve Değerlendirme)*” başlıklı makalesinde Hamevî'nin gemide münferiden ve cemaatle namazın nasıl kılınacağına dair sorulan bir soru üzerinde bu makaleyi kaleme aldığını, Hanefî mezhebinin bu konuda ki racih görüşünü ve yer yer kendi görüşlerini de dile getirdiğini ifade etmiş ve risaleyi hem metin çevirisiyle hem de görüşlerin değerlendirilmesi açısından ele almıştır.⁵³

Aksaray Üniversitesinden Yard. Doç. Necaattin Hanay ile Artvin Çoruh Üniversitesinden İsmail Bayer'de “*Hamevî'nin İthâfû'l-Ezkiyâ bi Tahkiki Mes'eleti 'İsmeti'l-Enbiyâ Adlı Risalesi*” başlığıyla “*Mütefekkir*” dergisinde bilimsel bir makale yayınlamışlardır. Bu makale de yazarlar, Hamevî'nin el-Eşbâh yazarı İbn Nüceym'e peygamberlerin masumiyeti konusunda itiraz ettiğini ve Ehl-i sünnetin genel görüşünü ortaya koyduğunu ifade etmişler, eserde yer alan görüşlerin ilgili kaynaklardan tahkikini ve değerlendirmesini yapmışlardır.⁵⁴

Necmettin Erbakan Üniversitesinden Huzeyfe Çeker'de Tahkik İslamî Araştırmalar Dergisinde yayınladığı; “*Ahmed el-Hamevî'nin Tezhîbü's-sahîfe bi-nusreti'l-İmâm Ebî Hanîfe Adlı Eserinin Tahkik ve Değerlendirmesi*” başlıklı makalesiyle Hamevî'nin İmam-ı

---

⁵¹ Şihâbuddin Ahmet Hamevî, *Nefehâtü'l-kurbi ve'l-ittisâl bi-isbâti't-tasarrufi li-evliyâüllâhi ba'de'l-intikâl* (Mısır- el-Ezher Üniversitesi: Dâr-u cevâmiul-kelim, ts.), 35-38.

⁵² Osman Bayder, “İbn Nüceym'in el-Eşbâh ve'n-Nezâir'ine Hamevî Tarafından Yöneltilen Eleştiriler”, *Bilimname* 48 (31 Ekim 2022), 535-565.

⁵³ Şanalmiş, “Ahmed el-Hamevî'nin Gemide Kılınan Namazın Hükümüne Dair Risâlesi (Çeviri ve Değerlendirme)”.

⁵⁴ Necattin Hanay - İsmail Bayer, “Hamevî'nin İthâfû'l-Ezkiyâ bi Tahkiki Mes'eleti 'İsmeti'l-Enbiyâ Adlı Risalesi”, *Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* IV/7 (2017), 156-157.

A'zam'ı ve görüşlerini savunmak amacıyla yazdığı risalesinin tahkik ve değerlendirmesini yapmıştır.⁵⁵

Yine Hamevî hakkında başka bir çalışma örneği Ahmet Gemi'nin Şırnak İlahiyat Fakültesi Dergisinde yayınladığı “*Hamevî'ye Ait Eleştirel Bir Çalışma Örneği: Risâle fi'n-Nahv*” başlıklı makalesidir. Gemi bu makalesiyle Hamevî'nin edebiyat ve dil alanında da ne kadar yetkin bir alim olduğunu yaptığı çalışmayla ortaya koymuştur. Bu müstakil risâlesinde Hamevî'nin, İbnu'l-Hâcib (ö. 646/1249), Molla Câmî (ö. 898/1492) ve Radiyyüddîn el-Esterâbâdî (ö. 688/1287) gibi dilcilerin bazı hatalarını tespit ettiğini, yeri geldikçe bu hataları tenkit ve tashih ettiğini söylemiştir.⁵⁶

Tasavvuf alanında hacimli eserleri olmamakla beraber tezimizin konusu olan *Nefehâtu'l-kurb* eserine de atıf yapanlar olmuştur. Hamevî'nin öldükten sonra evliyanın tasarrufunun caiz ve vaki olduğuna dair görüşünü Trabzonlu (Ofllu) Nakşî-Hâlidî Yusuf Şevki Efendi, *Hediyetü'z-zâkirîn hüccetü's-sâlikîn* adlı eserinde “*Nefehât*”dan alıntı yaparak: “Evliyanın öldükten sonra tasarruflarının devam ettiğini söyleyen alimlerden biri de *Eşbâh* şârihi İmam el-Hamevi'dir. *Nefehâtü'l-kurb* adlı eserinde evliyanın ruhanîyetlerinin cismâniyetlerine üstün gelmesi nedeniyle birçok surette göründüklerini, kendilerinden hayatta ve öldükten sonra tasarruf ve kerâmetin meydana geldiğini söyler.”⁵⁷ diyerek bu konuda Hamevî'den alıntı yapmış ve görüşünü delillendirmiştir.

Hamevî'nin *Nefehâtu'l-kurb* eseri özellikle evliyanın tasarrufunu ve onların ruhlarıyla tevessülü reddeden Vahhâbîlere de bir cevap niteliğinde düzenlenerek yayınlanmış, hatta ismi “*Reddü'l-Hamevî ale'l-Vehhâbiyye*” diye değiştirilerek İstanbul Işık matbaasında 1976 yılında Vahhâbîlere ve Muhaliflere Müslüman Alimlerin Reddiyeleri Grubu tarafından bastırılmıştır.⁵⁸

2. “*Nefehâtü'l-kurb*’un Adı Yazılış Tarihi ve Yazılma Sebebi

Çalışmamızın medârı olan eserin tam adı; “*Nefehâtu'l-kurbi ve'l-ittisâl bi-isbâti't-tasarrufi li-evliyâillâhi Teâlâ ba'de'l-intikâl*”dır. Eserin adından da anlaşılacağı üzere

---

⁵⁵ Huzeyfe Çeker, “Ahmed el-Hamevî'nin Tezhîbü's-sahîfe bi-nusreti'l-İmâm Ebî Hanîfe Adlı Eserinin Tahkik ve Değerlendirmesi.”, *Tahkik Journal of Critical Editions of Islamic Manuscripts* 4/2 (01 Aralık 2021), 1-53.

⁵⁶ Ahmet Gemi, “Hamevî'ye Ait Eleştirel Bir Çalışma Örneği: Risâle f'n-Nahv”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/21 (29 Aralık 2018), 586-587.

⁵⁷ İsmail Kara- Hür Mahmut Yücer, “Trabzonlu (Ofllu) Nakşî-Hâlidî Yusuf Şevki Efendi ve Hediyetü'z-zâkirîn hüccetü's-sâlikîn Adlı Eseri”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* V/13 (2004), 15.

⁵⁸ Şihâbuddin Ahmed b Muhammed el-Mekkî el-Hanefî el-Hamevî, *Reddü'l-Hamevî ale'l-Vehhâbiyyeti* (İstanbul: Işık Matbası, 1976).

Hamevî evliyanın öldükten sonra dünya ile bağlantılarının ve tasarruflarının devam ettiğini ve bu görüşü savunduğunu vurgulamıştır.

Eserin yazılma tarihine gelince; Seyit Sultan yapmış olduğu araştırmaların sonunda eserin ilk yazma nüshasının Hamevî'nin vefatına yakın H.1091 tarihlerine tekabül ettiğini tespit etmiştir.⁵⁹ Seyyit Sultan'ın ulaştığı en eski nüsha ise H.1120 tarihine tekabül etmektedir. Bunu muhakkik Nefehât'ın mukaddimesinde ifade etmiştir. Esasen bu durum eserin ana metnin de eseri çoğaltan kişinin “*Bu eser, mübarek Rebîu'l-Âhir ayının 13'ünde H. 1120 senesinde bitti. Allah bu eserin sahibine ve ana-babasına salât ve selam etsin.*” sözleriyle de ifade edilmiştir.⁶⁰ Bizim çalışmada kullandığımız baskı ise 2002 yılında Muhammed Seyyit Sultan Abdürrahim tarafından kaleme alınmıştır.

Nefehât'ın yazılma sebebini Hamevî eserin başında kendisi şöyle ifade etmiştir: “*Osmanlı Mısır valisi Abdurrahman Paşa'nın⁶¹ meclisinde evliyanın kerâmetleri var mıdır? Öldükten sonra tasarrufları devam eder mi? Tasarruflarının devam ettiğine inanan kişi kâfir olur mu? Şeklinde bir konuşma geçince Paşa bana bu konuyu aydınlatmamı istedi. Bende bunun üzerine bu risaleyi yazdım.*”⁶²

2.1.“Nefehâtü'l-kurb'un İçeriği

Hamevî bu eserinde evliya ve sâlihlerin kerâmetlerini ve öldükten sonraki tasarruflarını ele almıştır. Esere önce bu risaleyi yazma amacından bahsederek başlamış, sonra velilikten ve âlimlerin – özellikle de akâit ulemâsının- yapmış olduğu evliyanın tanımından bahsetmiştir.

Ardından harikulade ile kerâmetin arasındaki farka ayet ve hadisler ışığında değinmiştir. Akabinde öldükten sonra evliyanın kerâmetini, bunun aklen ve naklen meydana gelmesinin mümkün olduğunun ispatıyla ilgili delilleri zikretmiş, sonra İmâm-ı A'zam'a nispet edilen evliyanın öldükten sonraki tasarruflarını inkâr ettiğiyle ilgili ortaya atılan iddiaları reddetmiştir.

Devamında evliyanın ölümden sonraki tasarrufunu ve bu harikuladenin veli tarafından Allâh'ın izniyle gerçekleştiğini ifade etmiştir. Ayrıca bu durumun yaratma ve

---

⁵⁹ Hamevî, *Nefehâtü'l-kurb*, 39-41.

⁶⁰ Hamevî, *Nefehâtü'l-kurb*, 39-41.

⁶¹ Abdurrahman Paşa Osmanlı devletinin 69. mısır valisidir. H. 1087 yılının Rabiulâhir ayında mısıra gelmiş azledildiği 1091 yılına kadar 4 yıl valilik görevini yürütmüştür. (ed. Muhammed Seyyit Sultan Abdürrahim, *Nefehâtü'l-gurbi ve'l-ittisâl bi-isbâti't-tasarrufi li-evliyâillâhi ba'de'l-intikâl*, Hamevî , 54.)

⁶² Hamevî, *Nefehâtü'l-kurb*, 54-55.

icat olmadığını, hatta bu hususun ister alim, ister avam olsun herkes tarafından bilindiğini söylemiştir.

Sonra Allah'ın izniyle öldükten sonra evliyanın tasarrufta bulunabileceğine inananları tekfir etmenin tehlikesine karşı uyarıda bulunmuş, kerâmeti kabul eden insan gruplarıyla onları destekleyen delillere işaret etmiştir.

Kerâmeti inkâr edenler ve bu görüşlerini ehl-i sünnet âlimlerine nispet edenlerin anlayışlarını tashih etmiş, sûfî dünyasında ve sûfîlerinin büyüklerinin bu konudaki görüşlerini delilleriyle açıklamaya çalışmıştır.

Müellif kitabın son kısmında evliyanın keşf ve ilham yoluyla gayb âleminden haberdar olabileceğini bunun Kur'ân-ı Kerîm'in Bakara süresinde Ayetü'l-Kürside geçen "*Dilediğinden başka ilminden hiçbir şeyi kavrayamazlar.*"⁶³ ayetiyle sabit olduğunu bu bilgilendirmenin onlara kendilerinden değil Allah tarafından yapıldığını ifade etmiştir.

Hamevî risalesini, ilim ve fetva makamında olan kimselerin Müslümanların sözlerinden hayra yorulabilecek veya küfre düşmelerinde ihtilaf olan durumlarda tekfir etmekten kaçınmaları konusunda uyarıda bulunarak bitirmiştir.⁶⁴

2.2.Nefehâtu'l- kurb'un Metodu

Müellif bu risaleyi yazarken sözlerini ayet, hadis ve bu konuda telifte bulunmuş ya da görüş beyan etmiş selef alimlerinin sözleriyle desteklemiştir. Eser risale tarzında yazıldığından dolayı bir kitap gibi konular sistematik olarak dizayn edilmemiştir. Hamevî genellikle bir konu hakkında kendi görüşlerini direkt dile getirmek yerine o konuyla alakalı ilim camialarınca otorite kabul edilen alimlerin görüşlerini naklederek açıklama yoluna gitmiştir. Belki de böyle yaparak muhataplarına bunun sadece kendi görüşü olmadığını ifade etmek istemiştir. Ancak bazen kendi görüşünü aktardığı yerler de vardır. Eserinde yer yer takdiri/varsayım sualler sorarak bunlara cevaplar vermiştir. Nakil yaptığı eserlere baktığımızda tasavvuftan daha çok diğer İslâmî ilimlerden alıntı yaptığını görülmektedir. Böylece Hamevî'nin fetva makamında bulunmasının bir gereği olarak bütün Müslümanları kapsayıcı bir cevap vermeyi ve zahiri ulemaya da hitap edip onları ilzam etmeyi kastetmiş olabileceğini düşünüyoruz.

---

⁶³ *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altuntaş- Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), 2/255.

⁶⁴ Hamevî, *Nefehâtü'l-kurb*, 53-94.

2.3.Nefehâtü'l-kurb'un Nüshaları

Bu eserin tahkik/araştırma ve ta'likini/yorumlamasını yapan Ezher Üniversitesi hocalarından Muhammed Seyyid Sultan Abdurrahim eserin 2 nüshasına rastladığından bahseder. Bu nüshalardan birisi *Dâru'l-kütübi'l-Mısriyyede Dâru cevâmi'l-kelim* tarafından basılmış olan, 334 el yazması grubu içerisinde 241 sayısıyla bulunduğunu, diğer bir nüshasının da matbu olarak 1935 yılında Mısırda basılıp 425 sayılı bölümde yer aldığından bahseder.

El yazması olarak bulunan bu eserin orta boy 25 sayfadan, her sayfanın 19 satırdan oluştuğunu ve okunmasının gayet kolay olduğunu aktarır.

Yine Hamevî'nin hayatı hakkında müstakil bir eser kaleme alan Ebu'l-Hâcc, *İrşâdü'l-Hanefî ilâ ahhâri Ahmed el-Hamevî* adlı eserinde *Nefehâtü'l-kurb*'dan bahsederken Irak Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün kütüphanesinde 3796 numarada kayıtlı el yazması bir nüshasının olduğundan söz eder.⁶⁵

Bu eser ilk kapak sayfasından itibaren tamdır. Kapağının üzerinde;

[هذه الرسالة المسماة نفحات القرب والإتصال بإثبات التصرف لأولياء الله تعالى بعد الإنتقال [تأليف الشيخ الإمام خاتمة المحققين السيد أحمد الحموي نفعنا الله به أمين] yazmaktadır.

Kitabın son sayfası ise eseri çoğaltan kişinin “*Bu eser, mübarek Rebû'l-âhir ayının 13'ünde H. 1120 senesinde bitti. Allah bu eserin sahibine ve ana-babasına salât ve selam etsin.*” şeklinde temmet kaydıyla son bulmaktadır.⁶⁶

Süleymaniye kütüphanesinde baktığımızda ise orada yedi adet el yazma nüshası görünmektedir. Birincisi “*Reşid Efendi*” koleksiyonu, “*Tasavvuf ve tarikatlar*” bölümü 297.7 nolu tasnifte yer almaktadır. İkincisi “*Esad Efendi*” koleksiyonu “*Ahvâl ve makâmât*” bölümü, 297.72 nolu tasnifte yer almaktadır. Üçüncü nüshası “*Köprülü Hacı Ahmed Paşa*” arşivinde 00145 nolu tasnifte yer almaktadır. Bu nüshanın yazım tarihi H. 1091 yılına tekabül etmektedir. Dördüncü nüsha “*Vahid Paşa*” arşivinde 00078 nolu tasnifte yine 1091 tarihli bir nüshadır. Dolayısıyla bu nüshanın müellif hattı olması muhtemeldir. Beşinci nüsha “*Düğümlü Baba*” arşivinde 00333-007 nolu tasnifte yer almaktadır. Altıncı nüsha “*Laleli*” 01333M nolu tasnifte yer almaktadır. Yedinci nüsha “*Süleymaniye*” arşivinde 01041-017 nolu tasnifte yer almaktadır.

⁶⁵ Ebu'l-Hâcc, *İrşâdü'l-Hanefî*, 40.

⁶⁶ Hamevî, *Nefehâtü'l-kurb*, 39-41.

2.4. Nefehâtu'l- kurb'un Kaynakları

Hamevî eserini ilmî bir üslupla kaleme almıştır. Bu üslup dairesinde temel İslamî ilimlerin kaynaklarına başvurmuştur. Akaitten fıkha, tefsirden tasavvufa kadar farklı ilim dallarındaki önemli eserlerden görüşlerini destekleyici nakillerde bulunmuştur. Daha çok kerâmeti inkara meyleden zahiri alimlere reddiyeler yaptığından tasavvuf dışında tefsir, hadis, akaid ve fıkıh gibi ilim dallarına daha çok müracaat ettiği görülmektedir. Hamevî görüşlerini desteklemek için bazen sadece yazarın ismiyle bazen de eserinin ismini ve bu konudaki görüşünü aktararak verir.⁶⁷

Hamevî'nin bu küçük hacimli risalesinde en dikkat çeken yönlerden biri otuz kadar alimin eserinden alıntılar yapmış olmasıdır. Kur'ân ve hadislerin ardından, önde gelen Ehl-i sünnet alimlerinin eserlerinden çokça alıntı yapmıştır. Alıntılarını yaparken alanında otorite ve temsil gücü yüksek olan alimleri tercih etmiştir. İslâmî ilimlere dair alıntı yapılan eserlerden kaynağını tespit ettiklerimizi şöyle sıralayabiliriz: *Şerh-ü Sahîh-i Müslim* [İmâm-ı Nevevî]⁶⁸, *et-Tergîb ve't-terhîb* [el-Munzirî]⁶⁹, *Şerhu'l-Akâid* [Taftazânî]⁷⁰, *Şerhu'l-Mekâsîd* [Taftazânî]⁷¹, *Bedü'l-Emâlî* [el-Ûşî]⁷², *Sahîh-u Şerhu's-sudûr* [Suyûtî]⁷³, *el-Murşid* [Ebû Nasr]⁷⁴, *el-İrşâd* [Cüveynî]⁷⁵, *Mukaddime fi's-salâh* [Ebu'l-Leys Semerkandî]⁷⁶, *Cem'u'l-cevâmî'* [Tacedddin es-Subkî]⁷⁷, *el-Fetâvâ-ı Bezzâziyye*

⁶⁷ Hamevî, *Nefehâtu'l-kurb*, 92.

⁶⁸ Nevevî (ö. 676/1277) tarafından yazılan *Şahîh-i Müslim* şerhi. Kandemir, M. Yaşar, “*el-Câmiu's-Sahîh*”, DİA, c.VII, s.124-129.

⁶⁹ Ebû Muhammed Zekiyyüddîn Abdülazîm b. Abdilkavî b. Abdillâh el-Münzirî'nin (ö. 656/1258) *Kütüb-i Sitte*, İmam Mâlik'in *el-Muvaftâ'a*'ı, İbn Hibbân ve İbn Huzeyme'nin *eş-Şahîh*'leri, Ahmed b. Hanbel ve Ebû Ya'lâ el-Mevsilî'nin *el-Müsned*'leri, Taberânî'nin üç *Mu'cem*'i ve Hâkim en-Nisâbüri'nin *el-Müstedrek*'i gibi hadis kaynaklarından seçerek oluşturduğu hadis külliyyatı. Kandemir, M. Yaşar, “*Munzirî*”, DİA, c.XXXII, s.35-37.

⁷⁰ Necmeddin en-Nesevî'nin akaide dair risâlesine Sa'deddin et-Teftâzânî'nin (ö. 792/1390) yazdığı şerh. Yavuz, Yusuf Şevki, “*Akâidü'n-Nesevî*”, DİA, c.II, s.217-219.

⁷¹ Sa'deddin et-Teftâzânî'nin (ö. 792/1390) kelâma dair *el-Makâsîd* adlı eserine yine kendisinin yazdığı şerh. Sinanoğlu, Mustafa, “*el-Mekâsîd*” DİA, c.XXVII, s.420-421.

⁷² Ali b. Osman el-Ûşî'nin (ö. 575/1179 [?]) Mâtürîdiyye akaidine dair manzum risâlesi. Özerverli, M.Sait, “*el-Emâlî*”, DİA, c.XI, s.73-75.

⁷³ İmam Suyûtî'nin ölüm, kabir azabı, ruh vb. alakalı kaleme aldığı bir eserdir. İmam Suyuti, *Kabir Hayatı (Sahihu Şerhi's-Sudur)*, çev. Seyfullah Erdoğan (Mercan Kitap, 2016).

⁷⁴ İmam-ı Kuşeyrî'nin oğludur. Hamevî, *Nefehâtu'l-kurb*, 82.

⁷⁵ İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin (ö. 478/1085) kelâma dair eseri. Üzüm, İlyas, “*el-İrşâd*”, DİA, c.XXII, s.455-456.

⁷⁶ Fakih, müfessir ve sûfi bir alim olan Ebu'l-Leys Semerkandî'nin (ö. 373/983) namaz bahislerini anlattığı ve sonunda bazı akâit konularına da değindiği eseridir. Yazıcı, İshak, “*Semerkandî Ebu'l-Leys*” DİA, c. XXXVI, s.372-375.

⁷⁷ Tâceddin es-Sübki'nin (ö. 771/1370) fıkıh usulüne dair eseri. Bardakoğlu, Ali, “*Cem'u'l-cevâmî'*”, DİA, c.VII, s.343-344.

[Bezzâzî]⁷⁸, *el-Fetâve't- Tatarhâniyye* [Âlim b. Alâ]⁷⁹, *el-Hidaye* [el-Merginânî]⁸⁰, *en-Nehr* [İbn Nüceym]⁸¹, Câmiu'l-fusûleyn [Bedrettin Simâvî]⁸², *Kitâbu'z-zühhd* [Hannad b. Seri]⁸³, *Ravzatu'r-reyyâhîn* [Yâfî]⁸⁴, *er-Risale* [Kuşeyrî]⁸⁵, *el-Cevâhirü ve'd-dürer* [Şa'rânî]⁸⁶, *et-Tabakâtu'l-kubrâ* [Şa'rânî]⁸⁷, *et-Ta'rîfât* [Cürcânî]⁸⁸, *el-Mevâhibü'l-ledünniyye* [Kastellânî]⁸⁹. Bununla beraber hangi eserden alıntı yaptığını belirtmeden sadece görüşlerini aktardığı alimlerde bulunmaktadır. Bu alimleri şöyle sıralayabiliriz: İbni Kayyım el-Cevziyye, Tâcu's-subkî, İbni Hacer, Ebu Hafs Ömer Neseî, Ebû Abdullah Halîmî, Kadîbu'l-bân, İbn Ebî Cemre. Tasavvufa dair bir risale olmasına rağmen Hamevî esrinde daha çok tasavvuf dışındaki ilim ehli alimlerden deliller ve görüşler nakletmiştir. Bu durumun, risalenin daha çok zahiri ulemaya bir cevap niteliğinde yazılmış olmasından kaynaklanmış olabileceğini düşünmekteyiz.

2.5. Nefehâtu'l- kurb'un Türkçe Tercümesi

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

Hamd, evliyalarını çeşitli kerametler ile şereflendiren, onları kalıcı yurt olan ahirette cemaline bakmakla mutlu eden Allah'a aittir. O evliyalar ki cennet bahçelerinde mutlu mesutturlar. *“İyi bilin ki, Allah'ın dostlarına korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir.”*

---

⁷⁸ Hanefî hukukçusu Bezzâzî'nin (ö. 827/1424) fıkha dair eseri. Özel, Ahmet, “Bezzâzî” DİA, c.VI, s.113-114.

⁷⁹ Hindistanlı Hanefî fakihlerinden Âlim b. Alâ'nın (ö. 786/1384) fıkha dair Arapça eseri. Koca, Ferhat, “*el-Fetâve't- Tatarhâniyye*”, DİA, c.XXII, s.446-447.

⁸⁰ Burhâneddin el-Merginânî'nin (ö. 593/1197) Hanefî fikhına dair eseri. Kallek, Cengiz, “*el-Hidaye*”, DİA, c.XVII, s.471-473.

⁸¹ Ebü'l-Berekât en-Neseî'nin *Kenzü'd-dekâik* adlı Hanefî fikhına dair eserine Sirâceddin İbn Nüceym (ö. 1005/1596) tarafından yazılan şerh. Yaman, Ahmet, “*Kenzü'd-dekâik*”, DİA, c.XXV, s.261-262.

⁸² Bedreddin Simâvî'nin (ö. 823/1420) İslâm hukukuna dair Arapça eseri. Bardakoğlu, Ali, DİA, c.VII, s.108-109.

⁸³ Müslümanın züht hayatının nasıl olmasına dair ayetten, hadisten ve tabiunun büyüklerinden nakiller yapılarak oluşturulmuş hadis ağırlıklı bir eserdir. Hennad b Es-Seri, *Kitâbü'z-Zühhd Hadislerle İslami Hayat* (Beka Yayınları, 2019).

⁸⁴ Ebu Muhammed Afîfüddin Abdullah b. Es'ad b. Ali b. Süleymân El-Yemeni El-Yafî'nin tasavvufa dair yazdığı bir eserdir. Daru'l-Kütübi'l-ilmîyye tarafından basılmıştır.

⁸⁵ Kuşeyrî'nin (ö. 465/1072) tasavvufa dair klasik eseri. Uludağ, Süleyman, “*er-Risâle*”, DİA, c.XXXV, s.122-123.

⁸⁶ Şa'rânî'nin, şeyhi Ali el-Havvâs'a yönelttiği sorulara aldığı cevapları içeren eserdir. Kaplan, Hayri, “*Şa'rânî*”, DİA, c.XXXVIII, s.347-350.

⁸⁷ Abdülvehhâb eş-Şa'rânî'nin (ö. 973/1565) sûfî tabakatına dair eseri. Kaplan, Hayri, “*Şa'rânî*”, DİA, c.XXXVIII, s.347-350.

⁸⁸ Seyyid Şerif el-Cürcânî'nin (ö. 816/1413) İslâmî ilimlere dair terimler sözlüğü. Gümüş, Sadrettin, “*et-Ta'rîfât*”, DİA, c.XL, s.29-30.

⁸⁹ Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî'nin (ö. 923/1517) Hz. Peygamber'in hayatı ve şahsiyetine dair eseri. Algül, Hüseyin, “*el-Mevâhibü'l-ledünniyye*” DİA, c.XXIX, s.421.

Şüphesiz veliler dünyanın süs ve zinetini terk etmişler ve onun yakıcı sığağından Allah'ın kendilerine lütfuyla verdiği şeylere sevinerek onun gölgesine sığınmışlardır. Onlar, ümmetin hidayet rehberi alimlerinin bu konudaki sözlerinde ifade ettikleri gibi öldükten sonra kerametlerinin devam etmesiyle ölüler aleminde diğerlerinden imtiyazlıdır. Salat ve selâm peygamberlerin en şerefli ve evliyanın en değerlisi açık mucizeler ve eşsiz kerâmetler ile desteklenen Efendimiz Hz. Muhammed'in (s.a.s), onun mukaddes ruhlu, dostunun ahlakıyla ahlaklanmış ashabının ve öldükten sonra keramet nurları parıldayan evliyasının üzerine olsun.

Risalenin Yazılmasına Sevk Eden Sebep

Şerefleri ve övünçleri kendisinde toplayan, gerçekten vezirlerin efendisi, doğrulukla semadan desteklenen, veziri a'zam, saygın anayasanın temsilcisi, vezirlerin en cömerdi büyüklerin en büyüğü Yusuf ülkesi ve Mısır diyarının hamisi Abdurrahman Paşa'nın meclisinde – Allah onu dilediği hayırlara ulaştırınsın- söz evliyanın kerameti var mıdır, öldükten sonra kerametleri kesilir mi, hem hayatlarında hem de öldükten sonra berzah aleminde tasarrufları devam eder mi, öldükten sonra evliyadan kerametın meydana gelmesine iman eden kafir olur mu? gibi konulara geldi. Paşa – Allah onu korusun ve çok yaşatsın, düşmanlarının da kökünü kazınsın- benden araştırıp bu konuyla alakalı görüşleri yazmamı isteyince bende bu risaleyi yazdım. Doğru yola hidayet sadece Allah'ın inayetiyledir.

Veli Kimdir?

İkinci Allâme Taftazânî veliyi şöyle tarif etmiştir: Allah'ı ve sıfatlarını tanıyan, ibadet ve taata devam eden, günah ve isyanlardan kaçınan, şehvet ve lezzetlere dalmaktan yüz çeviren kimsedir.

Harikulâdeler Arasındaki Fark

Keramet: Peygamberlik davasında bulunmaksızın veli tarafından harikulâdenin meydana gelmesidir. İman ve salih amelle birlikte olmayan harikulade istidraçtır. Peygamberlik iddiasıyla beraber olan harikulâde ise mucizedir. Mucize; münkirlerin, benzerini getiremeyecekleri bir şekilde onlara meydan okuyarak peygamberlik davasında bulunan peygamberin eliyle âdet/alışılmışsın hilafına/aksine gerçekleşen durumdur.

Kerâmetin Meydana Gelmesinin İmkânıyla İlgili Kanıt

Kerametın tafsilatına/ayrıntılara dair rivayetler âhat haberle gelmiş olsa da pek çok sahabeden ve onlardan sonra gelenlerden tevâtüren nakledilerek gelen haberler kerametın gerçekleşeceğine delildir. Aynı şekilde Kur'ân-ı Kerîm'de Meryem'den (a.s) bahseden ayetler kerametın meydana gelebileceğine delil sayılmıştır.

Sahih olan görüşe göre de Hz. Meryem veli bir kadındır, peygamber değildir. Yine Süleyman'ın (a.s) arkadaşı olan Asaf b. Berhiya'nın kerameti de Kur'ân-ı Kerîm'de Neml süresinde geçmektedir ki bu da kerametın varlığına başka bir delildir.

Durum böyle ayetlerle sabit iken aslında kerametın mümkün bir durum olduğu ve her mümkünün de meydana gelmesinin caiz olduğu iddiasını ispata gerek yoktur.

Öldükten Sonra Keramet Gerçekleşir mi?

Kerametın öldükten sonra da gerçekleşebileceği bilinen şeylerdendir. Mucize ise bunun aksinedir. Çünkü mucize peygamberlik iddiasıyla beraber ve inkarcılara meydan okumak kastıyla gösterilir. Böyle olunca da peygamberin ölümünden sonra meydana gelen harikulade mucize değil keramet olur. Kimde harikuladeye mucize derse bu konuda zorlama bir ifade kullanmış demektir. Velinin kerameti ise mucizenin aksinedir, çünkü keramet hakikati itibariyle velilik davası ve keramet gösterme kastıyla meydana gelmez. Daha önce de belirttiğimiz gibi keramette veli kerametın ortaya çıkma mahallidir. Bu harikuladenin gerçekleşmesinde velinin bir müdahalesi ve iradesi mevcut değildir. Aksine bu harikuladeyi meydana getiren Allah'tır. Veli sadece kerametın ortaya çıkma yeridir. Bu konuda velinin hayatta olmasıyla ölmüş olması arasında fark yoktur. Allâme Taftazânî'nin ifade ettiği de budur.

Öldükten Sonra Kerametın Varlığına Akf Deliller

Eğer sen şöyle dersen: “Kerâmetin sadece hayat ile sınırlı olmayıp öldükten sonra da devam ettiğine delilin nedir?”

Bende şöyle cevap veririm: “Öldükten sonra kerametın devam edebilmesi mümkün bir durumdur. Her mümkünün de meydana gelmesi caizdir. Öyleyse öldükten sonra kerametın meydana gelmesi de caizdir. Çünkü caiz değildir dersek hem varlığı hem yokluğu düşünülebilen (mümkün) bir şeyin tercih eden birisi olmadan varlığı veya yokluğunun meydana gelmesi gerekir ki bu da imkansızdır. Aynı şekilde kerametın ortaya çıkması Allah'ın irade ve kudretinde olduğu halde – Çünkü Allah'ın kudreti mümkünatın tamamına yaratma ve yok etme bakımından ilintilidir.- bu caiz değildir dersek onun kudretinin aciz olduğunu ifade etmiş oluruz ki Allah böyle bir noksanlıktan münezzehtir.”

Öldükten Sonra Kerâmetın Varlığına Nakf Deliller

Eğer sen şöyle dersen: “Bir şeyin meydana gelmesinin caiz olmasından illa ki o şeyin meydana gelmesi lazım gelmez, buna dînî bir dayanağın, delilin var mı?”

Bende şöyle cevap veririm: “Evet. Hafız İbni Münzir'in *et-Terğîb ve't-terhîb* isimli kitabında İbni Abbas'tan (r.a) şu hadisi bize nakletmektedir: Sahabeden bazıları kabir olduğunu bilmeden bir kabrin üzerine çadırlarını kurdular. Birde ne görsünler çadır

kurdukları yerde bir insan mülk süresini okumaya başladı ve süreyi sonuna kadar okudu. Bunun üzerine Peygamber'e (s.a.s) gelerek: "Ya Rasûlallâh ben kuyu olduğunu zannederek bir kabir üzerine yanlışlıkla çadırımı kurmuşum, birden Mülk Süresini sonuna kadar okuyan bir insan gördüm." Bunun üzerine Peygamber (s.a.s) şöyle buyurdu: "Mülk Süresi münciye ve mânia olan bir süredir, okuyanı kabir azabından korur." Bu hadisi Tirmizî'de zikretmiştir ve hadisin garip olduğunu beyan etmiştir.

Bu hadiste peygamber (s.a.s) bizlere Mülk süresinin ölü tarafından okunabileceğini ve okuduğu bu sürenin kendisini kabir azabından koruduğunu ikrar etmiş oluyor. Bu durumda usûl kitaplarında da geçtiği gibi Resûlullah'ın (s.a.s) bir iş hakkındaki takrirleri ile hüküm sabit olmaktadır. Öyleyse öldükten sonra evliyanın kerameti de sabittir.

Öldükten Sonra Kerametın Varlığını İnkâr Edenlere Reddiye

Bizim aktarmış ve ispat etmiş olduğumuz deliller Kâdu'l-kudât, Hanefi âlimi Ūşî'nin "*Bedü'l-emâli*" isimli eserinde belirttiği hususa aykırı değildir. O eserinde şöyle söylemiştir:

كرامات الولي بدار دنيا

لها كون فهم أهل النوال

"Evliyanın kerameti dünyada mümkün bir durumdur. Çünkü onlar Allah'ın lutfuna mazhar olan kimselerdir."

Ne nasla ne de zahiren öldükten sonra kerametın kesildiğine ve sadece hayatta iken gerçekleşeceğine dair bir delil mevcut değildir; çünkü dünya ahiret yurdundan önce mevcut olan bütün a'raz ve cevherlerden ibarettir. Ūşî'nin bu ibaresindeki dünya ile kastettiği ahiretin karşılığı olan dünyadır. Buna göre ahiret yurdundan önce mevcut olan kabir âlemi de her ne kadar başka manalara gelmesi muhtemel/olası olsa da dünyadan sayılmaktadır.

İbnü Kayyım'ın Ebu Ya'lâ'dan naklettiği de bunu desteklemektedir. Şöyle demektedir; "Kabir azabı dünyadan sayılır; çünkü kabir azabı ahiretteki dirilişten önce zamanı belli olmayan bir fenadır/yok oluşur." Bu görüşü Suyûtî "*Şerhu's-sudûr*" isimli eserinde desteklemektedir. Yine bu görüşü destekleyen diğer bir âlimde Hennâd b. Serî'dir. *ez-Zühhd* isimli eserinde Mücahit'den şunu nakletmiştir: "Kabirde kafirler için kıyamet gününe kadar sürecek olan uyku benzeri bir durum vardır. Sûra üfürülüp de kabir ehline seslenildiğinde kâfir şöyle der: "Vay başımıza gelene! Kim bizi diriltip mezarımızdan çıkardı?" Müminde onun yanında şöyle der: O Rahmân'ın vaad buyurduğu işte bu imiş. Gönderilen peygamberler de doğru söylemişler"

“*Mevâhibü'l-ledünniyye*” isimli eserde Abdullah b. Abbas’ın azatlı kölesi İkrime’ye isnat edilen sahih bir haber de şöyle geçmektedir:

İbni Abbas’a (r.a) Kıyamet günü dünyada mı, ahirette mi olacak? diye soruldu. O da şöyle cevap verdi: “Mücrimler ile müminlerin ayrılıp hesaplarının görüldüğü bölüm dünyadan, cennet ve cehenneme yönelip varışın meydana geldiği kısım ise ahiretten sayılır.”

Buna göre kıyamet, berzah âlemi ve ona müteallik olan şeylerin fenasından sonra meydana geldiğine göre berzah âlemi dünyadan sayılır ve Üşî’nin “dünyada evliyanın kerameti mümkündür” ibaresinden kerametın berzah âleminde meydana gelmesinin cevazına/uygunluk hükmedilir.

Buradan da anlaşılıyor ki, benim öldükten sonra evliyanın kerametinin devamına dair belirttiğim görüşe Üşî’nin manzum eseri olan *Bedü'l-emâlî* şârihlerinden/Şerh eden hiçbir kimsenin karşı çıkmadığı görülüyor. Bilakis şârihlerinden bazılarının bu görüşü desteklediği bile görülmüştür. Mesela Emâlî şârihi Celal el-Buhârî şöyle diyor: “Üşî eserinde kerâmeti dünya hayatıyla kayıtlamıştır; çünkü keramet konusunda Ehl-i sünnet ile Mutezile arasında ihtilaf vardır. Keramet dünyada vaki/meydana gelme olur, çünkü dünya bütün müminlerin kerametlerinin vuku/ortaya çıkma mahallidir. Emâlî şârihlerinden bir diğeri olan Semhûdî ise şöyle demektedir: “Evliyanın öldükten sonra kerametinin vaki olması hayattaki meydana gelmesinden daha evladır. Çünkü ölümle beraber ruh keder ve sıkıntılardan hali olup saflaşmış ve bedenın engellerinden kurtulmuştur. Öldükten sonra evliyanın kerameti konusuna çokça şahit olunmuştur. Bu durum Üşî’nin “Dünya yurdunda keramet gerçekleşir” sözü hayatı da ölümden sonrayı kapsamaktadır.

Öldükten Sonra Kerâmetin Varlığını İnkâr Ettiğiyle İlgili İmam-ı A’zam’a Nispet Edilen Görüşün Reddedilmesi

Üşî’nin bahsi geçen beytini delil getirerek kerametın sadece hayatta gerçekleştiğini iddia eden ve İmam-ı A’zam Ebu Hanife’ye öldükten sonra kerametın kesileceğine dair görüşü isnat eden kişi yukarıda bahsettiğimiz delile dayanarak hata etmiş ve hak yoldan sapmıştır. Çünkü Hanefî mezhebinin ne usul nede furu’ kitaplarında İmam-ı A’zamın öldükten sonra kerametın kesileceğine dair bir görüşüne rastlanmamaktadır. Hatta diğeri üç mezhepte de kerametın ölümden sonra kesildiğine dair bir görüş yoktur. Kim böyle bir iddiada bulunursa iddiasını ispat etmesi lazımdır. İddiasını ispat edene ikram olunur, ispat edemeyen ise hor görülür.

Ebu'l-Leys Semerkandi mukaddimesinin şerh bölümünde şu ifadeleri kullanmıştır: İmam-ı A’zam Ebu Hanife’nin öldükten sonraki kerametlerinden bazılarını büyük âlimler

nakletmişler ve şöyle demişlerdir: İmam-ı A'zam yıkanınca yan tarafında “*Ey huzura kavuşmuş insan! Sen O'ndan hoşnut, O da senden hoşnut olarak Rabbine dön. (Seçkin) kullarım arasına katıl ve cennetime gir!*” ayeti, sağ elinde: “*Yapmış olduğunuz (iyi) işlere karşılık cennete girin*” ayeti, sol elinde “*Biz, güzel işler yapanların ecrini zâyi etmeyiz*” ayeti, karnının üzerinde “*Rableri onlara, tarafından bir rahmet ve hoşnutluk ile, kendileri için, içinde tükenmez nimetler bulunan cennetler müjdelers.*” ayeti belirdi. Onu musallaya koyduklarında gaipten şöyle bir ses işitildi:

يا قائم الليل طويل الصيام كثير التهجد كثير الصيام أباحك السيد دار السلام

“*Ey geceleri kaim olan uzun süre kıyam eden, çokça teheccüd kılan ve oruç tutan, Efendin (Rabbin) sana Dâru's-selam cennetini mübah kıldı.*”

Ebu Hanife kabre konulunca yine hâtiften şöyle bir ses işitildi: “*Ona rahatlık, güzel rızık ve Na'im cenneti vardır.*” İşte bu anlatılanlar öldükten sonra kerametın kesilmediğine dair birer delildir.

Evliyânın Tasarrufu ve Bundan Kastedilen Mânâ

Evliyanın hayatta iken gösterdiği bütün tasarruflar kerâmet kapsamına girer, bunu da muannit/inatçı olanlardan başkası inkâr etmez.

Tâcu's-Subkî tasarruf makamı da evliyanın kerametinden bir nevidir, demiştir.

Evliyanın hem dünyada hem de ahiretteki tasarrufları ancak Allah'ın izni ve iradesiyledir. Bu tasarrufları yaratan ve icat eden yalnız Allah'tır, bu konuda veli onun ortağı değildir. Allah bu seçkin kullarına ikram etmiş ve harikuladeyi onların eliyle ve onların sebebiyle gerçekleştirmiştir. Bu; bazen onlara ilham ederek, bazen rüya vasıtasıyla, bazen onların isteği, bazen de onların iradesi dışında gerçekleşmiştir. Hatta bazen mümeyyiz olmayan sabiden bile meydana geldiği olmuştur.

Müslümanların evliyadan gerek hayatta iken ve gerekse ölümlerinden sonra bir şey istemeleriyle kastettikleri asla onların yaratma ve icat etmeleri değildir. Böyle bir itikat insanların bırakın âlimlerini cahillerinin bile aklına gelmeyecek bir durumdur.

Bunun aksi bir görüşün ise; evliyanın tasarrufunu evliyanın halk ve icadı gibi bir inanışa yorumlamak ve öldükten sonra evliyanın tasarrufunu yok saymak, dinde ve avamın itikadında bir karışıklık ve şüphe meydana getirmekten başka bir amacının olmadığını ortaya koymaktadır.

“Allah'ın İzniyle Evliyanın Tasarrufu Vardır” Diyenleri Toptan Tekfir Edenlere Bir Uyarı

Hayatında ve öldükten sonra evliyanın kerametinin varlığına ve öldükten sonraki tasarruflarına inanan kimsenin küfrüne hükmedilemez. Çünkü bunların yaratılması ve

icadı/yoktan var edilmesi sonsuz kudret sahibi Allâhü Teâlâ tarafından meydana gelmektedir.

Nasıl hükmedilebilir? Hâlbuki Müslümanların kitaplarının çoğu bu kerametler ile doludur. Öyle ki neredeyse zaruriyyât/olmazsa olmaz ve bedihiyyat/apaçık ve kesin ilimlerden sayılmaktadır. Bunun bu kadar açık olmasının sebebi Ehl-i sünnete göre bir peygamberin ümmetinden olan bir velinin göstermiş olduğu kerametın o peygamber için de mucize olarak addedilmesidir. Adeta meydana gelen her kerametle peygamberin nübüvveti de daha evrensel bir durum arz etmekte ve her kerametle beraber o peygamberin de nübüvveti yenilenmektedir.

Kerâmeti ve Öldükten Sonraki Tasarrufu İnkâr Edenlere Reddiye

Evliyanın öldükten sonraki kerametini hem de hayatında olsun öldükten sonra olsun tasarrufunu inkâr eden kişi ya evliyanın kerametini inkâr ediyor ya da kabul ediyor demektir. Eğer kerâmeti inkâr ediyorsa onunla tartışmaya gerek yoktur. Ancak kerâmeti kabul ediyorsa keramet dediğimizde hem hayattaki kerametı hem de öldükten sonraki kerâmet ve tasarrufunun tamamı keramet cümlesinden sayılır.

İbni Hacer Askalânî şöyle demiştir: “Mutezile’nin kerâmet inkâr etmesine şaşırılmamalı, çünkü onlar kerametı bırakın manevi mütevâtir derecesinde olan, Hz. Peygamber’den (s.a.s) bize gelen haberleri bile inkâr etmektedirler. Mesela; kabir azabı, münker ve nekirin sualleri, kevser havuzu, mizan gibi hususları buna örnek olarak sayabiliriz. Mutezile mezhebi Allah’ı, sıfatlarını ve genel olarak dinin naslarını yorumlama ve değerlendirmede akli naklin önüne geçirmişlerdir. Asıl şaşılacak olan durum kendilerine Ehl-i sünnet diyenlerin inkârda bu kadar aşırıya gitmeleridir. Bunlar da kendi aralarında kısımlara ayrılmaktadırlar:

Bir kısmı sûfilerin büyüklerini ve onlara tabi olanları inkâr etmektedirler. Bazıları ise mutlak olarak keramete inanırlar ancak artık keramet ehli kimsenin kalmadığını düşünerek, ne zaman bir keramete şahit olsalar bunun ancak şeytanın aldatması neticesinde meydana gelen bir durum olduğunu düşünür ve bunu inkâr ederler.

Kerâmeti Tasdik Etme Konusunda İnsanların Kısımları

“*Ravzu’r-rayyâhîn*” isimli eserinde İmam-ı Yâfiî (ö. 768/1367) şöyle demektedir:

İnsanlar keramet konusunda kısımlara ayrılırlar: Onlardan bazıları kerametı genel olarak inkâr eder. Bunlar hidayet ve takvadan çevrilmiş olan bilindik mezheptir. Bazıları kendi zamanlarının dışında Musa’yı (a.s) görmeden iman etmiş olan Benî İsrail kavmi gibi geçmiş kavimlerden olan kimselerin kerametini kabul ederler. Fakat ondan derece olarak daha büyük olan Hz. Muhammed’in (s.a.s) kavminden gelenlerin kerametini inkâr ederler.

Bazıları da evliyayı kabul etmesine rağmen onlardan belirli bir kişiyi kabul etmez. Böyleleri yardımdan mahrumdur; çünkü belirli bir kişiyi kabul etmeyen hiçbir kimseden fayda göremez.

Bende derim ki: şu an Rum diyarında Kadızâdeliler adında bir grup vardır ki onlar hayatların da iken evliyanın kerametini ispat ederken öldükten sonraki kerametlerini ve hem hayatta iken hem de öldükten sonraki tasarruflarını inkâr etmektedirler. Bunlar inkârda Mutezile mezhebi kadar olmasa da uçurumun kenarında yer almaktadırlar.

Kerâmetin Varlığını Destekleyen Görüşler

Allâme İbni Hacer şöyle demektedir:

Tasavvuf ilmine dair eserler incelendiğinde kerametın gerçekteştiğini ifade eden ilmi veriler görülmektedir. Evliyanın ve Allah'ın özel kullarının hem hayatlarında ve hem de öldükten sonraki kerâmetleri bunu zorunlu hale getirmektedir. Bunu ancak Allah'ın yardımından mahrum kalmış ve bozuk itikatlı kimseler reddetmektedirler.

Yine Allâme-i Taftazânî kelama dair yazmış olduğu eserinde şöyle demektedir:

Özet olarak evliyânın kerâmetinin zuhuru neredeyse enbiyanın mucizesine ilhak olacak kadar makbuldür. Ehli bidatin kerâmeti inkârı şaşılacak bir durum değildir. Çünkü onlar her ne kadar emirler ve yasaklar konusunda içtihatla bulunsalar da kerâmete ne kendilerinde şahit olmuşlar ne de reislerinden böyle bir şey duymuşlardır. Durum böyle olunca da kerâmet ehli evliyanın arkasından gıybet yapıp onlara saygısızlık etmişlerdir. Esasında keramet evliyanın temiz akidesinden, gönül paklığından ve tarikat yolunu takip etmelerinden kaynaklanmaktadır. Ancak inkarcılar bunu bilmemektedirler. Asıl şaşılacak olan; Ehl-i sünnet fukahâsından olup da İbrahim b. Ethem gibi bazı evliyanın terviye gününde hem Mekke'de hem de Basra'da görülmesi kerametini kabul edenleri tekfir etmeleridir. Bu konuda isabetli olan görüş Ebu Hafs Ömer Nesefî'nin görüşüdür. Ona; *Ka'be'nin evliyayı ziyaret ettiğini söylemek caiz midir?* diye sorulduğunda; *“Harikuladenin evliya tarafından meydana gelmesi Ehl-i sünnete göre caizdir”* demiştir.

İmam-ı Yâfî de şöyle demiştir: *“Ka'be zâhiri olarak yerinde duruyor. Ancak aklın ötesinde bir alemde dolaşabilir.”*

Kerâmeti İnkâr Eden ve Bunu Bazı Ehli Sünnet Âlimlerine Nispet Edenlerin Anlayışlarının Düzeltilmesi

İmam-ı Subkî (ö. 771/1370) şöyle dedi: “Ben gerçekten kerameti inkâr edenlere şaşıyorum. Hele ki bu görüşü Ehl-i sünnetin umdelerinden biri olan Ebu İshak İsferyânî'ye (ö. 418/1027) nispet etmeleri hayretimi daha da fazla artırmaktadır. Hâlbuki ona yapılan bu isnat yalandır. Subkî'nin şöyle bir görüşü olduğu kitaplarda zikredilir:

“Kerâmet harikulade seviyesine ulaşamaz. Öyle ki enbiyanın mucizenin evliya için keramet olarak gerçekleşmesi caiz değildir. Çünkü kerametın gayesi ancak bir duaya icabet edilmesi, çölde su içmek, bir dilim ekmek bulmak ve buna benzer şeylerdir. Halîmî (ö. 403/1012) ve ardından gelen Kuşeyrî’de (ö. 465/1072) bu görüşü takip etmişlerdir. Kuşeyrî şöyle demiştir: “Kerâmet babasız çocuğun dünyaya gelmesi ve cansız bir varlığın canlı bir hayvana dönüşmesi gibi durumlara ulaşamaz.”

İmam-ı Nevevî (ö. 676/1277) *Sahih-i Müslim*’in şerhinin “*Birr ve Sila*” babında şöyle diyor: “Kerametın farklı çeşitleriyle harikulade şeklinde gerçekleşmesi caizdir. Bazıları kerâmetin harikulade de gerçekleşemeyeceğini, sadece dualarının kabul edilmesi vb. bir kerametın meydana gelmesine izin verildiğini söylemişlerdir. Bu iddia ise hatalıdır ve his ile sabit olan bir durumu inkâr demektir. Doğru olan keramette harikuladenin kabul edilmesidir.”

Allâme Teftezânî (ö. 792/1390) “*Şerhu’l-mekâsıd*” isimli eserinde şöyle der: “İmamı’l-harameyn şöyle dedi: Kerâmette harikuladenin meydana gelmesi konusundaki görüşümüz; bunun caiz olmasıdır. Kerameti mucizeden ayıran nokta, kerâmette nübüvvet davasının olmamasıdır. Evet, bazı mucizelerde –Kur’ân-ı Kerîm gibi- onun benzerinin başkası tarafından asla getirilemeyeceğine dair nas vardır. Bu durum “*Peygamber için mucize olan her şeyin veli içinde kerâmet olması*” hükmüne ters değildir. Bunun imkânsız olduğunu söylemek ise naslarla çelişmektedir.”

Kerametın dâhil olamayacağı alanlara örnek olarak; ruh ve cesetle beraber gerçekleşen isrâ ve miraç, Allah’ın sadece kendine özel kıldığı mugayyebât-ı hamse/beş bilinmeyen ve ruhun mahiyeti konusundaki ilimleri de ekleyebiliriz.

Bir Uyarı

İmam-ı Şârânî (ö. 973/1565) “*el-Cevâhir ve’l-dürer*” isimli eserinde bazı şeyhlerinin, Allah’ın evliyanın kabrindeş insanların ihtiyaçlarını gideren bir melek görevlendirdiğini söylemiştir. Nitekim bu söylenen husus İmam-ı Şâfiî (ö. 204/820), Seyyide Nefîse (ö. 208/824) ve Ahmed Bedevî (ö. 675/1276) gibi zatlardan meydana gelmiştir. Yani Frenklerin ülkesi esir olan bir Müslümanı bu zatlar kurtarmıştır. Bazen de veli kabrinden bizzat kendisi insanların ihtiyacını gidermek için çıkar. Çünkü velilerin ruhlarının berzah âleminde serbest dolaşma hakları vardır.

Velinin Tatavvuru/ Farklı Tavırlara Bürünmesi ve Alem-i Misal Sözüünün İncelenmesi

Ben şöyle derim: İmam-ı Şa’rânî’nin “*Veli bazen kabrinden çıkar*” sözünden kastedilen mana, muhakkik sûfi âlimlerin berzah ve ahiret konusunda sahip oldukları

görüştür ki; bu da bu iki âlemin dünyadan farklı olduğudur. İnsan şuhud âlemi diye isimlendirilen bu dünyada sadece bir şekilde bulunabilir. Kadîbü'l-bân'dan nakledildiği gibi evliyanın ruhları bedenlerine üstün geldiğinden pek çok farklı şekillerde görünmeleri caizdir. Hatta Kasdîbü'l-bân Hz. Peygamber'e (s.a.s) Hz. Ebu Bekir (r.a) "Cennette her hayırlı amel sahibi bütün kapılardan çağrılır mı?" diye sorduğunda Efendimiz'in (s.a.s) ona "Evet, senin de onlardan olmanı ümit ediyorum" sözünü evliyanın ruhlarının çoğalıp çok farklı suretlerde bulunabileceğine delil saymıştır.

Sûfilerin büyükleri: Ruh Peygamber Efendimiz'in (s.a.s) ruhu gibi külli bir ruh ise bazen 70.000 kadar şekilde tezahür edebilir, demişlerdir. Muhakkik İbni Ebi Cemre'de (ö. 699/1300 [?]) bunun mümkün olduğunu söylemiştir. Alem-i berzah da ruh ceset üzerine hâkim olduğundan, dünyada pek çok surette görülmesi mümkün olan evliyanın alem-i berzahta da sayısız şekilde görülmesinin caiz olması daha münasiptir.

Yine bazı sûfiler aynı şekilde şöyle de söylemişlerdir: Veli velayette yükseldiği makamda karar kıldıktan sonra farklı yerde birden fazla şekilde görülmesi mümkündür. Bu görünen şekiller velinin ruhunun yansımalarıdır. Yoksa cismani olarak bulunması değildir. Dünyada birden fazla yerde bulunması mümkün olunca âlem-i berzahta ruhaniyet cismâniyete galip olduğundan burada ruhun çoğalması fazlasıyla mümkündür.

Hadis kaynaklarında aktarılan haberler bu görüşü desteklemektedirler. Nitekim Efendimiz (s.a.s) Musa'yı (a.s) İsrâ gecesinde kabrinde namaz kılarken görmüştür. Altıncı kat semâya miraç ettiği orada onunla konuşmuştur.

Sufiler bedenler âlemi ile ruhlar âleminin ortasında "*âlem-i misal*" dedikleri bir âlem olduğunu söylemişlerdir. Bu orta âlem bedenler âleminde daha latif/şeffaf, ruhlar âleminde ise daha kesif/yoğun bir âlemdir. Ruhlar bu âlemde farklı bir bedene bürünerek farklı şekillerde görülebilir, demişlerdir. Nitekim "*O, kendisine tastamam bir insan şeklinde göründü.*" ayetinde bu âleme işaret vardır. Ruh bu âlemde Cebrail'in (a.s) ruhu gibi olur. Mesela aslî ruhun kendisi için hazırlanmış bir de misâlî bir ruhu daha vardır.

Dünyadaki misal âleminde ruhların farklı suretlerde şekillenmesi ve görünmesi caiz olunca bunun kabir âleminde gerçekleşebilmesinin cevazı daha uygundur. Buna göre kabirden çıkan misalî bir surettir. Bu velinin Allâh-ü Teâlâ katındaki makamının gerçekleşmesidir. Allah'ın ilmi ötesinde ise bir makam yoktur.

Abdülvahap Şârânî "*et-Tabakatü'l-kübrâ*" eserinin el-Kutup Seyyit Şemsettin Muhammed el-Hanefî'nin tercemesinde bize şu hadiseyi aktarmaktadır: Muhammed Hanefî sekerât halinde etrafındakilere şu vasiyette bulunmuştur: "Kimin bir ihtiyacı olurda benim kabrime gelir ve isteğini arz ederse onun ihtiyacını gideririm. Çünkü onunla benim

aramda sadece bir zira toprak vardır. Kimin dostlarıyla arasına bir zira toprak engel oluyorsa o kimse Allah adamı değildir.”

Fazilet sahibi bazı kimseler Şemsettin Muhammed el-Hanefî'nin şu sözünü naklederler: “Veli öldükten sonra dünyadaki tasarrufu sona erer ve kimseye imdatta bulunamaz. Eğer onun kabrini ziyarete gelen kişi bir yardıma mazhar oluyorsa veya ihtiyacı gideriliyorsa, bu ziyaret edilen zamanın sahibi kutbun Allâhü katında makamı sebebiyle Allâh tarafından gerçekleştirilmektedir. Kutbun bunda bir tesiri yoktur.” el-Hanefî'nin sekerât halinde söylediği ile hayatında iken söylediği bu iki görüş arasını sûfiler; evliyanın tasarrufu öldükten sonra kesilir sözünü el-Hanefî, Allahu Teâlâ daha kendisine evliyanın tasarrufuna dair bilgiyi ilham etmeden önce söylediği şekilde yorumlamışlardır.

SONUÇ

Keşf Yoluyla Gâibden Haber Verme Sözünün İncelenmesi

Gayba dair bazı bilgilerden haber vermek ve keşif, kerâmetin kapsamına dâhildir. Bunun da belli bir sınırı yoktur ve günümüzde çokça mevcuttur. Bu görüşümüze “*O, gaybı bilendir. Hiç kimseye gaybını bildirmez; ancak, (bildirmeyi) dilediği peygamber bunun dışındadır. Çünkü O, bunun önünden ve ardından gözcüler salar.*” ayetlerine ters değildir, onlarla çelişmez. Çünkü biz gaybın tamamını bilemeyiz. Bu ayette zikredilen gayb ifadesinin bağlam itibarıyla kıyametin hallerine özel olduğu şeklinde anlaşılması mümkündür. Ya da burada kastedilen umumun selbidir, selbin umûmiliği değildir.

Yine bizi bu görüşümüz Allâhü Teâlâ'nın “*De ki: Göklerde ve yerde, Allah'tan başka kimse gaybı bilmez. Ve onlar ne zaman diriltileceklerini de bilmezler.*” ayetiyle de çelişmez. Bu ayetlerin çelişmemesinin nedeni, evliyanın gaybden haberinin olması ancak Allah'ın onlara bildirmesi sebebiyledir. Fakat evliyanın gayptan haber vermesi ile Allah'ın gayb bilgisi bir değildir. Çünkü Allân'ın ilim sıfatı ezelidir, kadimdir. Değişikliklerden, hudusluktan/sonradan ortaya çıkma, ortaklıktan ve paylaşımdan uzaktır. O bütün malumatları küllünden cüzüne kadar bilmektedir. Olmuş olandan da olacak olandan da haberdardır. Mahlûkatta bulunan malumat/bilgiler ise böyle değildir. Onlar Allah'ın bildirdiği kadarıyla bilebilirler. Gaybın tamamına vakıf değillerdir, Allâhü Teâlâ'nın bildirdiği kadarıyla bir cüzüne muttali olabilirler. Bu da Allâh'ın onlara bir lütfudur. Durum böyle olunca Allâh'ın evliyasına bazı gayb bilgilerini haberdar etmesi bidat değildir. Aynı şekilde bu husus aklen ve naklen caizdir. Ehl-i Sünnetin muhaddisleri, usulcileri ve fukahası bu görüşü kabul etmişlerdir. Evliyadan kerâmetin meydana geleceğini açıkça beyan etmişler ve kerâmetin bütün harikuladede gerçekleşmesini kabul

etmişler, mucize ile aralarında tek farkın keramette meydan okuma ve nübüvvet davasının olmadığını ifade etmişlerdir. Hz. Ebu Bekir es-Sıddık'ın (r.a) marazı mevtinde/ölüm hastalığında vefatından sonra kendisinin bir kızı olacağını haber vermesi bunun bir örneğidir.

Yorumlama İmkânı Olan Konularda Tekfir ile Fetva Veren Âlimlere Bir Uyarı

Bezzâzî'nin (ö. 827/1424) fetvalarında şu ifade yer almaktadır: “Âlimlerimiz; kim şeyhlerin ruhları hazırdır ve gaybı bilirler, derse onlar kâfir olurlar.” Bu fetva sıkıntılıdır. Çünkü tevile ihtimali olan bir sözle Müslüman tekfir edilemez. *Tatarhaniyye*'de Müslüman ihtimalle tekfir edilemez. Çünkü tekfir hükümde en son raddedir/aşama. İhtimal ise tekfir etmek için son radde/aşama olamaz, demiştir.

el-Hidâye'nin meşhur şârihlerinden Kemâlüddîn İbnü'l-Hümmam (ö. 861/1457) *el-Hidâye*'nin şerhinde kişiyi küfre götüren sözleri saydıktan ve araştırdıktan sonra Müslümanın söylediği sözü tevil etme imkanı varsa veya zayıf bile olsa bu kimsenin küfründe ihtilaf varsa tekfir fetvasının verilemeyeceğini ifade etmektedir.

en-Nehr eserinde İmam Sirâcüddin (ö. 1005/1596) “Küfür büyük bir şeydir. İhtimaller ve söylentilerle bir kimse kâfir addedilemez. Birinin kâfir olamayacağına dair bir rivayet bile bulunsa bu rivayet dikkate alınır ve ona kâfir denemez, demiş ve bu görüşünün dayanağının yine İbni Hümmâm'ın yukarıda belirtilen fetvası olduğunu belirtmiştir.

Câmiü'l-fusûleyn'de şu ibare geçmektedir: Tahâvî (ö. 321/933) “Kişi imandan ancak kendisini imana dahil eden hususlardan birisini reddetmekle çıkar. Birinin mürtet olduğuna dair kesin delil olmadan o kimsenin dinden çıktığına hükmedilemez. Çünkü Müslümanlığı sabit olanın kesin delil olmadıkça şüpheyle tekfir edilmesi doğru değildir. Kendisine bu konuda bir fetva sorulan âlime yakışan hemen tekfire yönelmemektir.”

Evet, kim Allahu Teâlâ'nın tekeline almış olduğu şeylerin tamamını bildiğini iddia ederse tartışmasız bu kimse kâfir olur. Bununla beraber; kabir ehlinin suale çekilmesi, birbirlerini ziyaret etmesi, nimete kavuşmaları veya azaba duçar olmaları, onları ziyaret etmenin mendup olması, kabirdekilere karşıda hazır bulunan akıllı kimselere hitap eder gibi hitap edilmesi, selam verilmesi, kabirdekilerin dünyadakilerin iyilik ve kötülüklerinden haberdar olmaları ve birbirlerine bu durumu anlatıp sevinmeleri veya üzülmeleri, dünyadaki dirilere eziyet veren şeylerin ölümlere de eziyet vermesi vb. durumlara dair sayılamayacak kadar çokça dini nas da bulunmaktadır.

Kabul etmek isteyen anlayış sahibi kimselere bu kadar izah yeterlidir. Allah evliyanın halini en iyi bilendir. En mükemmel şekilde hamd Allâh 'a mahsustur. Allah bize yeter ve o ne güzel vekildir. Güç ve kuvvet, sadece yüce ve büyük olan Allah'ın yardımınıdır. Allâh, Efendimiz Hz. Muhammed'e (s.a.s), onun âl ve ashabına salat ve selam etsin. Hamd alemlerin Rabbi olan Allah'a aittir.

Bu risaleyi bu konudaki görüşlere, bu alandaki fikirlere arz ettikten ve risalenin sınırlarını ve aşamalarını belirledikten sonra övülmeye layık olan Allah'ın yardımıyla hicrî 1091 senesinde Cemaziye'l-âhir ayının başlarında ortaya koydum. Allah bu fakirin ortaya koyduğu risaledeki noksanlıkları gidersin ve onu okuyan ve takip edene mübarek kılsın. Allah bu risaleyi yazanın ömrünü genişletsin, müellifine rahmet etsin. Dönüş yeri sadece onun huzuru ve varış yalnız Allah'adır.⁹⁰

---

⁹⁰ Hamevî, *Nefehâtü'l-kurb*, 51-94.

İKİNCİ BÖLÜM: NEFEHÂTU'L-KURB'DA HAYATTAYKEN EVLİYANIN TASARRUFU

Evlîyanın öldükten sonraki tasarruflarına geçmeden önce tasarrufun içerisine dahil olduğu kerameti ve kerametinde ana çatısı olan harikuladenin ne olduğunu ve kısımlarını izah edecek, Hamevî'nin kerametle alakalı eserinde yer verdiği görüşleri aktarmaya çalışacağız. Akabinden asıl konumuza başlayacağız. Önce harikuladeler nelerdir? Bunlardan bahsetmek istiyoruz.

1. Hârikulâde

Harika kelimesi lügatta “*delmek, yırtmak ve aşmak*” vb. manalara gelen “*hırk*” masdarından müştaktır. Tasavvufta sûfilîğin alametlerinden sayılan hırka da her tarafı yırtılıp yamalandığı için bu adı almıştır.⁹¹ Kur'ân'a ve hadis külliyyatına baktığımızda “*hırk*” mastarından müştak olan kelimelerin de bu manada kullanıldığını görmekteyiz.⁹² İlk Müslümanlar, harika ve harikulâde kavramlarını ayet ve hadislerde geçmediğinden dolayı kullanmamışlardır.

Çoğulu (خَوَارِق) kalıbında gelen harikuladeye, Allâh'ın tabiata koymuş olduğu düzenin üzerinde olduğundan ve akılla kavranmasının zorluğundan dolayı *fevke'l-âde ve fevka't-tabîa* da denilmiştir. Bu kullanımıyla tabiat kanunları üzerinde, bunları aşan ve yırtan hadise ve durumlar kastedilir. Buradaki âdet ile kastedilen doğada Allâh'ın koyduğu, insanın devamlı süregeldiğinden dolayı âşinâ olduğu nizam ve düzendir. Yani âdetullah ve sünnetullâh diye ifade edilen hallerin dışında gerçekleşen olaylardır. Batılı kaynaklarda yer alan, felsefede ve tabiat bilimlerinde kullanılan *determinizm* sünnetullâhı tam olarak karşılamaz. Zira determinizmde doğa kanunlarının üzerinde bir şeyin gerçekleşmesi düşünülemez. Ancak Allâh dilediği zaman bazen doğaya koyduğu kanunlar değişebilir. Böylece ateş Hz. İbrahim'i (a.s) yakmaz⁹³, Hz. İsa (a.s) bir nefesle Allâh'ın izniyle ölüleri diriltir⁹⁴. Bu ve benzerleri ise determinizmde olacak şey değildir. Determinizm kuramını benimseyenler ile Materyalizm, Pozitivizm ve katı Rasyonalizm felsefe akımlarına tabi olanlar da harikuladeye karşı çıkar ve dolayısıyla harikuladenin dinen makbul olan

---

⁹¹ Ebu'l- Kâsım Hüseyin b. Muhammed el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, ed. Safvân Adnân ed-Dâvûdî (Beyrut- Lübnan: Dâru'l- Kalem, 1991), c.1, s.280.

⁹² Kehf, 18/71; İsrâ, 17/37; En'am, 6/100; et-Tehânevî, *Keşşâfu ıstılâhâtu'l-funûn*, 2/c.1, s.730-732; J. P. Mensing A. J. Wensinck, *el-Mucemmil-Müfehres Li Elfazi'l-Hadisi'n-Nebevi = Concordance et Indices de la Tradition Musulmane* (Londra: E. J. Brill, 1969), c.2, s.26.

⁹³ Enbiya, 21/69.

⁹⁴ Âl-i İmran, 3/49.

nevilerinden mucizeyi, kerâmeti, irhâsı, meûneti reddettikleri gibi makbul olmayan istidracı, ihaneti, mekri de reddeder, kabul etmezler.⁹⁵

2. Hârikulâdelerin İslam'daki Yeri

İslam dîni çift taraflı bir dindir. Onun bir zahiri tarafı vardır ki; insanın akıl, mantık, fitrat ve tabiatına hitap eder. Bir de bâtinî tarafı vardır; o da insanın manevi yönüne hitap eden mucize ve kerametler vb. hususları ihtiva eder.

Kur'ân sosyal ve beşerî hayatta sünnetullâh ve âdetullaha dikkatimizi çekerken bu durumun dâimî ve istikrarlı bir şekilde devâmına vurgu yapar.⁹⁶ Salt zâhire bakan ve mücerret akıl ile Kur'ân'ı tefsir ve tevil edenler Mutezile mezhebine mensup olan ulemâ gibi mucize ile âdetullahı cem edemez ve ikisine birden inanmanın tezat oluşturduğuna kanaat getirir.⁹⁷ Bununla beraber aksi istikamette maddi ve manevî, dînî hayattaki nizam ve sebebiyet temel prensibini göz ardı ederek veya bunu layıkıyla kavrayamadan tamamen hayatı bir harikuladeler ve olağanüstülüklerle dolu bir dünyada yaşama çabası içerisinde olanlar da vardır. Zâhir uleması dediğimiz genelde kelim ve fıkıh âlimleri ile bâtin âlimleri dediğimiz sûfilerin bu konudaki görüşlerine bir göz atalım.

İnsanlığın atası ilk insan ve aynı zamanda ilk peygamber olan Hz. Adem'den (a.s) itibaren tüm peygamberlerde ve ümmetlerinde çokça mucize ve keramet örnekleri mevcuttur ki bu husus kelim âlimleri tarafından nübüvvet için zaruri görülmüştür. Hz. Adem'in (a.s) yaratılış süreci⁹⁸, dünyaya gönderilişi⁹⁹, Hz. İsa'nın babasız dünyaya gelişi¹⁰⁰ Hz. Musa (a.s)¹⁰¹ ve Hz. İbrahim (a.s)¹⁰² gibi Ülü'l-azim peygamberleri anlatan Kur'ân-ı Kerîm ayetlerine bakmak mucizeleri görme açısından kafidir.

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi Kur'ân'a ve hadis külliyatına baktığımızda kerâmet ve harika kelimeleri geçmez bunun yerine aynı manayı ifade etmek için âyet veya bu kelimenin çoğulu olan âyât ifadeleri yer alır. Mesela Hz. Salih'in mucizesinden bahseden

---

⁹⁵ Süleyman Uludağ, "Kerâmet-II", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 15 (2005), 20.

⁹⁶ Bkz. İsrâ, 17/77; Ahzab, 33/38, 62; Fatır, 35/43; Feth, 48/23; Ali İmran,3/191; Sad, 38/27; Enbiya, 21/22; Mülk, 67/3.

⁹⁷ Uludağ, "Kerâmet-II", 22.

⁹⁸ Bakara, 2/30.

⁹⁹ Bakara, 2/286.

¹⁰⁰ bkz. Maide, 5/110

¹⁰¹ Şuarâ, 27/63.

¹⁰² Enbiya, 21/69.

ayete baktığımızda orada mucize şöyle ifade edilmiştir: “Sizlere muhakkak ki, Rabbiniz tarafından apaçık bir burhan gelmiştir. İşte Allah’ın şu devesi sizin için bir âyetir.”¹⁰³

Kur’ân-ı Kerîm’de mucize yerine kullanılan âyet kelimesi, “her türlü tabiat olayı, ibret ve ders alınacak her şey, Allah Teala’nın varlığını işaret eden her obje ve her havadis”¹⁰⁴ manasında da kullanıldığı görülmektedir. Zaten mucize harikulade olması hasebiyle hasımlarını ilzam etmekte, inananların imanını takviye ederek yine Allah’ın varlığını, kuvvet ve kudretini gösteren apaçık bir kanıt olmaktadır.

Şimdi asıl konumuz olan kerâmete geçmeden evvel harikuladenin çeşitlerini mucizeden başlayarak kısaca izah edip keramet ve hem hayatta hem de öldükten sonraki evliyanın tasarrufâtını izaha çalışacağız.

3. Harikuladenin Çeşitleri

3.1. Mucize

Mucize Arapça kökenli bir kelimedir. (عجز) Mastarından müştak/türemiş olup ism-i fâil kalıbında gelmektedir. Cemisi “*Mu’cizât*”dır. Acz: “*Gücü yetmeme*” manasına gelmektedir. Mu’cize ise: “*Güçsüz kılan*” demektir.¹⁰⁵

İstılâhî olarak ise mucize şöyle tanımlanmıştır: “*Peygamberlik davasıyla alakalı olup, hayra ve saadete davet eden, harikulade bir olaydır ki, onunla, kendisinin Allah tarafından gönderilmiş bir peygamber olduğunu iddia eden kimse iddiasının doğru olduğunu ispat edip münkirlerini susturup aciz bırakır.*”¹⁰⁶

Kur’ân-ı Kerîm’e baktığımızda mucize ıstılahının yerine “*Sultânu’l-Mubîn*”, “*Âyet*”, “*Burhân*”, “*Beyyine*” gibi ifadelerin kullanıldığını görmekteyiz. Her ne kadar âyet mucize manasında kullanılmış olsa da bazı alimler mucize ile âyet arasında fark olduğunu, mucizede tehadî manasının ağır bastığını, ayete göre daha hususi olduğunu ifade etmişlerdir.¹⁰⁷

---

¹⁰³ A’raf, 7/73.

¹⁰⁴ Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzak el-Huseynî ez-Zebîdî, *Tâcu’l-arûs min-cevâhiri’l-kâmûs* (Daru İhyâi’t-türâsi’l-Arabî, 1984), c.37, s.124.

¹⁰⁵ Zeynüddîn Muhammed b. Ebu Bekir b. Abdülkâdir er-Râzî, *Muhtâru’s-sıhah* (Beirut- Lübnan: el-Mektebetü’l-asriyye, 1999), c.1, s.200; Ahmet Muhtar Abdülhamit Ömer, *Mu’cemu’l-lugati’l-Arabiyye el-muâsıra* (Kahire-Mısır: Âlemü’l-kütüb, 2008), 2/1458-1460.

¹⁰⁶ Seyyid Şerif Cürçani, *Ta’rifat Tasavvuf Istılahları*, çev. Abdülaziz Mecdi Tolun- Abdurrahman Acer (Litera Yayıncılık, 2014), 215.

¹⁰⁷ Hasan Basri Çantay, *Tefsirli Kur’an Meali Kur’an-ı Hakim ve Meal-i Kerim 3 Cilt (Tam Metin)*, çev. M. Ali Yekta Saraç (Risale, 2022), 68.

Kur'ân'da “Âyet” kelimesi 231 yerde geçmekte, bunlardan 58 tanesi mucize anlamında kullanılmaktadır. Kur'an'da mucize manasında kullanılan diğer bir kelime olan “Burhan” sözlükte “İspat etmek, kanıtlamak, göstermek” anlamlarına gelmektedir. Kelam ilminde de önemli bir yere sahip olan burhan, “Bildirilen bir şeyi kesin olarak ispat eden aklî delil” diye tarif edilmiştir. Mucize manasında kullanılan diğer bir kelime olan “Beyyine” açık, vâzih, hüccet ve delil manalarına gelmektedir. Kur'ân'da 71 yerde geçmekte olup, 35 yerde mucize manasında kullanılmıştır. “Sultânün Mubîn” ifadesine gelince, bunun manası; “Apaçık delil” ve “Huccet” manasından başka “mucize” anlamı da vardır. Kur'ân'da 2 yerde mucize anlamında kullanılmıştır.¹⁰⁸ Mucizelerin varlığına dair Kur'ân'da ve hadislerde çokça delil mevcuttur ve varlığına şüphe yoktur.¹⁰⁹

İlk dönemlerden itibaren mucize ve keramet gibi harikuladelerin akaid eserlerinde de yer aldığını görmekteyiz. İmam-ı A'zam Ebû Hanîfe (ö.150/767), Ebu'l-Hasen el-Eş'arî (ö.324/936) ve Ebû Mansur Mâturîdî'ye (ö.333/944) göre: Mucize haktır, son ikisine göre mu'cizenin hak olması için; Allah'ın fiili olmalı, tehadî bulunmalı ve harikulade olmalıdır.¹¹⁰

İsferâyînî'ye göre mucizenin geçerli olması için; mu'cize gösterenin doğru kişi olması, gösterdiği mucizenin kendisini yalanlamaması, Allah'ın bir fiili olması, isteğine muvâfakiyeti, harikuladelik ve tehadînin bulunması şarttır.¹¹¹

Mucizenin geçerliliği için Eş'arî mezhebinden İmam-ı Gazâlî'ye göre mucize; Allah'ın fiili olmalı, tehadî bulunmalı, harikulade bulunmalı, nübüvvet davasına uygun olmalı, peygamberin iddiasına muvafık olmalı ve tekzip edilmemelidir.¹¹²

Genel olarak akâit ve kelâm alimlerinin açıklamalarına baktığımızda mucizede şu şartların bulunması lazımdır

1. Mucize bir eylem, kelam, terk etme veya unutturma olması gereklidir.

---

¹⁰⁸ Duhan, 44/19; Zâriyat, 51/38; Durmuş Özbek, “Hârikulâde Olaylar (Mu'cize İrhâs - Kerâmet - Meûnet - İstidrac - İhânet/Hizlan)”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (1997), 178.

¹⁰⁹ A'raf, 7/106-108; Al-i İmran, 3/49-50; Enbiya, 21/66-69; Hud, 11/63; Hud, 11/63; Âl-i İmrân, 3/190; Muhammed b. İsmâil Buhârî vd., *el-Câmiu's-sahîh* (Tavku'n-necât, 1422), c.9,s.92 Hadis No: 7274.; Süleyman b. Ahmet et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr* (Kahire: Mektebetü İbni Teymiye, 1994), 12/12 Hadis No: 12322.

¹¹⁰ Ebu Mansûr Muhammed el-Mâturîdî, *Kitâbu't-tevhîd* (Beyrut- Lübnan: Dâru'l-kütübü'l-ilmiyye, 2006), 1/150-154.

¹¹¹ Ebu'l-Muzaffer Tahir b. Muhammed el-Esferâyînî, *et-Tefsîr fi'd-dîn ve temyîzi'l-fırakati ani'l- fırakâ'l-hâlikîn* (Lübnan: Âlemü'l-kütüb, 1983), 1/169-170.

¹¹² Ebû Hâmid Muhammed el-Gazâlî, *İhyâu ulûmi'd--dîn* (Beyrut: Dâru'l-ma'rife, ts.), 1/114.

2. Olağanüstü bir olay olarak vuku bulmalıdır.
3. Karşı konulamaz bir durumda meydana gelmelidir.
4. Peygamberlik davasında bulunan kişinin kendisi vasıtasıyla ortaya çıkmalıdır.
5. Peygamberlik davasında bulunan kişinin bu davasına muvafık olarak tecelli etmelidir.
6. Mucize isteğinden sonra meydana gelmeli ondan önce veya çok sonra meydana gelmemelidir. ¹¹³

3.2. İrhâs

İrhâs (إرہاص) lügatte; “*Bir şeyi ispat etmek ve temellendirmek*”, manasına gelir.¹¹⁴ İstılâhî olarak irhâs şöyle tarif edilmiştir: “*Vahyin nüzulünden ve peygamberlik vazifesinden evvel peygamberden meydana gelen olağanüstü hadise ve durumlardır.*”¹¹⁵ İrhâs ile Allâh peygamber olarak seçtiği kulunu ilahi vahye hazır hale getirmeyi murat etmektedir. Peygamberlik öncesi zuhur eden harikalardan ibarettir.¹¹⁶ Aynı şekilde velilerde de velayet makamına ermeden önce böyle haller zuhur edebilir.¹¹⁷

Hız. Peygamber’in (s.a.s) peygamberlik gelmeden önceki zaman diliminde daha önce yaşamadığı harikulade haller başına gelmeye başlamıştır. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi buna örnek olarak; taşların ve ağaçların kendisini selamlaması,¹¹⁸ melekleri görmeye başlaması, rüyasında gördüğü durumların hayatta gün ışığı berrak bir şekilde zuhur etmesi vb. şeyleri sayabiliriz.¹¹⁹ Bu yaşamış olduğu durum etrafındaki insaf sahibi insanları etkilemiş ve netice iman etmelerine sebep olmuşken, muhalif olan muannitlerin ise onu sihirbaz, kâhin, şair ve mecnun gibi yalan ve iftiralar ile karalamaya çalışmalarına sebep olmuştur.¹²⁰

---

¹¹³ Özbek, “Harikülade”, 190-196.

¹¹⁴ ez-Zebîdî, *Tâcu’l-arûs min-cevâhiri’l-kâmûs*, c.17, s.608.

¹¹⁵ et-Tehânevî, *Keşşâfu istılâhâtu’l-funûn*, 2/c.1, s.16.

¹¹⁶ Asım Efendi Mütercim, *El-Okyânûsu’l-Basît ft Tercemeti’l-Kâmûsi’l-Muhît Kâmûsu’l-Muhît Tercümesi*, çev. Mustafa Koç- Eyüp Tanrıverdi (İstanbul: T. C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013), c.III, s.2915.

¹¹⁷ Özbek, “Harikülade”, 169.

¹¹⁸ Müslim, Fedâil, 2; Tirmizi, Menâkıb, 6/3626.

¹¹⁹ Buhârî, Bedü’l-vahy, 3.

¹²⁰ Tur, 52/59; Saffat, 27/36; Zariyat, 51/39, 52.

3.3. Meûnet

Meûnet sözlükte; “*Yardım etmek ve destek olmak*”¹²¹ anlamına gelir. İstılahta ise; “*Halk tarafından, onları sıkıntılardan ve dertlerden kurtarmak için gösterilen harikulade olaylardır.*”¹²² Allah’ın herhangi bir mümine nusret ve yardımda bulunmak üzere meydana getirdiği harikulade olaylardır. Meûnet farklı şekillerde tezahür edebilir. Allâh bazen kulunu görünür görünmez kazalardan koruyarak, ondan belaları def ederek yardımda bulunur, bazen de onu saâdetü’ d-dâreynin/dünya-ahiret mutluluğu nimetlerine gark ederek nusret/yardımda bulunur.¹²³

3.4. İstidrac

Bu kelime sözlükte “*Aşama aşama terakkî ettirmek, ağır ağır sonuca ulaştırmak, birini aldatıp adım adım onu felakete sürüklemek*” vb. manalara gelmektedir.¹²⁴ Terim anlamına gelince; “*Allâhü Teâlâ’nın kulu en sonunda bela ve azapla hakir olması için ömrünün sonuna kadar zaman zaman bütün ihtiyaçlarını gidermesidir.*”¹²⁵ Kur’ân-ı Kerîm’de fiil kalıbında da gelen ve Allah’ın âyetlerini, hususiyle de Kur’ân-ı Kerîm’i tekzip edenlerin idrâk edemeyecekleri yollarla mağlubiyete ve azaba dâcâr olacaklarını ifade eder.¹²⁶ Firavun örneğinde olduğu gibi¹²⁷ istidrâcın amacı; zalim ve kafir olan kimselere bir takım olağan üstü haller bahşederek onları kademe kademe felaket ve azaba yaklaştırmaktır. Kur’ân’da En’âm süresinde ifade edildiği gibi hak dine davet eden peygamberin çağrısına icabet etmeyenleri Allah Teâlâ önce birtakım sıkıntılar vererek akıllarını başlarına almalarını istemiş buna rağmen cevap vermeyenlerin refahlarını olabildiğince artırdıktan sonra onları azabıyla ansızın yakalamıştır.¹²⁸ Yine hadis kaynaklarında özellikle Deccal ile ilgili hadislerde ona bir takım olağanüstü hallerin verilmesi ile günaha ve gaflete daldığı halde istediği her şeye kavuşan kişinin durumu da istadraca örnek olarak verilmiştir.¹²⁹ Hâris el-Muhâsibî (ö.243/857), istidrâcın manasını

---

¹²¹ er-Râzî, *Muhtâru’s-sıhah*, c.1, s.222.

¹²² Ali b. Muhammed b. Ali ez- Zeynü’ş-Şerif el-Cürcânî, *Kitâbu’t-ta’rifât* (Beyrut- Lübnan: Dâru’l-kütübü’l-ilmîyye, 1983), 219.

¹²³ M.Sait Özervarlı, “Hârikulâde” (İstanbul, 1997) (TDV İslam Ansiklopedisi), 16/182.

¹²⁴ Heyet, *el-Mu’cemu’l-vesît* (Kahire-Mısır: Dâru’d-da’ve, ts.), c.1, s.277.

¹²⁵ el-Cürcânî, *Kitâbu’t-ta’rifât*, c.1, s.20.

¹²⁶ A’râf 7/182; Kalem 68/44.

¹²⁷ Zuhuf 43/46-56.

¹²⁸ En’âm 6/42-45.

¹²⁹ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, nşr. Ebû Hâcir Muhammed Saîd Besyûnî (Beyrut: y.y., 1405/1985), c.28, s.547, Hadis No: 17311.

genişletmiş, mal ve mülküyle ya da başka dünyalık nimetlerle gurura ve kibire kapılan, bunları Allah yolunda infâk etmeyen müminlerin de istidrâca düşebileceğini belirtmiştir.¹³⁰

3.5. İhânet

İhânet (الإهانة) sözlükte; “birisini hafife almak, yardımsız bırakmak ” manasına gelmektedir.¹³¹ İstilahta ise; “İlahlık veya peygamberlik davasında bulunan kimsenin veya sihirbazın davasını tekzip eden hadiselerle karşılaşmasıdır.” Başka bir deyişle kâfirin elinde iddia ettiğinin tam aksini destekleyen olağanüstü hallerin meydana gelmesidir. Mesela yalancı peygamber Müseylime peygamberlik davasında bulununca mucize istemişler o da bir kuyunun başına vararak suyunun çoğalmasında için dua etmiş kuyunun suyu tamamen çekilmiştir.¹³²

3.6. Keramet

3.6.1. Veli ve Kerâmetin Tarifleri

Velî (الولي) kelimesi sözlükte; “yakınlık, yakınlaşma, yardım eden, koruyan; yardım edilen, korunan” gibi manalara gelir.¹³³ Hamevî kerâmet bahsine önce velinin ıstılâhî tanımıyla başlamıştır. Tanımı ise kelimâ âlimi Taftazânî’den alıntılanmıştır. Hamevî Taftazânî’den naklen veliyi şöyle tarif etmiştir: “Allah’ı ve sıfatlarını tanıyan, ibadet ve taata devam eden, günah ve isyanlardan kaçınan, şehvet ve lezzetlere dalmaktan yüz çeviren kimsedir.”¹³⁴ Ardından Hamevî kerâmetin tarifini Cürçânî’nin “Tarîfât”ından naklederek şöyle yapmaktadır:

“Peygamberlik iddiasında bulunmayan bir veliden harikulade bir olayın meydana gelmesidir.” Cürçani kerâmeti bu şekilde tanımladıktan sonra şunları ilave eder: “Bir harikulade olayın kerâmet olarak sayılabilmesi için kendisinde bu hal zuhur eden şahsın mü’min ve sâlih amel sahibi muhlis bir Müslüman olması icap eder. Kerâmet denildiğinde umumiyetle akla ilk gelen mana budur”¹³⁵

---

¹³⁰ el-Hâris b. Esed el-Muhâsibî, *Kitâbu'l-halve ve't-tenekkul fi'l-ibâdeti ve dereceti'l-âbidîn* (Beirut-Lübnan: el-Matbaa el-Kesûlikiyye, 1955), 13.

¹³¹ Heyet, *el-Mu'cemu'l-vesît*, c.2, s.1026.

¹³² Muhammed b. Ali İbnü'l- Kâdî Muhammed Hâmid b. Muhammed Sâbır el- Fârûkî el-Hanefî et-Tehânevî, *Mevsûatü keşşâfi istilâhâti'l-funûni ve'l-ulûm* (Beirut- Lübnan: Mektebetü Lübnan, 1996), 1/149.

¹³³ er-Râzî, *Muhtâru's-sıhah*, c.1, s.345.

¹³⁴ Hamevî, *Nefehâtü'l-kurb*, 55; Ayrıca Bkz.(el-Cürçânî, *Kitâbu't-ta'rîfât*, 254).

¹³⁵ Cürçani, *Ta'rîfat Tasavvuf İstilahları*, 187; Hamevî, *Nefehâtü'l-kurb*, 55.

Kerâmetin ve velinin tarifinden sonra Hamevî harikuladeler arasındaki farka değinmiş, kerameti peygamberlik davasında bulunmaksızın veli tarafından harikulâdenin meydana gelmesi şeklinde tanımlamıştır. Ardından istidrâcın iman ve salih amelle birlikte olmayan harikulade olduğunu belirtmiştir. Mucize ile keramet farkının mucizede peygamberlik iddiasının bulunması gerektiğini söylemiştir.¹³⁶ Musannif bu hususları aktardıktan sonra kerâmetin ispatına dair delilleri nakletmiştir. Biz de kerâmetin ispatına dair delillere geçmeden evvel kerâmetin öneminden bahsetmek istiyoruz.

3.6.2. Sûfilerin Kerâmete Bakış Açılı ve Kerâmetin Etkisine Dair Sözleri

İlimler içerisinde kerâmete en fazla önem veren tasavvuf ilmidir. Bu ilmin mensupları kerâmetin kıyamete kadar canlılığını ve olağanüstü olma vasfını devam ettirdiğini kabul etmişler, peygamberin mucizesinin devamı niteliğinde olup Allâh'ın seçkin kullarına bir ikramı olarak görmüşlerdir. Böylece velayet ile keramet arasında kuvvetli bir irtibatın bulunduğu inanmaktadırlar. Tasavvufta keramet hadisesi donuk ve durağan bir olay olmayıp her zaman ve çağda yaşanabilir. Keramet tasavvufi hayata heyecan ve coşku getirir. Müridin şeyhine olan bağının güçlenmesi, gördüğü keramet karşısında tâlibin seyr-ü sülûkünde ilerleme, evradına ve vazifesine sınıksız sarılma, ihlas ve samimiyetini artırma gibi faydaları haizdir. Bu öneminden dolayı kerâmetlere dair bir literatür bile oluşmuştur. Menâkıpnamelerde, velâyetnâmelerde ve sûfilerin hayatlarının hikâye edildiği tabakât kitaplarında çokça kerâmetler nakledilir. Hakeza kerâmet toplum nezdinde aynı ehemmiyete sahiptir, adeta toplumda kerâmeti olmayan veliye itibar edilmez.¹³⁷

Kur'ân'da anlatılan kıssalar müminlerin imanını güçlendirip onlara moral ve dayanma gücü verdiği gibi, kerâmât ve menâkıpta müritlere aynı faydaları temin etmektedir. Bu ehemmiyetine binâen Ferîdüddin-i Attar "*Peygamberlerin haberlerinden (Ya Muhammed) kalbini teskin edeceğimiz kıssaları sana anlatıyoruz. Bu vasıtayla sana hak, mü'minlere de bir öğüt ve bir hatırlatma gelmektedir.*"¹³⁸ mealindeki ayete atıfta bulunarak şöyle demektedir: "*Cüneyd-i Bağdâdî'ye sordular evliyanın kerâmet ve menkıbelerinin anlatılmasında müritler için ne gibi faydalar vardır? Cüneyd dedi ki:*

¹³⁶ Hamevî, *Nefehâtü'l-kurb*, 56.

¹³⁷ Süleyman Uludağ, "Tasavvuf Kültüründe Kerâmet Anlayışı", *Bursa'da Düünden Bugüne Tasavvuf Kültürü (Sempozyum)*, (2004), 16.

¹³⁸ Hud, 12/120.

“Evlîyânın sözleri Allâhü Teâlâ’nın askerlerinden bir askerdir. Bu askerler kalbi kırılmış müridin kalbini güçlendirilip ona yardımda bulunurlar.”¹³⁹

Bu kadar önemli olmasına rağmen büyük sûfler kerâmetlere haddinden fazla değer verilmesi ve anlatılmasını müridin asıl gayesini ıskalayabileceği endişesinden ve keramet sanki tasavvufun ve seyr-ü sülûkün gayesi imiş gibi algılanacağı ihtimalinden dolayı doğru bulamamışlar, gizlenmesini tavsiye etmişlerdir.¹⁴⁰

Bistâmî’nin hocası Ebu Ali Sindi kendisinden kerâmet zuhur ettiği esnada manevi bir zaaf hâlinin husule geldiğini, Serahslı Ahmed Taberânî; önemli olan kerametın zuhuru olmadığını, asıl gayenin imandaki yakîn durumunun kuvvetlenmesi olduğunu söylemiş, alemde Allah’tan başka Hâlik görmeyen kimse için mutad olarak gerçekleşen şeylerin de harikuladenin de eşit olduğunu ifade etmiştir.¹⁴¹

Bayezid-ı Bistamî (ö.234/848) maddi kerametlerle alakalı müritleri tarafından kendisine hayranlıkla anlatılan rivayetler karşısındaki tepkisi büyük sûflerın kerâmet karşısındaki tutumlarını göstermesi açısından dikkate şayandır. Ona müritleri havada uçan, suda yüzen ve bir gecede Mekke’ye tayy-ı mekân ile seyahat eden sûflerden bahsettiklerinde buna hiç şaşırmamış ve onlara; kuşların da havada uçtuğunu, balıkların suda yüzdüğünü, Allâh’ın düşmanı olan Şeytanın da çok kısa zamanda çok uzaklara gittiğini söyleyerek marifetin bunun ötesinde aranması gerektiğini söylemiştir.¹⁴²

İbn Münevver, büyük dedesi Ebu Saîd Ebu’l-Hayr’ın (ö.440/1049) kerametlerini *Esrâru’t-tevhîd* adlı eserinde en ince teferruatına kadar nakletmektedir. Eserinde onun sûflerın seyr-ü sülûkünde kerametın pek değeri olmadığını, önemli olanın şeyhin keramet dışı halleri olduğunu, bu haller yanında kerâmetin yüzde bir kadar bile kıymete haiz olmadığını, kerâmete meraklı olan ve arzulayanın halk olduğunu aktarmaktadır.¹⁴³

Risale-i Bahâiyye’de şöyle bir ibare geçmektedir: “Peygamber’e mucize izhar etmesi zorunlu olduğu gibi veliye de kerâmetini gizli tutup ketmetmesi aynı şekilde zorunludur.”¹⁴⁴

¹³⁹ Abdülkerim el-Kuşeyri, *er-Risâletü'l- Kuşeyriyye* (Kahire-Mısır: Dâru’l Meârif, ts.), c.2, s.354.

¹⁴⁰ Uludağ, “Tasavvuf Kültüründe Kerâmet Anlayışı”, 16.

¹⁴¹ el-Kuşeyri, *er-Risâletü'l- Kuşeyriyye*, c.2, s. 531.

¹⁴² el-Kuşeyri, *er-Risâletü'l- Kuşeyriyye*, c.2, s.533.

¹⁴³ Muhammed b. el-Munevver Ebü’l-hayr, *Esrâru’t-tevhîd fî makâmâtî’ş-Şeyhi Ebî Saîd* (Mısır: ed-Dâru’l-Mısriyye, ts.), 438.

¹⁴⁴ Nasrullah Bahai, *Risale-i Bahaiyye*, İstanbul 1325, s. 109.

İbn Arabî (ö.638/1240) kerâmeti kâmil insan olmanın vazgeçilmez şartı olarak görmediği gibi kerâmetsiz de kemal mertebelerine ve velayet makamına ulaşılabilceğini ifade etmiştir. Aksine o kerâmet göstermeyi kâmil bir kul olamamanın göstergesi ve noksanlık alameti olarak addetmiştir. Hakiki müminler keramet peşinde koşmaz, keramet göstermeye tenezzül etmez ve ilahi lütufları ruhunun derununda saklayıp normal bir Müslüman gibi hayatlarına devam ederler, kendilerini diğer mümin kardeşlerinden kerâmet hususunda imtiyazlı olarak göremezler, demiştir.¹⁴⁵ Yine O “*Onlara denir ki: Geçmiş günlerde işlediklerinize (iyi amellerinize) karşılık, âfiyetle yeyin, için*”¹⁴⁶ ayetini tefsir ederken dünyada kişi neden fedakârlık yaparsa ahirette onun daha güzeliyle cennette mükafatlandırılacağını, söyler. Bu durumu kerâmet ile de kıyas ederek kul kendisini hangi alanda terbiye ederse Allah’ın ona o alanda bir kerâmet lütfedeceğine, dünyada evliyanın kerameti tahakkuk etmediğinde onun karşılığını ahirette alacağına, âriflerin keramete değil kerametın manevi durakları, esrarı ve meyvelerine odaklanması gerektiğine, buralara erdikten sonra sûrî kerâmetin çokta önemli olmadığına vurgu yapar. İbni Arabî bu duruma birde Şiblî’yi misal getirerek onun tasarrufta bulunmadığı halde tasarruf ve keramet gösteren Ebu Abdullah b. Kâid’den manen daha üstün olduğunu, kerâmete halkın rağbet edip sevindiğini ve abarttığını havas evliyanın buna itibar etmediğini ifade etmiştir.¹⁴⁷

Velinin kerâmetini gizlemesinin bir sebebi de Allah’ın veliden bunu gizlemesini istemesidir. Allah’ın gizlenmesini murat ettiği bir şeyi velinin izhar etmesi sû-i edep sayılmıştır. Veliden kerâmetin meydana gelmesi kadınların hayız olmasına benzetilmiştir. Kadınların hayız hallerini nasıl başkalarına göstermeleri ayıpsa veliler de kerâmetlerini göstermeleri ayıp karşılanmıştır. Hayız görmekte olan kadın, bu durumda iken nasıl Allâh’ın huzurunda namaza duramaz, secde edemez ve temel ibadetlerini yapamaz ise, keramet kendisinden zuhur eden veli de böyledir. Allâh’a layıkıyla yaklaşamaz. Keramet Allâh’ı görmeye engel olan mâsivâ perdesidir. O perdeyi çeken Hakk’a nazar edemez. Binaen aleyh büyük sûfîler keramete tamah etmemişler, onu verene yönelmişlerdir.¹⁴⁸

---

¹⁴⁵ Muhittin İbnü’l- Arabî, *Futühât-ı Mekkiyye*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2007), c.8, s.307-319.

¹⁴⁶ Hâkka, 69/24.

¹⁴⁷ Muhittin İbnü’l- Arabî, *Fusûsu’l-hikem Tercüme ve Şerhi*, thk. M. Nedim Tan - Ercan Alkan, çev. Ahmet Avni Konuk (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017), 799.

¹⁴⁸ Uludağ, “Kerâmet-II”, 7.

3.6.3. Kerâmet ile Mucize Arasındaki Fark

Genel olarak akâid kitaplarında harikulade bölümünde mucizeden sonra kerâmet de zikredilmiş ve mucize ile aralarındaki farktan bahsedilmiştir.¹⁴⁹ Mucize-kerâmet arasındaki irtibattan bahsedilirken ileri sürülen farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Burada öne çıkan görüş şöyledir: “*Enbiyadan mucize olarak meydana gelen her şeyin evliyadan da kerâmet olarak meydana gelmesinin tabî ve mümkün olmasıdır. Yani kaynağı itibariyle kerâmet mucizeden ayrı bir şey değildir. Ehl-i Sünnete göre bir peygambere bağlı olan velinin gösterdiği keramet o velinin peygamberi için de mucize sayılmaktadır. Bu görüşe istinaden aynen peygamberlerde olduğu gibi velilerde de harikuladeler velinin ergenlik yaşında meydana geldiği gibi doğum öncesi, doğum anında ve sabilik döneminde de meydana gelebilir. Ana karnında veya küçük bir çocuk iken kerâmetleri zuhur eden pek çok evliya mevcuttur.*¹⁵⁰ Nitekim Hamevî’de bu usulü takip ederek veli ve kerâmetin tarifinden sonra mucize ile kerâmet arasındaki farka değinerek şöyle demiştir:

“Keramet, peygamberlik davasında bulunmaksızın veli tarafından harikulâdenin meydana gelmesidir. İman ve salih amelle birlikte olmayan harikulade istidraçtır. Peygamberlik iddiasıyla beraber olan harikulâde ise mucizedir. Mucize; *münkirlerin, benzerini getiremeyecekleri bir şekilde onlara meydan okuyarak peygamberlik davasında bulunan peygamberin eliyle âdetin hilafına gerçekleşen durumdur.*”¹⁵¹

3.6.4. Kerâmetin Varlığının İspatına Dair Hamevî’nin Delilleri

Hamevî genel olarak kerâmet konusunda kullanılan temel ıstılahlardan sonra işin delil ve ispat tarafına yönelmiş, Kur’an’daki delilleri özet olarak aktarmış, bu konudaki hadislerin tevatür derecesine kadar ulaştığını söylemiş ancak hiçbir hadis nakletmeden şöyle demiştir:

“Kerâmetin tafsilatına dair rivayetler âhâd haberle gelmiş olsa da pek çok sahabeden ve tâbîünden tevâtüren nakledilerek gelen haberler kerâmetin vukuuna delildir. Aynı şekilde Kur’ân-ı Kerîm’de Meryem’den (a.s) bahseden ayetlerde kerâmetin vukuuna delil sayılmıştır.”¹⁵²

¹⁴⁹ Numan b. Sabit İmam-ı A’zam Ebû Hanîfe, *el-Fıkhü'l-ekber*, ed. Abdurrahman el-Hamîs (B.A.E: Dâru'l-Furkân, 1999), 1/107; Ebu Ca’fer Ahmet et-Tehâvî, *Tahrîcü Akîdeti't-Tehâvî* (Beyrut- Lübnan: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1993), 1/84; Sa’deddîn Teftâzânî, *Şerhu akâidü'n-Neseft* (Kahire-Mısır, 1987), 92.

¹⁵⁰ Uludağ, “Tasavvuf Kültüründe Kerâmet Anlayışı”, 21.

¹⁵¹ Hamevî, *Nefehâtü'l-kurb*, 56.

¹⁵² “Hamevî’nin burada kastettiği Meryem süresindeki şu ayetlerdir:

Hurma dalını da kendine doğru silkele, üzerine henüz yeni olgunlaşmış taze hurma dökülürsün.” (Meryem,19/25.) Müfessirler bu ayet hakkında şöyle demişlerdir; Hz. Meryem’in salladığı bu hurma ağacı kuruydu ve mevsimde kıştı, buna rağmen ondan yaş taze hurma döküldü. Bu durum Hz. Meryem için harikulade bir olaydır ve kerâmettir. Çünkü Hz. Meryem peygamber değildir. Daha geniş malumat için İbni

Sahih olan görüşe göre Hz. Meryem veli bir kadındır, peygamber değildir.¹⁵³ Yine Süleyman'ın (a.s) arkadaşı olan Asaf b. Berhiya'nın¹⁵⁴ kerâmeti Kur'ân-ı Kerim'de Neml süresinde geçmekte olup kerâmetin vukuuna başka bir delildir.¹⁵⁵ Durum böyle ayetlerle sabit iken aslında kerâmetin mümkün bir durum olduğu ve her mümkünün de meydana gelmesinin caiz olduğunu ispata hacet yoktur."¹⁵⁶

Kerametın tarifi ve naklî deliller ile ispatının ardından Hamevî kerametın itikadi boyutunu muteber kelim alimleri ve ehl-i tasavvufun görüşleriyle destekleme yoluna gidiyor. Keramet ve tasarrufa inanan insanları tekfir etmenin hem şeran hem de aklen yanlış olduğunu şöyle ifade ediyor:

Allâme İbni Hacer (ö.852/1449) şöyle demektedir:

“Sûfi kitapları incelendiğinde kerâmetin vukuuna dair zarûrî ilmî verileri özetlediği görülmektedir. Evliyanın ve Allah'ın özel kullarının hem hayatında ve hem de öldükten sonraki gördüğümüz kerâmetleri bunu zorunlu hale getirmektedir. Bunu ancak Allah'ın yardımından mahrum kalmış ve bozuk itikatlı kimseler reddetmektedirler.¹⁵⁷

Taftazânî'de kelama dair yazmış olduğu eserinde şöyle demektedir:

Özet olarak evliyânın kerâmetinin zuhuru neredeyse enbiyanın mucizesine ilhak olacak kadar makbuldür. Ehli bidatin kerâmeti inkârı şaşılacak bir durum değildir. Çünkü onlar her ne kadar emirler ve yasaklar konusunda içtihatla bulunsalar da kerâmete ne nefislerinde şahit olmuşlar ne de reislerinden böyle bir şey duymuşlardır. Durum böyle olunca da kerâmet ehli evliyanın arkasından gıybet yapıp onlara saygısızlık etmişlerdir. Bunun, o evliyanın temiz akidesi, gönül paklığı ve tarikat yolunu takip etmelerinden kaynaklandığını bilmemektedirler. Asıl şaşılacak olan; Ehl-i Sünnet fukahâsından olup da İbrahim b. Ethem gibi bazı evliyanın terviye gününde hem Mekke'de hem de Basra'da görülmesi kerâmetini kabul edenleri tekfir etmeleridir. Bu konuda isabetli olan görüş *Ebu*

âşur'un et-Tahrîr ve't-tenvîr eseriyle, İbni Kesir'in tefsirine bakılabilir.(Muhammed Tâhir İbni Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Tunus, 1984, 3/237.) Yine Hz. Meryem'in bir diğer kerâmeti de Âl-i İmrân süresinin 37. ayetidir. Ayet şöyledir: “Zekerîyyâ onun bulunduğu yere, mâbeddeki odaya her girdiğinde yanında (yeni) bir rızık bulurdu.” Müfessirler yine bu ayette bahsedilen rızıkın; kış gününde yaz meyvesi, yaz mevsiminde kış meyvesi olduğunu söylemişlerdir.(Ebu'l-fidâ İsmail b. Ömer İbni Kesir, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, Dâru't-Tayyibe, 1999, c.2, s.36.)

¹⁵³ Hamevî, *Nefehâtü'l-kurb*, 57.

¹⁵⁴ Ömer Faruk Harman, “Âsaf B. Berahyâ” (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1991), 3/s.455.

¹⁵⁵ “Kitabın bilgisine sahip olan biri: “Gözünü açıp kapamadan ben onu sana getiririm” dedi.” (Neml, 27/40.)

¹⁵⁶ Hamevî, *Nefehâtü'l-kurb*, 58.

¹⁵⁷ Hamevî, *Nefehâtü'l-kurb*, 75.

Hafs Ömer Neseftî'nin (ö.537/1142) görüşüdür. Ona; Ka'be'nin evliyayı ziyaret ettiğini söylemek caiz midir? diye sorulduğunda; “*Harikuladenin evliya tarafından vukuu ehlisünnete göre caizdir*” demiştir.¹⁵⁸ İmam-ı Yâfiî (ö. 768/1367) şöyle demiştir: “*Ka'be zâhirî olarak yerinde duruyor. Ancak aklın ötesinde bir âlemde dolaşabilir.*”¹⁵⁹

Dikkat edilirse Hamevî kerametın vukuunu gerek Eş'arî ve gerekse Mâturîdî alimlerinden görüşler naklederek mazbut ve makbul bir hale getirdikten ve Ehl-i sünnet'in kerâmeti kabulünü tescilledikten sonra kerâmet münkirleri tarafından Ehl-i Sünnet'in bazı alimlerine yapılan isnatları reddederek şöyle diyor:

İmam-ı Subkî (ö.771/1370) şöyle dedi: “Ben gerçekten kerâmeti inkâr edenlere şaşıyorum. Hele ki bu görüşü Ehl-i Sünnet'in umdelerinden biri olan Ebu İshak İsferâyini'ye (ö.418/1027) nispet etmeleri hayretimi daha da fazla artırmaktadır. Hâlbuki ona yapılan bu isnat yalandır. Subkî'nin şöyle bir görüşü olduğu kitaplarda zikredilir: “*Kerâmet harikulade seviyesine ulaşamaz. Öyle ki enbiyanın mucizenin evliya için kerâmet olarak gerçekleşmesi caiz değildir.*¹⁶⁰ Çünkü kerâmetin gayesi ancak bir duaya icabet edilmesi, çölde su içmek, bir dilim ekmek bulmak ve buna benzer şeylerdir.¹⁶¹ Halîmî (ö. 403/1012) ve ardından gelen Kuşeyrî (465/1072) de bu görüşü takip etmişlerdir. Kuşeyrî şöyle demiştir: “*Kerâmet babasız çocuğun dünyaya gelmesi ve cansız bir varlığın canlı bir hayvana dönüşmesi gibi durumlara ulaşamaz.*”¹⁶²

İbni Hacer (ö.852/1449) de bu konuda Kuşeyrî gibi düşünenlerdendir. O da evliyanın kerametinin enbiyanın mucizesi seviyesine çıkamayacağını beyan etmiş ve görüşünü şöyle dile getirmiştir: “Bu görüşlerin en doğru olanıdır. Kuşeyri'nin *er-Risale*'deki görüşü de bu yöndedir. İmam-ı Subki *Cemu'l-cevami*' eserinde aynı görüşü serdetmiştir.¹⁶³

Ancak bu görüşe katılmayan alimlerde vardır. Bunlardan biriside İmam Zerkeşi'dir (794/1392). O şöyle demiştir: “Durum Kuşeyrî'nin dediği gibi değildir. Kuşeyri'nin bu

---

¹⁵⁸ Hamevî, *Nefehâtü'l-kurb*, 76; et-Taftazânî - Abdurrahman Umeyra, *Şerhu'l-mekâsıd* (Beyrut- Lübnan: Âlemü'l-kütüb, 1998), 5./s.75.

¹⁵⁹ Hamevî, *Nefehâtü'l-kurb*, 77.

¹⁶⁰ Hâlbuki bu görüş ayete terstir. Çünkü Hz. Meryem peygamber olmadığı halde babasız çocuk dünyaya getirmiştir.

¹⁶¹ Hamevî, *Nefehâtü'l-kurb*, 78.

¹⁶² İmam Kuşeyri, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi*, ed. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergah Yayınları, 2021), 437.

¹⁶³ Hasan b. Muhammed b. Mahmud el-İtâr eş-Şâfiî, *Hâşiyetü'l-itâr alâ şerhi Celali'l-Mehallî alâ Cemi'l-Cevâmi* (Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, ts.), 2/481.; Hamevî, *Nefehâtü'l-kurb*, 78.

görüşü zayıf bir görüştür. Cumhur bunun aksini söylemektedir. Hatta Kuşeyrî'nin oğlu *Ebu Nasr*¹⁶⁴ (514/1120) *el-Mürşid* isimli eserinde ve İmamü'l-Hameyn Cüveynî de (478/1085) *el-İrşâd* isimli eserinde Kuşeyrî'ye muhalefet etmektedir.¹⁶⁵

Genelde *Nefehâtü'l-kurb*'da nakilci bir konumda yer alan Hamevî bazen kendi görüşünü ya direkt olarak söylemekte ya da kendi düşüncesini destekleyen başka bir alimin rivayetini nakletmektedir. Yukarıda Hamevî, İbni Hacer gibi önemli bir muhaddis ile tasavvufun temel eserlerinden biri olan *Risale*'nin yazarı Kuşeyrî'ye mucizenin gerçekleştiği hususların keramet olarak meydana gelemeyeceği konusunda katılmadığını, bu görüşünde yalnız da olmadığını, İmamü'l-Hameyn Cüveynî, Subkî, cumhuru ulema hatta Kuşeyrî'nin oğlu Ebu Nasr'ın bile Kuşeyrî'ye muhalefet ettiğini ifade etmiştir. Müellifimiz Hamevî kerametın kapsamında alakalı görüşlerini hadis başta olmak üzere diğer temel İslâmî ilimlerden nakillerle desteleyerek açıklamaya devam ediyor. Kendisi mucize olan bütün durumlarda kerametın gerçekleşeceği görüşüne katılmakla beraber istisnalarının bulunabileceğini söylüyor. Buna örnek olarak da Kur'ân, miraç, ruh gibi mucizeleri sayıyor ve şöyle diyor:

İmam-ı Nevevî *Sahih-i Müslim*'in şerhinde, “Birr ve Sıla” babında şöyle diyor: “*Kerâmetin farklı çeşitleriyle harikulade şekilde gerçekleşmesi caizdir. Bazıları kerâmetin harikulade de gerçekleşemeyeceğini, sadece dualarının kabul edilmesi vb. şeklinde bir kerâmetin vukuuna cevaz vermişlerdir. Bu iddia ise hatalıdır ve his ile sabit olan bir durumun inkârı demektir. Doğru olan kerâmet de harikuladenin kabulüdür.*”¹⁶⁶

Teftezânî “*Şerhu'l-mekâsıd*” isimli eserinde şöyle der: “*İmamü'l-hameyn şöyle dedi: Kerâmette harikuladenin vukuu konusundaki görüşümüz; bunun caiz olmasıdır. Kerâmeti mucizeden ayıran nokta, kerâmette nübüvvet davasının olmamasıdır. Evet, bazı mucizelerde –Kur'ân-ı Kerîm gibi- onun benzerinin başkası tarafından asla getirilemeyeceğine dair nas vardır. Bu durum “Peygamber için mucize olan her şeyin veli içinde kerâmet olması hükmüne ters değildir. Bunun imkânsız olduğunu söylemek ise naslarla çelişmektedir.*”¹⁶⁷

---

¹⁶⁴ Abdülkerim el-Kuşeyrî'nin en âlim oğludur. Nahiv, kelam ve Şâfî fıkhı alanında yetkin bir isimdir. Metinde bahsi geçen esere ulaşamadı.

¹⁶⁵ Hamevî, *Nefehâtü'l-kurb*, 79; Abdülmelik b. Abdüllah b. Yusuf b. Muhammed el-Cüveynî vd., *el-İrşâd ilâ kavâti'l-edilleti ve'l-i'tikâd* (Mısır: Dâru's-saâde, 1369), 1/s.137.

¹⁶⁶ Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref Nevevi, *el-Minhâc şerhu Sahih-i Müslim b. Haccâc* (Beyrut-Lübnan: Dâru ihyâ-i türâsi'l-Arabî, 1972), 16/118.

¹⁶⁷ et-Taftazânî - Umeyra, *Şerhu'l-mekâsıd*, 5./203; Hamevî, *Nefehâtü'l-kurb*, 80-81.

Hamevî kerâmetin dâhil olamayacağı alanlara örnek olarak; ruh ve cesetle beraber gerçekleşen İsrâ ve Miraç, Allah'ın sadece kendine özel kıldığı mugayyebât-ı hamse ve ruhun mahiyeti konusundaki ilimleri de eklemektedir. ¹⁶⁸

3.6.5. Hamevî 'ye Göre Kerâmeti Tasdik ve İnkâr Etme Konusunda İnsanların Kısımları

Hamevî kerâmetin deliller ile ispatından sonra insanların kerâmet karşısındaki tutumlarını, mezheplerin kerâmete bakış açılarını İmam-ı Yâfiî'nin "*Ravzu'r-rayâhîn*" adlı eserinden alıntı yaparak şöyle izah etmiştir:

"*Ravzu'r-rayâhîn*" isimli eserinde *İmam-ı Yâfiî* (ö. 768/1367) şöyle demektedir: İnsanlar kerâmet konusunda kısımlara ayrılırlar: Onlardan bazıları kerâmeti genel olarak inkâr eder, bunlar hidayet ve takvadan çevrilmiş maruf mezheptir. Bazıları kendi zamanlarının dışında Musa (a.s)'yı görmeden iman etmiş olan Benî İsrail kavmi gibi geçmiş kavimlerden olan kimselerin kerâmetini kabul ederler. Fakat ondan derece olarak daha büyük olan Muhammed (s.a.s)'in kavminden gelenlerin kerâmetini inkâr ederler. Bazıları da evliyayı kabul etmesine rağmen onlardan belirli bir kişiyi kabul etmez. Böyleleri yardımdan mahrumdur; çünkü belirli bir kişiyi kabul etmeyen hiçbir kimseden fayda göremez. ¹⁶⁹

Hamevî yukarıda hidayet ve takvadan çevrilmiş olan mezheb ile kimi kastettiğini aşağıda İbni Hacer'den alıntı yaparak şöyle izah ediyor:

İbni Hacer Askalânî (1372/852) şöyle demiştir: "Mutezile'nin kerâmeti inkâr etmesine şaşırılmamalı, çünkü onlar kerâmeti bırakın manevi mütevâtir derecesinde olan, Peygamber'den (s.a.s) bize gelen haberleri bile inkâr etmektedirler. Mesela; kabir azabı, münker ve nekîrin sualleri, kevser havuzu, mizan gibi hususları buna örnek olarak sayabiliriz. Mutezile mezhebi Allah'ı, sıfatlarını ve genel olarak dinin naslarını yorumlama ve değerlendirmede akli naklin önüne geçirmişlerdir. Asıl şaşılacak olan durum kendilerine Ehl-i sünnet diyenlerin inkârda bu kadar aşırıya gitmeleridir. Bunlar da kendi aralarında kısımlara ayrılmaktadırlar:

Bir kısmı ehl-i sûfiyenin büyüklerini ve onlara tabi olanları inkâr etmektedirler. Bazıları ise toptan kerâmete inanırlar ancak artık kerâmet ehli kimsenin kalmadığını

---

¹⁶⁸ Hamevî, *Nefehâtü'l-kurb*, 81.

¹⁶⁹ Hamevî, *Nefehâtü'l-kurb*, 74.

düşünerek, ne zaman bir kerâmete şahit olsalar bunun ancak şeytanın aldatması neticesinde meydana gelen bir durum olduğunu düşünür ve bunu inkâr ederler.¹⁷⁰

Bende derim ki: şu an Rum diyarında *Kadıızâdiyye* adında bir grup vardır ki onlar hayatlarında iken evliyanın kerâmetini ispat ederken öldükten sonraki kerâmetlerini ve hem hayatta iken hem de öldükten sonraki tasarruflarını inkâr etmektedirler. Bunlar inkârda Mutezile mezhebi kadar olmasa da uçurumun kenarında yer almaktadırlar.¹⁷¹

Kadıızâdeliler hareketi her ne kadar Anadolu’da teşekkül eden bir hareket olsa da Mısır toprakları o zaman Osmanlı idaresinde olması sebebiyle etkileri oraya kadar ulaşmıştır. Buna delil olarak Hamevî’nin Kadıızâdeliler hareketine risalesinde değinmesini gösterebiliriz. Gerçekten de Kadıızâdeliler kerameti inkâr etmişler midir, keramet hakkında görüşleri nelerdir? kısaca değinmek istiyoruz. Önce Kadıızâdeliler hareketine kısaca değinelim.

Kadıızâdeliler Hareketi

Osmanlı Devleti’nde dinî ve siyâsî bir kimlikle zuhur eden ve kendisine nispetle “Kadıızâdeliler Hareketi” olarak anılan hareketi ilk ortaya çıkaran kişi Kadıızâde Mehmed Efendi’dir. XVII. yüzyılın başlarında ortaya çıkan bu hareket aynı yüzyılın sonlarına dek varlığını devam ettirmiş ve etkisi zamanla azalıp kaybolmuştur. Bahsi geçen hareketin tarihî olarak üç dönemi mevcuttur. Birinci dönem Kadıızâde Mehmed Efendi ile Ahmed Rûmî Akhisârî (ö. 1041/1631-32), ikinci dönem Üstüvânî Mehmed Efendi (ö. 1072/1661), son döneminde ise Vânî Mehmed Efendi (ö. 1096/1685) etkili olmuştur.¹⁷²

Kadıızâdeliler tarih boyunca muhtelif zamanlarda ve coğrafyalarda İslâm ulemâsı arasında, semâ ve deverân başta olmak üzere genellikle tasavvufî konularda tartışılmış birçok ihtilafli mevzuyu tekrardan gündeme getirerek tartışmış, üzerlerine lehte ve aleyhte pek çok risâleler kaleme almışlardır. Özellikle onların semâ ve deverân konusundaki aşırı tenfîr ve hatta tekfire varan tutumlarına karşı deverân ehli olan Halvetiyye’den sert tepki gelmiş, Kadıızâde ile Abdülmecid Sivâsî Efendi; Üstüvânî ile Abdülehad Nûrî Efendi, Vânî Mehmed Efendi ile Niyâzî-i Mısırî mücadeleye girişmiştir. Mehmet Efendi özellikle

---

¹⁷⁰ Hamevî, *Nefehâtü’l-kurb*, 74.

¹⁷¹ Hamevî, *Nefehâtü’l-kurb*, 75.

¹⁷² Ali Durmuş, “Kadıızâdelilerin Görüşlerinin Teşekkülünde Nakşibendiyye’nin İzleri”, *Turkish Studies Comparative Religious Studies* XVII/2 (2022), 155.

deverân ve semâ konusundaki katı görüşleri sebebiyle tasavvuf düşmanı ilan edilmiş ve modern zamanda Selefiyye'ye yakın olmakla itham edilmiştir.¹⁷³

Kadıızâdelilerin Keramet Hakkındaki Görüşleri

Kerâmetle alakalı görüşlerine vakıf olabilmek için Kadıızâdelilerin yazmış oldukları eserlere baktığımızda, hareketin kurucusu Kadıızade Mehmet Efendi'nin *Cevâhiru'l-İslâm* adlı eserini görüyoruz. Bu eser daha çok halka hitap etmek amacıyla Türkçe olarak kaleme alınmış, hem yüzeysel anlamda itikâdî bazı meselelere hem de ibadetlerle ilgili birtakım hususlara eserinde yer verilmiştir. İçerisinde temel itikat ve ilmihal düzeyinde malumatlar yer almaktadır. Eserde kendisinin; itikatta Maturidi, amelde Hanefî olduğunu ifade etmiştir. Ancak eserde kerametle alakalı bir bahis geçmemektedir.¹⁷⁴

Kadıızâdelerde keramet hususunda en çok görüş bildiren Ahmed Rûmî Akhisârî'dir (ö. 1041/1631-32). O, keşf ve ilhama keramet diye çok itibar etmemek gerektiğini "*Muhakkak ki şeytan kendi dostlarına vahyeder.*"¹⁷⁵ ayetinde ifade edildiği gibi şeytandan da ilham benzeri şeylerin gelebileceğini söylemiş, mucize ve kerameti inkâr etmemiştir. Evliyadan meydana gelen her harikuladenin keramet olarak değerlendirilmemesi gerektiğini, bunun sıradan insanlardan da zuhur edebileceğini ifade etmiştir. Onlara göre gerçek keramet istikamettir. Yine Akhisârî; İbnü'l-Arabî ve müntesiplerine çok sert eleştiriler yöneltmiş, *Fusûsu'l-hikem* ve *Futûhât-ı Mekkiyye* gibi Arabî'nin eserlerinde yer alan keşf ve ilhama dair ifadelerin şeytan ilgası ve vesvesesi kabilinden şeyler olduğunu, İbnü'l-Arabî'yi ve peşinden giden mutasavvıfların sûfilik tasladıklarını öne sürerek onları mülhidlikle ve mülhid filozofların peşinden gitmekle suçlamıştır. Hele ki Arabî'nin nübüvvet-velayet ilişkisine sert tepki göstermiş ve bunun asla kabul edilebilir bir şey olmadığını ifade etmiştir.¹⁷⁶

Sonuç olarak baktığımızda Kadıızâdeliler hareketi Mısır'a kadar ulaşmıştır. Hatta eserin yazılma sebeplerinden birisi bu hareketin toplum üzerindeki etkisidir, diyebiliriz. Hamevî, Kadıızâdeliler hareketinin keramet karşısındaki tutumlarını bildiğinden halk üzerinde kerâmete karşı oluşan bu algıyı kırmak ve Ehl-i sünnetin genel kabulünü vurgulamak için bu risaleyi kaleme almış olabileceğini düşünüyoruz. Hamevî,

¹⁷³ Semiramis Çavuşoğlu, "Kadıızâdeliler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/c.24, s.100-1002.

¹⁷⁴ Ali Durmuş, "Kadıızâde Mehmed Efendi'nin Cevâhiru'l-İslâm Adlı Eseri ve Bu Eserdeki İtikadî Görüşlerinin Tahlili", *Usul İslam Araştırmaları Dergisi* 37 (2022), 76-78.

¹⁷⁵ el-En'âm 6/121.

¹⁷⁶ Durmuş, "Kadıızâdelilerin Görüşlerinin Teşekkülünde Nakşibendiyye'nin İzleri", 166-168.

Kadıızâdelerin durumunun Mutezile mezhebi kadar olmasa da uçurumun kenarında olmak kadar tehlikeli olduğunu ifade etmiştir.

3.6.6. Keşf ve İlham ile Gaipten Haber Edinmenin İmkânı ve Hamevî'nin Bu Konudaki Görüşleri

Hamevî kerametın tarıf ve ispatından, kerâmeti red ve kabul açısından insanların kısımlarından, reddedenlere cevap verdikten sonra kerâmetin bir çeşidi olan keşf ve ilham ile gayptan haber verme konusuna temas ediyor. Yine bu bölümü Kadıızâdelilere bir cevap mahiyetinde yazdığını düşünüyoruz. Çünkü Kadıızâdelilerden özellikle Akhisârî'nin keşf ve ilhamla gayptan haber vermeyi şeytan iğvası şeyler olarak addettiğini, İbn Arabî'ye çok sert tepkiler verdiğini ve ağır ithamlarda bulunduğunu görmüştük. Müellifin bu konudaki açıklamalarına geçmeden önce keşf ve ilham konusunda genel bir açıklama yapmak istiyoruz.

Keşif, lügatta; *Bir şeyi örten ve kapatan şeyi kaldırmak*,¹⁷⁷ demektir. İstilahta ise, *perdenin arkasındaki gaybi manâlara ve hakiki durumlara, vücuden veya şuhûden müttali olmaktır*.¹⁷⁸

İlham lügatta; *"Feyz yoluyla kalbe bırakılan şeydir."*¹⁷⁹ İstilahta ise ilham; *kalbe doğan bilgidir, ki ayet veya aklî delille istidlal etmeksizin amel etmeye çağırır. İlham alimlere göre hüccet değildir. Ancak sûfiler tarafından hüccet sayılır.*¹⁸⁰ denilmiştir.

Keşf ve ilham kavramlarının lügat ve ıstılah manalarını verdikten sonra bu kavramlarının tarihî gelişim sürecine baktığımızda hicrî üçüncü asırda bilgi kaynaklarına dahil olduğunu görmekteyiz. Havâss-ı selîme, akıl ve haberi sâdik olarak kabul edilen bilgi kaynaklarına dördüncü olarak keşfi ilk defa ekleyen Zunnûn el-Mısrî'dir (ö.245/859).¹⁸¹ Keşf her ne kadar kitâbî olarak bu asırda literatüre girmiş olsa da daha ikinci asır sûfilerinde nazârî olarak mevcut olduğunu görmekteyiz. Mesela Zunnûn'dan bir asır önce yaşamış olan İbrâhim b. Ethem (ö. 161/778) *"Bir kimse hak yakınlığını bulup ünsiyet peyda edince bir talebi olmasa dahi ona ilim nasip edilir."*¹⁸² demektedir.

¹⁷⁷ Muhammed b. Mükerrerem b. Ali İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut- Lübnan: Dâru Sâdır, 1993), c.9, s.300.

¹⁷⁸ Cürcanî, *Ta'rifat Tasavvuf Istılahları*, 188.

¹⁷⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c.1, s.34.

¹⁸⁰ Cürcanî, *Ta'rifat Tasavvuf Istılahları*, 28.

¹⁸¹ Ahmet Emîn, *Zuhru'l-İslâm* (Beyrut- Lübnan: Dâru'l-kitâbi'L-Arabî, ts.), 168.

¹⁸² Abdülvahhâb b. Ahmed b. Ali el-Hanefî Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-kübrâ : Levâfihu'l-envâr fî tabakâtü'l-ehyâr* (Mısır: Mektebetü Muhammed Melicî el-kutubî ve Êhîhi, 1315), c.1, s.60.

Keşf ve ilhama dair kaleme aldığı makalede Ahmet İshak Demir özet olarak şunları söylemektedir: Tabakât kitaplarına bakıldığında keşf ve ilhama delil sayılabilecek rivayetlerin sahabeye kadar dayandırıldığı görülmektedir. Keşf ve ilhamla elde edilen ilm-i ledünnîye dair tabakât kitaplarında sahabeden Hz. Ali, Hz. Ömer, Huzeyfe el-Yeman; tâbiînden Üveys el-Karânî, Hasan el-Basri gibi büyük şahsiyetlerden bu konuda rivayetler aktarılarak ta ilk zamanlardan itibaren aslında keşf ve ilhâmın bilgi kaynağı olarak kabul edildiğini belirtmiştir. Makalenin devamında Demir, keşf ve ilhâmın literatüre girmesinden sonra bu alanda yazılan ilk eserlerin Muhammed b. Abdülcebbâr en-Nifferî (354/965)'nin *Mevâkıf ve Muhâtabât* adlı eseri ile sonraki dönemlerde Ebû Nasr es-Serrâc (ö.378/988) ve Ebu Abdurrahman es-Sülemî'nin (ö. 412/1021) çalışmaları olduğunu ifade etmiştir.¹⁸³

Ehl-i Tasavvufun Keşf ve İlhama Bakış Açılı

Tasavvuf tarihine baktığımızda keşf ve ilhamın kaynak değeri konusunda sûfîler tarafından farklı görüşlerin benimsendiğini görmekteyiz. Kimi sûfîler onu belli şartlarda kabul etmiş, kimisi ulaşılan mertebeye göre farklı hükümler verilebileceğini söylemişlerdir. Genel kabul ise keşfi bilginin şeriat mikyasından geçirilerek şeriata uygun olanların kabul edilmesidir.

Bu konuda Tasavvuf literatürüne baktığımızda şöyle sınıflandırabiliriz:

- a) Genel olarak kabul edilmesi gerektiğini söyleyenler. Örneğin Ebû Saîd el-Harrâz (ö.227/840) ilhâmın tamamen kabul edilmesi taraftarıdır.¹⁸⁴
- b) İlhâmın subjektif bir delil olduğunu savunanlar. İlhamın tarafsız olarak doğrulanma imkânı olmadığından dolayı dini hususlarda başkaları için delil olamayacağını, ilhamın sübjektifliğini savunan sûfîler de vardır.¹⁸⁵
- c) Şeriata uygun olanların kabul edilmesi, uymayanların reddedilmesi gerektiğini söyleyenler. Sûfîlerin cumhuru bu görüşü benimsemiştir. Bu görüşü savunan önemli sûfîler; Süleymân ed-Dârânî (ö.215/830)¹⁸⁶, Bişr-i Hafî (ö.227/840),

---

¹⁸³ Ahmet İshak Demir, *Mütekaddimin devri kelamcılarına göre bilgi kaynağı olarak keşf ve ilham* (İstanbul: Marmara, Yüksek Lisans Tezi, 1993), 44-49.

¹⁸⁴ el-Kuşeyri, *er-Risâletü'l- Kuşeyriyye*, c.2, s.386.

¹⁸⁵ Bunlardan birisi ilhamın kişiye özel bir durum olup başkaları için hüccet olamayacağını şiddetle savunan Hucviri'dir. O özetle şöyle demektedir: "Eğer ilham herkes için bağlayıcı umûmî bir delil olarak alınacak olursa o zaman ilham ile bilgi aldığını söyleyen ve görüşleri birbirine zıt olan iki veliden hangisinin dediğini doğru olarak kabul edeceğiz. Bunlardan birinin doğruluğunu belirlemek için haricen bir delile ihtiyaç vardır. İlhamın haricî bir delille ispatının zorunluluğu onu aslî delil olmaktan çıkarır, ilhamın bilgi edinme hususunda bir geçerliliği yoktur." (el-Hucvurî, *Keşfü'l-mahcûb* [Kahire-Mısır: Mektebetü's-sekâfeti'd-dîniyye, 2007], 403,513).

¹⁸⁶ Ebu Nuaym el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ' ve tabakâtu'l-asfiyâ'* (Beyrut- Lübnan: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1394), c.9, s.269.

Sa'id el-Harrâz (ö.227/840), Seri es-Sakatî (ö.250/864) gibi sûflerdir. Ebû Hüseyin en-Nûrî (ö.295/908) ise “*Kendisinde bir damarı kaldıkça kulun müşâhedesi sahih olmaz ve sabah olunca da kandile ihtiyaç kalmaz.*” diyerek keşfi bilginin geçerliliğini bazı şartlara bağlar. Bundan dolayı sûfînin aldığı ilhamın farklılık arz edeceğini ifade etmiştir.¹⁸⁷

d) Keşf ve mükâşefe bahsi müstakil bir bilgi alanı olduğunu söyleyenler. Bu görüşü savunan İmam-ı Gazâlî'dir. O tasavvuf ilmini ikiye ayırır:

a) Muamele ilmi, kalbin hallerine ilişkin ilim,

b) Mükâşefe ilmi, diğer bir tabirle bâtın ilmi. Bütün ilimlerin nihai gayesi mükâşefe ilmidir. Bu ehl-i kurbet ve sıddıklara hâs olan bir ilimdir. Şöyle tarif edilebilir: “*Kötü vasıflardan tezkiye halinde kalpte zuhur eden bir nurdur.*” Bu nur vasıtasıyla daha önce adları işitilen ve manaları düşünülen pek çok husus apaçık bir hale gelir. Allah'ın zâtı, sıfatları ve fiilleri; melek, nübüvvet ve ahirete taalluk eden gayb alemleri hakkında marifet hasıl olur. Mükâşefe ilmiyle manevi perdeler kalktığından kişi artık muğeyyebâtı sanki apaçık gözle görür hale gelir. Bu ilmi ulaşmanın tek yolu riyazettir. Bu ilim gizli bir ilimdir ve sadece ehliyle konuşulup müzakere edilir.¹⁸⁸

Buraya kadar keşf ve ilhamın kavramsal çerçevesinden ve dindeki kaynak değerinden bahsettik. Şimdi Hamevî'nin eserinde naklettiği keşf ve ilhamla gaipten haber verilebilir mi? Bunu izah etmek ve ardından *Nefehâtü'l-kurb*'da Hamevî'nin bu konudaki görüşünü nakletmek istiyoruz. Ancak öncelikle gaybın mahiyeti üzerinde biraz duralım.

Gayb sözlükte: “*İnsanın duyularından gizlenen şey*” anlamına gelmektedir.¹⁸⁹ Terim olarak ise; *İnsanın bilgisinden gizlenen, duyularla algılanmayan her şeye de “gayb”* kapsamına girmektedir.¹⁹⁰ Hasîrîzâde'de gaybı şöyle tanımlamıştır: “*Havâs ve medârik-i beşeriyye ile idrâk edilemez ve vücûd ve keyfiyyet ve kemmiyyet ve mâhiyyetine hîçbir vech ile ilm-i beşer taalluk etmeyen şeydir; halka nisbet ve izâfetle gaybdır, Cenâb-ı Hakk'a nispetle gayb diye bir şey yoktur.*”¹⁹¹

¹⁸⁷ Ebû Nasr es-Serrâc, *el-Lum'a* (Mısır: Dâru'l-kütübî'l-hadîse, 1960), 150; Kuşeyri, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi*, 169.

¹⁸⁸ İmam Gazali, *İhya-u Ulumiddin (4 Cilt) Türkçe*, çev. Ahmet Serdaroglu (İstanbul: Bedir Yayınları, ts.), 7.

¹⁸⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c.1, s.654.

¹⁹⁰ Cürçani, *Ta'rifat Tasavvuf Istılahları*, 169.

¹⁹¹ Mehmed Elif b. Ahmed Muhtâr Hasîrîzâde, *en-Nûru'l-Furkân fî Şerhi Lugati'l-Kur'ân* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları: 53, 2015), c.2, s.128.

Genel kabule göre gaybî bilgiler biri mutlak gayb, diğeri izafi gayb olmak üzere ikiye ayrılır. Mutlak gaybı yalnızca Allah'a özgüdür ve sadece O bilir, ondan başka hiçbir kimse o alana vakıf değildir. Allâhü Teala'nın zâtı, hakikati ve mahiyetiyle alakalı olan şeyler mutlak gaybın kapsamı içerisinde yer almaktadır.¹⁹² Allah'ın sadece sıfatları ve verdiği nimetler düşünülebilir. Zatını düşünmek ve anlamak bu aklın kaldırabileceği bir durum değildir.¹⁹³

İzâfî gayba gelince; bu gayb çeşidi bazı varlıklara göre gayb iken bazılarında göre gayb olmamaktadır. Yine bazen gayb olan bir durum daha sonra gayb olmaktan çıkmaktadır. Mesela insanın kaderi yaşamadan önce gayb iken yaşandıktan sonra gayb olmaktan çıkmaktadır. Aynı şekilde, insanlara göre gayb ve meçhul olan bazı durumlar ve varlıklar o alanda vazifeli olan melekler tarafından gayb değildir. Peygamberimiz (s.a.s)'e miraçta gösterilen haller onun için gayb olmaktan çıkmış iken o hale vakıf olmayan ümmeti için gayb sayılır. Bu konudaki ayet ve hadisleri incelediğimizde şu neticelere varılır:

a) Gaybı Allah'tan başka kimse bilmez. *“De ki: gaybı, semadakiler ve yerdekiler değil, ancak Allah bilir.”*¹⁹⁴ *“Allah sizi gayba vakıf kılacak değildir.”*¹⁹⁵ *“Semaların ve yeryüzününün gaybı Allah'a aittir.”*¹⁹⁶ *“Ey Muhammed de ki: Ben size gaybı biliyorum demiyorum.”*¹⁹⁷ *“Gaybı bilseydim bol bol hayra sahip olurum.”*¹⁹⁸ *“Gaybın anahtarları O'nun katındadır. Bunu O'ndan başkası da bilmez.”*¹⁹⁹ Ayetleri de bu hakikatleri bildirir.

b) Bazı ayetlerde ise Allah'ın bildiği, seçtiği ve razı olduğu elçilerine de gayb ilminden bilgiler verdiği ifade edilmektedir. *“Gaybı bilen O'dur. Razı olduğu resul hariç kimseyi gayba vakıf kılmaz.”*²⁰⁰ Kur'an'da gayb bilgisinin Allah'ın seçtiği bazı resullere verildiğine dair örnekler vardır. Hz. İbrahim'e yer ve göklerin melekûtunun gösterilmesi,²⁰¹

---

¹⁹² İlyas Çelebi, “Gayb” (İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 1996), 13/407.

¹⁹³ Ebü'l-Fidâ İsmâil b. Muhammed b. Abdilhâdî el-Cerrâhî el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ ve muzilü'l-ilbâs* (el-Mektebetü'l-asriyye, 2000), c.1, s.357.

¹⁹⁴ Neml, 27/65.

¹⁹⁵ Âl-İmrân, 3/179.

¹⁹⁶ Nahl, 16/77; Fâtır, 35/38.

¹⁹⁷ Enâm, 6/50.

¹⁹⁸ A'râf, 7/188.

¹⁹⁹ Enâm, 6/59.

²⁰⁰ Cin, 72/26; Âl-i İmrân, 3/188.

²⁰¹ En'am, 6/175.

Hiz. Yakub'un Mısır'da bulunan oğlu Yusuf'un kokusunu Filistin'de iken alması,²⁰² Hiz. Yusuf'un rüya tabir etmesi,²⁰³ Hızır'ın ilerde olacak bazı hususları bilmesi,²⁰⁴ Hiz. İsa'nın İsrailoğullarının evlerinde nelerin yenilip içildiğini bilmesi²⁰⁵ bu türlü gaybı bilme olaylarındandır.

İslam alimlerinin cumhuru, mutasavvıfların da tamamına göre evliya, sıddıklar, ârifler, takva sahibi salih mü'minler de Allah'ın, gayb ile ilgili bazı hususlara vakıf kıldığı peygamberlere bu konuda iştirak etmektedirler. Hatta bazen sıradan müminler bile az da olsa gaybden haberdar edilebilirler.²⁰⁶

Ömer Nesefi'nin (ö.537/1142) "Bir şeyin doğruluğunu belirleme hususunda ilham, ehl-i hak olanlara göre bilgi edinme vasıtası değildir"²⁰⁷ demesi kapalı bir sözdür. Bu görüşü yorumlayan Teftazânî "*İlhamla bilgi elde edildiği hususunda şüphe yoktur*" der. Gazâlî, Râzî ve Âmidî gibi kelimcılar keşf ve ilhamla yakîn kesin bilgi hasıl olacağı kanaatindedirler.²⁰⁸

Keşf ve ilhamla alakalı tasavvufî eserlere baktığımızda, örneğin Kuşeyri *er-Risâle*'de keşf ve ilham ile ilgili konuları delilleriyle ve sûfilerin hayatlarından örnekler vererek anlatmıştır. Eserinde keşf ve ilhâmı "*Firâset*" başlığı altında incelemiştir. Delil olarak Allâhü Teala'nın "*Bunda mütevessim olanlar için ayetler vardır.*"²⁰⁹ ayetiyle, Peygamberimiz (s.a.s)'in; "Mü'minin ferasetinden korkun zira o yüce Allah'ın nuruyla bakar."²¹⁰ hadisini delil getirmiş ve kendi zamanına kadar geöen ulema ve sûfilerden örnekler vermiştir. Genelde bu bölümde üzerinde durduğu husus evliyanın insanların gizli niyetlerini ve kalplerinden geöenleri bilmesidir.²¹¹

---

²⁰² Yusuf, 10/94.

²⁰³ Yusuf, 12/41.

²⁰⁴ Kehf, 18/79-82.

²⁰⁵ AI-i İmran, 3/39.

²⁰⁶ Bedrettin Çetiner (ed.), *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları -VI (İslam Düşüncesinde Gayb Problemi II)* (İstanbul: - İSAV - İslami İlimler Araştırma Vakfı, 2004), 274.

²⁰⁷ Teftazânî, *Şerhu akâidü'n-Nesefi*, 22.

²⁰⁸ İsmail Hakkı İzmirli, *Yeni İlmî Kelam* (İstanbul: Şehzâdebaşı Matbaası, 1922), c.1, s.59.

²⁰⁹ Hicr,15/75.

²¹⁰ Ebû îsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre b. Mûsâ b. ed-Dahhâk et-Tirmizi, *el-Câmiu'l-kebîr - Sünenü't-Tirmizî* (Beyrut- Lübnan: Dâru'l-garbi'l- İslâmî, 1998), c.5, s.149, "Tefsîru'l-Kur'ân", 16, (No: 3127).

²¹¹ Kuşeyri, *Tasavvuf İlmîne Dair Kuşeyri Risalesi*, 320-330.

Hamevî'nin Bu Konudaki Görüşleri

Keşf ve ilhamın kaynak değeri ve bunlarla gayptan haber vermeye dair ulemanın ve meşâyihın görüşlerini yukarıda aktardık. Hamevî kendisi bir fıkıh alimi olarak keşf ve ilham ile gaybdan haber verilebileceğini, bunun şeriatın ana kaynakları olan ayet ve hadislere mugayir olmadığını ifade etmiş ve bunu gayb ile ilgili ayetlerle ve “İslam alimlerinin görüşleriyle izah etmiştir.”²¹² Keşf ve ilhâm ile bilinen gaybın ise mutlak gayb olmadığını yukarıda izah edilen izafî gayb olduğunu, bunun belli bir sınırının olduğunu ve belli şartlarla gerçekleştiğini vurgulamış ve şöyle demiştir:

“Bazı gayba dair bilgilerden haber vermek keşif ve kerâmetin kapsamına dâhildir. Bunun da belli bir sınırı yoktur ve günümüzde çokça mevcuttur. Bu görüşümüze; *O, gaybı bilendir. Hiç kimseye gaybını bildirmez.; ancak, (bildirmeyi) dilediği peygamber bunun dışındadır. Çünkü O, bunun önünden ve ardından gözcüler salar.*²¹³ ayetlerine ters değildir, onlarla çelişmez. Çünkü biz gaybın tamamını bilemeyiz. Bu ayette zikredilen gayb ifadesinin bağlam itibarıyla kıyametin hallerine özel olduğu şeklinde anlaşılması mümkündür. Ya da burada kastedilen umumun selbidir, selbin umûmiliği değildir.²¹⁴ Yine bizim bu görüşümüz Allahu Teâlâ'nın ‘*De ki: Göklerde ve yerde, Allah'tan başka kimse gaybı bilmez. Ve onlar ne zaman diriltileceklerini de bilmezler.*’²¹⁵ Ayetiyle de çelişmez. Bu ayetlerle çelişmemesinin nedeni, evliyanın gaybdan haberinin olması ancak Allah'ın onlara bildirmesi sebebiyledir. Fakat evliyanın gaybdan haber vermesi ile Allah'ın gayb bilgisi bir değildir. Çünkü Allâhü Teâlâ'nın ilim sıfatı ezeldir, kadimdir. Değişikliklerden, hudusluktan, ortaklıktan ve paylaşımdan uzaktır. O bütün malumatları küllünden cüzüne kadar bilmektedir. Olmuş olandan da olacak olandan da haberdardır. Mahlûkatta bulunan malumat ise böyle değildir. Onlar Allâhü Teâlâ'nın bildirdiği kadarıyla bilebilirler. Gaybın küllüne vakıf değildirler, Allâhü Teâlâ'nın bildirdiği kadarıyla bir cüzüne muttali olabilirler. Bu da Allâhü Teâlâ'nın onlara bir lütfudur. Durum böyle olunca Allâh-ü Teâlâ'nın evliyasına bazı gayb bilgilerini haberdar etmesi bidat değildir. Aynı şekilde bu husus aklen ve naklen caizdir. Ehl-i Sünnetin muhaddisleri, usulcileri ve fukahası da bu görüşü kabul etmişlerdir. Evliyanın kerâmetinin vukuunu açıkça beyan etmişler ve kerâmetin bütün harikulade de gerçekleşmesini kabul etmişler, mucize ile aralarında tek farkın kerâmette

---

²¹² Hamevî, *Nefehâtü'l-kurb*, 88-90.

²¹³ Cin, 72/26-27.

²¹⁴ ‘İnsan, taş değildir.’ örneğinde olduğu gibi önermenin iki tarafı arasındaki ilişkinin (nispet) vuku bulmaması anlamına gelen selb ve yine ‘Her ateş sıcaktır.’ örneğinde olduğu gibi hükümde konunun tüm fertlerinin kastedilmesi anlamına gelen umum aynı cümlede bir araya geldiğinde iki anlam ortaya çıkmaktadır. Eğer cümlede umum selbe takaddüm ederse bu durum, umûm's-selb ve şümûlü'n-nefy olarak adlandırılmakta ve söz konusu hükmün ilgili fertlerin tümünden istisnasız biçimde nefyedildiği anlamına gelmektedir. Eğer cümlede selb umuma takaddüm ederse bu durum, selbu'lumûm ve nefyu's-şümûl olarak adlandırılmakta ve bu durumda ilgili fertlerin mecmûundan nefyedilen hüküm, fertlerin bir kısmı için geçerli olabilmektedir. Dolayısıyla umûmu's-selb'te umûm, olumsuz önerme üzerinde iken selbu'l-umûmda ise nefy, umûm üzerindedir. (Ahmed Hazım Yahya, “Selb ve Umumun Birlikte Kullanımı Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 34 [01 Haziran 2015],); Hamevî, *Nefehâtü'l-kurb*, 88.)

²¹⁵ Neml, 65.

tehadđi/meydan okuma ve nübüvvet davasının olmadığını ifade etmişlerdir. Buna misal olarak Ebu Bekir es-Sıddık'ın (r.a) marazı mevtinde vefatından sonra kendisinin bir kızı olacağını haber vermesini örnek olarak verebiliriz.”²¹⁶

---

²¹⁶ Hamevî, *Nefehâtü'l-kurb*, 88-90.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: NEFEHÂTÜ'L-KURB'DA ÖLDÜKTEN SONRA EVLİYANIN TASARRUFLARI MESELESİ

1. Tasarrufun Tanımı

Tasarruf lügatte; döndürmek, çevirmek, sevk ve idare etmek, yönetmek²¹⁷ gibi manalara gelir. Tasavvuf ıstılahında ise, *bir velinin hayatta iken yahut ölümünden sonra, Allah katındaki derecesi sebebiyle dünya işlerinden bazılarını sevk ve idare etmesi, kendisine başvuranların dileklerini yaptırması*, diye tarif edilmiştir.²¹⁸

Tasarruf; olağanüstü yollardan iş yapmak, tesiri altına almak, insanlara ve eşyaya hükmetmek, Allah'ın eşyayı ve bütün varlıkları, umûmî manada bütün insanlara hususî anlamda ise, enbiyâ ve evliyâ kullarının emrine amade kılmasıdır.²¹⁹

Evlîyanın tasarrufu meselesi, sadece zâhirî ulemâ arasında değil tasavvuf çevrelerinde de uzun tartışmalara sebebiyet vermiş bir konudur. Modern zamanlarda da bu tartışma hâlen sıcaklığını yitirmemiş, bilakis meseleyi savunanlar ile reddedenler arasında şirk ve dalalet ithamlarına varacak derecede tartışmalara sebebiyet vermiştir.

2. Mutlak Tasarruf

İslam alimlerinin tamamına göre yarattıklarında mutlak tasarruf kudreti yalnızca Allâhü Teâlâ'ya mahsustur. O hiçbir vasıtaya muhtaç olmadan sınırsız bir şekilde yarattıkları üzerinde tasarrufta bulunabilir. Bu hakikat Kur'ân da "*Bilesiniz ki, halk da emir de (yaratma ve yönetme) yalnız O'na aittir.*"²²⁰ şeklinde ifade edilmektedir.

İnsan iradesiyle iyi ve kötüyü seçme ve bazı tasarruflarda bulunabilme kabiliyetine sahip olsa da bunların hakiki yaratıcısı Allah'tır. Allâh yarattıklarında tasarrufta bulunurken melek, insan vb. farklı vasıtalar kullanabilmektedir. "*Onları siz öldürmediniz, fakat Allah öldürdü. Attığın zaman sen atmadın Allah attı.*"²²¹ "*Sen sevdiğini hidayete erdiremezsin fakat Allah dilediğini doğru yola iletir.*"²²² ayetlerinde bu hakikat

---

²¹⁷ Mecdüddin Ebu Tâhir Muhammed b. Yakup el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît* (Beyrut- Lübnan: Müessesetü'r-risâle, 2005), c.1, s.827.

²¹⁸ Cürcani, *Ta'rifat Tasavvuf Istılahları*, 70.

²¹⁹ Hasan Kâmil Yılmaz, *Tasavvuf Meseleleri* (İstanbul: Erkâm Yayınları, 2016), 251.

²²⁰ A'râf, 7/54.

²²¹ Enfal, 8/17.

²²² Kasas, 48/56.

bildirilmiştir. Mutezile dışındaki mezhepler Allâh'ın kullarına bazı tasarruf yetkileri verdiğini, o fiillerin hakiki yaratıcısının ise Allah olduğunu söylemişlerdir.²²³

3. Mukayyed Tasarruf

Allah (cc) yaratmış olduğu mahlûkât içerisinde insanı kendisine halife olarak seçmiş ve tüm mahlûkâtı onun emrine âmâde kılmış, belirlediği esaslar çerçevesinde tasarrufta bulunma salâhiyeti bahşetmiştir. Bu hakikat Kur'ân'da şöyle ifade edilmiştir: “Allah'tır ki emri ve izni ile gemiler yüzüp gitsin, siz O'nun lütfundan arayınız ve de şükredesiniz diye denizleri sizin emrinize verdi. Göklerde ve yerde ne varsa hepsini kendinden (bir ihsan olarak) sizin emrinize âmâde kıldı.”²²⁴ Bu âyetleri Elmalı Hamdi Yazır *Kur'ân Yolu Tefsiri* 'nde şöyle izâh etmiştir:

“Emriyle onda gemiler cereyan etsin diye. Yani sizin menfaatiniz için ise de sizin emrinizle değil O'nun emriyle cereyan etmek için musahhar kıldı. Emri, izn-ü irâdesi ve O'na delâlet eden hükm-i şûunu demektir ki hem geminin hacmi ile aynı hacimdeki su arasındaki hiffet ve sıklet nispetine ve hem onunla muharrik kuvvet arasındaki şiddet ve mukâvemet nisbetine hem de muhitteki ahvâl ve şerâitin onlarla mütenâsib bir surette sevk u idaresi ahkâmına şâmil olur. Yoksa insanlar her istedikleri gibi denizde tasarruf edemezler, Allah'ın emrine tatbik etmeden sırf kendi emirleriyle gemi yürütemezler.”²²⁵

Said Nursî de (ö.1960) insana bahşedilen bu tasarruf hakkını şu satırlarla dile getirmiştir:

“İnsan şu kâinat ağacının en son ve en cami (kapsamlı) meyvesi ve hakikat-ı Muhammediye cihetiyle çekirdek-i aslîsi ve kâinat Kur'ân'ının âyet-i kübrası ve ism-i a'zamı taşıyan âyetü'l kürsisi ve kâinat sarayının en mükerrer misafiri ve o saraydaki sair sekenerde tasarrufa me'zun en faal memurudur.”²²⁶

Bugün insan teknoloji ve bilimin kendisine verdiği imkanlarla her gün yeni bir bilinmeyi keşfetmekte, uzayı ve gezegenleri keşfetmenin peşine düşmekte, ileride yıldızlar, galaksiler ötesi yolculuğu hayal etmektedir. Şüphesiz bunlar Allâh'ın insana verdiği mukayyet tasarruf yetkisiyle gerçekleşmektedir. Bu saydığımız tasarruf salâhiyetini kullanmak için evliya olma şartı da yoktur. Allah çalışan bütün insanlara bu kapıyı açmıştır.

²²³ Abdulhakim Yüce, “Kozmik Yetki: Tasarruf”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* VI/15 (2005), 39.

²²⁴ Casiye, 45/12-13.

²²⁵ Elmalı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dînî Kur'ân Dili*, thk. Asım Cüneyd Köksal-Murat Kaya (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları: 182, 2021), c.4, s.192.

²²⁶ Bediüzzaman Said Nursî, *Risale-i Nur Külliyyatı* (Envar Neşriyat, ts.) Şualar, s. 218.

Öte yandan tabiat kanunlarını aşan olağanüstü tasarruflar bulunmaktadır. Allâh bu yetkiyi başta elçileri olmak üzere birtakım seçkin/özel kullarına vermiştir. Örneğin Kur'ân da Süleyman'ın (a.s) insanlar, cinler, hayvanlar hatta cansız varlıklar üzerinde tasarruf yetkisine sahip olduğuna değinilmektedir. *“Biz rüzgârı onun emrine verdik. Rüzgâr, onun emriyle istediği yere tatlı tatlı eserdı. Bina yapan, dalgıçlık yapan şeytanları ve bukağılara bağlı olan başkalarını da onun hizmetine verdik.”*²²⁷

Hız. Peygamber'in (s.a.s) eşyada, insanların zihinleri ve gönülleri üzerinde tasarruf sahibini olduğuna dair hadis kaynaklarından şu rivayetleri örnek olarak verebiliriz:

1. İbn Mesud (r.a) Resulullah'in (s.a.s) bir gün yatsı namazından sonra elinden tutarak onu Mekke yakınlarındaki Batha vadisine götürdüğünü, orada onu oturarak etrafına bir çizgi çizip o çizgiden çıkmamasını, yanına gelenlerle konuşmamasını söyleyerek gittiğini aktarır. Sonra Hız. Peygamber gittiği yerden dönerek İbn Mesud'un yanına bir çizgi çizip içinde uyumuş, gerçekten de söylediği gibi etrafına birtakım adamlar gelip Peygamberimizi öven sözler söyleyip gitmişlerdir.²²⁸ Bu hadis Allah'ın izniyle Hız. Peygamberin (s.a.s) eşyada tasarruf kudretine sahip olduğunu göstermektedir.

2. Ebu Hüreyre (r.a) Hız. peygamber yanında dört yıl gibi kısa bir süre durmasına rağmen en çok hadis nakleden sahabe olmasını Hız. Peygamber'in (s.a.s) kendisine himmet etmesine bağlamaktadır. Bir gün o Resûlullah'a (s.a.s) kendisinden çok şeyler işittiğini ama aklında tutmadığını şikâyet etmesi üzerine Hız. Peygamber (s.a.s) yere ridâsını sererek oturmasını söylüyor. Sonra Hız. Peygamber ona dua edip bazı şeyler söylüyor. Bu hadiseden sonra Ebu Hüreyre (r.a) duyduğu hiçbir şeyi unutmadığını aktarır.²²⁹ Bu hadis Hız. Peygamber'in (s.a.s) insan zihninde tasarrufta bulunabileceğini göstermektedir.

3. Hız. Peygamber (s.a.s)'in tasarruf örneklerinden bir diğerini Übey b. Ka'b (r.a) nakletmektedir. Ka'b (r.a); mescitte oturduğu sırada iki adamın içeriye girip namaza durduklarını, her birinin diğerinden ve kendi okuyuşundan farklı kıraatlarda Kur'ân okuduğunu duyunca onları alıp Allâh Resûlü (s.a.s)'e götürür. Allah Resûlü ikisini de dinleyip doğru bulunca Ka'b gönlünde bir burukluk hissettiğini neredeyse Allâh Rasûlünü

---

²²⁷ Sâd, 38/36-38.

²²⁸ Tirmizi, Emsal, 1, hadis: 2861.

²²⁹ Tirmizî, Menakıb, 47, hadis: 3835.

yalanlayacak dereceyi geldiğini, bunu anlayan Allâh Rasûlünün onun göğsüne vurunca hayadan ter içerisinde kalıp Allâh'ı görüyormuşçasına bir yakîne ulaştığını ifade eder.²³⁰

4. Bir gün Allâh Rasûlü (s.a.s) mescitte sahabeyle otururken bir genç ayağa kalkarak zina etmek için Hz. Peygamber'den izin isteyince Hz. Peygamber gayet sakin bir şekilde genci yanına çağırıp ona empati yaptırdı. Kendi bacısı, anası veya halasıyla başkalarının zina etmesine razı olup olmadığını sordu. Genç, "Razı olmam" deyince Hz. Peygamber o gence "Senin zina etmek istediklerinde başkalarının anası, bacısı veya halasıdır, başkalarıda bunu istemez", dedi. Ardından elini gencin göğsü üzerine koyarak Allâh'ın bu gencin içindeki kötü duyguları çıkarması için dua etti.²³¹ Üçüncü ve dördüncü hadislerde ise Hz. Peygamber (s.a.s)'in insanın gönlünde tasarruf edebilme yetisine sahip olduğu anlaşılmaktadır.

5. Hz. Peygamber (s.a.)'in Hira mağarasında ilâhî vahyi aldığı anda da tasarruf örneğine rastlanmaktadır. Hz. Peygamber Hira mağarasında inzivada iken Cebrail'in (a.s) kendisine aslî suretinde görünerek O'na "oku" diye hitap etmiş, Hz. Peygamberin (s.a.s) "*Ben okumak bilmem*" demesi üzerine Cebrail'in (a.s) onu kanatları arasına alıp kuvvetlice sıkıştır. Nitekim üçüncü sıkışın sonunda Allah Rasûlü, kendisine vahyedilene okumaya başlamıştır.²³²

6. Hz. Peygamber (s.a.s)'in başından geçen tasarruf konusundaki şu hadise dikkat çekmektedir. O namazda kendisine musallat olmaya çalışan azılı bir cini yakalayıp mescid direğine bağlamak isterken aklına Hz. Süleyman (a.s)'ın "*Allah'ım, bana benden sonra kimseye nasip olmayacak bir mülk ver*"²³³ şeklindeki duasını hatırlayarak vazgeçmiştir.²³⁴ İbni Arabî bu olayı şöyle izah etmiştir:

"Bu olay gösteriyor ki, Hz. Muhammed (a.s) de isteseydi cinleri tasarrufu altına alıp onları değişik işlerde kullanabilirdi. Ancak Hz. Süleyman (a.s)'ın duasını hatırlayınca, teeddüben bu işten vazgeçti. Ayrıca bu durum Hz. Süleyman (a.s)'ın duasına da aykırı değildir, zira o bütün mülkte tasarruf edebiliyordu. Onun bu durumu, başkalarının özel tasarruflarına mâni değildir."²³⁵

Yukardaki hadislerden Hz. Peygamber'in insanın zihni, kalbi ve birtakım fiilleri üzerinde tasarruf edebilme yetkisinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Tasavvuf çevreleri bu durumun sadece Hz. Peygamberle sınırlı olmayıp evliyalarında bu yetkiye sahip olduğunu

²³⁰ Müslim, Musafirûn, 273.

²³¹ İbni Hanbel, Müsned, V, 256-257.

²³² Buhari, Bed'ü'l-vahy, 3.

²³³ Sâd, 38/35.

²³⁴ Buharî, Salât, 75, Enbiya, 40; Müslim, Mesacid, 39; İbni Hanbel, Müsned, II, 298.

²³⁵ İbnü'l- Arabî, *Fusûsu'l-hikem Tercüme ve Şerhi*, 976-977.

ifade etmişlerdir.²³⁶ Abdülkerim el-Cilî (ö. 832/1428) evliyanın tasarruf salahiyetini hilafet ile ilişkilendirir ve şöyle söyler: Nasıl ki sonsuz güce malik olan Allâh mahlûkatında murat ettiği gibi tasarrufta bulunabiliyorsa onun yeryüzündeki halifesi olan velinin de aynı salahiyete sahip olması gereklidir. Çünkü bir halîfe, halifesi olduğu kişinin bütün kudret ve yetkilerine sahip olur. Bunun olmayacağını söylemek halifeyi yetkisiz ve etkisiz bir duruma düşürmek olur. O zamanda halifelik manasını kaybeder. İnsan-ı Kâmil mutlak anlamda Muhammedî Hakikat olduğu gibi mutlak hilafet de ona racidir. Nebi ve velinin halife olmaları, onun sûretine sahip olmalarından dolayıdır. Buna göre Muhammedî Hakikat, Allah'ın halifesidir; dolayısıyla nebi ve veliler de Muhammedî Hakikatın halifesi konumundadır.²³⁷

Sûfîler, Fâil-i Mutlak olan Allâh'ın seçkin kulları evliyalar eliyle yarattığı tasarrufları açıklamak için maşa ile sobadan ateş alan adam metaforunu kullanmışlardır. Bu metaforda sobadan ateş alan adam Allâh'ı simgelerken, maşada elinde tasarruf meydana gelen seçkin kulları temsil etmektedir. Bunun aksi bir inancı mutasavvıflar da şirk kabul etmişlerdir.²³⁸

4. Öldükten Sonra Evliyanın Tasarrufları

Genel manada Ehl-i sûfiyye Baki olan ruhun fani bedenden ayrılışından sonra daha rahat ve faal bir hareket alanına kavuştuğuna inanırlar ve bu düşünce sonucunda da bazı velilerin ölümlerinden sonra da tasarrufâtının berdevâm olduğuna kanaat getirmişlerdir.²³⁹ Fatih Sultan Mehmet'in hocası Akşemsettin'e (ö. 632/1234) nispet edilen şu dörtlük bize bu anlayışı özet olarak ifade etmektedir:

Dû cihânda tasarruf ehlidir rûh-u velî

Deme kim bu mürdedir anda nice dermân ola

Ruh şimşîr-i Hudâ'dır ten gılâf olmuş ana

Dahî a'lâ kâr eder bir tîg ki uryân ola²⁴⁰

---

²³⁶ Hamevî, *Nefehâtü'l-kurb*, 79.

²³⁷ Abdullah Kartal, *Abdülkerîm Cilî; Hayatı, Eserleri, Tasavvuf Felsefesi* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2003), 260-262.

²³⁸ Ahmet Vural- Adem Çatak, "Lüt Faslı Bağlamında İbni Arabî'de Tasarruf Kavramı", *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi* 3/2 (2018), 36.

²³⁹ Yüce, "Kozmik Yetki", 49.

²⁴⁰ Muhammed Ali Ziyâüddin en-Nakşibendî el-Hâlîdî, *Mecmûatü'l-Cevâhir* (İzmir: Keşîşyân Matbaası, 1911).

Said Nursî de kendisi bir mutasavvıf olmamasına rağmen evliyanın öldükten sonraki tasarrufuna inanan ve eserlerinde bu tasarruflara dair örnekler veren bir zattır. Nur Külliyyatı içerisinde yer alan “*Barla Lâhikası*”ında şunları aktarır:

“Hazret-i Mevlâna Hindistan’dan Tarık-ı Nakşî’yi getirdiği vakit, Bağdat dairesi Şah-ı Geylanî’nin ba’de-l memat hayatta olduğu gibi, taht-ı tasarrufunda idi. Hazret-i Mevlâna’nın (Halid-i Bağdadî) manen tasarrufu -bidayeten- cây-i kabul göremedi. Şah-ı Nakşibend ile İmam-ı Rabbanî’nin ruhaniyetleri Bağdat’a gelip Şah-ı Geylanî’nin ziyaretine giderek rica etmişler ki; “Mevlâna Hâlid senin evlâdır, kabul et! ”Şah-ı Geylanî, onların iltimaslarını kabul ederek Mevlâna Hâlid’i kabul etmiş. Ondan sonra Mevlâna Hâlid birden parlamış. Bu vakia; ehl-i keşifçe vaki’ ve meşhut olmuştur. O hâdise-i ruhaniyeyi, o zaman ehl-i velayetin bir kısmı müşahede etmiş, bazı da rü’ya ile görmüşler.”²⁴¹

Zeylâî (ö. 762/1360) ve Remli (ö. 844/1441) enbiya ve evliyanın ölümünden sonra onlarla istiğase ve tevessülün caiz olduğunu çünkü onların ölümüyle tasarruflarının kesilmediğini ifade etmişlerdir. Echurî’de (ö. 1066/1656) Akşemsettin’e yakın bir görüş bildirerek velinin hayatta iken kınındaki kılıç gibi olduğunu öldükten sonra ruhunun daha etkin olduğunu ifade etmiştir. Ali es-Sincî (ö.430/1039) *Nûru’l-hidâye*’sinde, Birgivî’nin *Tarikat-i Muhammediyye*’sinin şerhi olan Hâdimî’nin *Berîka*’sında, Allâme Şerîf Cürcânî *Şerh-i Mevâkıf*’ta ruhani vesileyle manevi terbiye ve istifazanın mümkün olduğunu örnekleriyle izah etmişlerdir.²⁴²

4.1.Hamevî’nin Öldükten Sonra Evliyanın Tasarruflarının Devam Ettiğine Dair Görüşleri

Hamevî, öldükten sonra kerâmetin vukuuna dair görüşlerini Eş’arî-Şâfiî alimlerden olan Taftazânî ve Supkî’den nakille aktarmaktadır. Kerâmetin ölümle sonlanmadığını, ölümden sonrasını da kapsayacak şekilde geniş bir anlam ifade ettiğini söylemektedir. Özellikle zahir ulemâsının bu konudaki görüşlerinin yanlışlığını söyledikten sonra evliyanın tasarrufuna inanan halkın evliyada bir yaratma ameliyesi görmediğini, halkın hakiki yaratıcının Allâh olduğuna inanarak evliya ile tevessülde bulunduğunu şiddetle savunmaktadır. Tasarrufa inananları tekfir varacak kadar aşırıya gidenlere Ehl-i sünnet’in meşhur ve muteber alimlerinden nakiller yaparak reddiyeler yapmaktadır. O öldükten sonraki tasarrufu da keramet kapsamı içerisinde değerlendirerek şöyle diyor:

²⁴¹ Said Nursî, *Barla Lâhikası* (Erişim 09 Mayıs 2024), 165.

²⁴² Ali Çoban, *19. Yüzyıl Konyasında Nakşibendilik: Şeyh Muhammed Bahâeddin Efendi ve Nakşilik Risâlesi* (Konya: Palet Yayınları, 2018), 154-155.

“Kerâmetin öldükten sonrada vâkî olabileceği bilinen şeylerdendir. Mucize ise bunun aksinedir. Çünkü mucize peygamberlik iddiasıyla beraber ve münkirlere meydan okumak kastıyla izhar edilir. Böyle olunca da peygamberin ölümünden sonra meydana gelen harikulade mucize değil kerâmet olur. Kimde harikuladeye mucize derse bu konuda zorlama bir ifade kullanmış demektir. Velinin kerâmeti ise mucizenin aksinedir. Çünkü kerâmet hakikati itibariyle velilik davası ve kerâmet gösterme kastıyla vukua gelmez. Daha önce de belirttiğimiz gibi kerâmet de veli kerâmetin ortaya çıkma sahnesi ve yeridir. Bu harikuladenin tahakkukunda velinin bir dahli ve ihtiyarı mevcut değildir. Aksine bu harikuladeyi meydana getiren Allah’tır. Veli sadece kerâmetin ortaya çıkma yeridir. Bu konuda velinin hayatta olmasıyla ölmüş olması arasında fark yoktur. Allâme Taftazânî’nin ifade ettiği de budur.”²⁴³

Bu paragrafta özellikle kerametın mucizeden ayrıldığı sınırı kesin olarak belirleyen Hamevî, sözü evliyanın genel tasarrufâtına getirerek onu da sağlam temeller üzerine bina ettiği kerâmetin altına dahil ediyor. En sonunda da bu tasarrufun sadece hayatla sınırlı olmadığını, ölümden sonra da berdevam ettiğini vurgulayarak şöyle diyor:

“Bil ki; evliyaların hayatta iken tasarrufta bulunmaları kerâmetin kapsamına dahildir ve bu kerâmet şüphesiz ki her zaman devam etmektedir. Tasarruf kerametini inatçılardan başkası inkâr etmez.”²⁴⁴

*Tâcu’s-Subkî*²⁴⁵ (ö. 771/1370) tasarruf makamı da evliyanın kerâmetinden bir nevidir, demiştir. Daha önce söylediğimiz gibi evliyaların öldükten sonra da kerâmetleri kesilmez, devam eder.²⁴⁶

---

²⁴³ Hamevî, *Nefehâtü’l-kurb*, 58.

²⁴⁴ Hamevî’nin *Nefehâtü’l-kurb* eserini tahkik eden Seyit Sultan şu notu düşmüştür: Evliyanın tasarruflarıyla kastedilen mana onların müstecâp olan dualarıdır. Onların dualarının müstecap olduğuna dair Buhârî ve Müslim’in ittifak ettikleri şu hadis delildir: “Allah şöyle buyurdu: Her kim beni tanıyan ve ihlas ile ibadet eden bir kuluma düşmanlık ederse, bende ona harp ilan ederim...” Hadisin son kısmı şöyle bitmektedir: “Benden bir şey isterse elbette veririm. Bana bir şeyden sınırsa o sığındığından onu korurum.”

Habibullah Şankıtî (1878-1944), “*Fethu’l-muni’m bi şerh-i sahih-i Müslim*” isimli kitabının beşinci cildinde Buhârî ve Müslimin üzerinde ittifak ettikleri enbiya ve evliya ile tevessüle dair hadisi açıklarken şöyle demektedir: “*Bu hadisten çıkarılan faydalardan biri de insanlar kıyamet gününde dünyadaki hallerini beraber götürürler ki bununla peygamberlerine Allah katında tevessülde bulunabilsinler. Onları böyle yapmaya sevk eden Allah’ın kalplerine bunu ilham etmiş olmasıdır. Bu hadis enbiya ve salih ameller ile tevessülün cevazına en güçlü delildir. Onlar ahirette Allah katında amelleriyle elde ettikleri makamlarla tevessül etmeleri gibi, öldükten sonra bu amelleri yok olmaz kabirde de kendileriyle beraberdir.*”

Yine İbni Abbas’ın (r.a) Peygamberimiz (s.a.s)’den naklettiğine göre Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuştur: Allahu Teâla şöyle buyurur: “Ben ancak şu kimselerinin namazını kabul ederim onlar ki; benim azametime karşı tevazu gösterirler, yarattıklarına karşı kibirlenmezler, benim rızam için şehvetlerden kendilerini tutarlar, benim zikrimle gündüzlerini geçirirler, hatalarında ısrar etmezler, açları doyururlar, çıplakları giydirebilirler, zayıflara merhamet ederler, garipleri barındırırlar. İşte bunlar yüzleri güneş gibi parlayacak olan kimselerdir. Bana dua ederlerse karşılık veririm, benden bir şey isterlerse veririm, benim adıma yemin ederlerse yeminlerini boşa çıkarmam. Cehalette onlara ilim, karanlıkta nur kılarım. Kuvvetimde ve meleklerimle onları korurum.” (ed. Seyyit Sultan, *Nefehâtü’l-kurb*, Hamevî, 70.)

Evliyanın hem dünyada hem de ahiretteki tasarrufları ancak Allah'ın izni ve iradesiyledir. Bu tasarrufları yaratan ve icat eden yalnız Allah'tır, bu konuda veli onun ortağı değildir. Allah bu seçkin kullarına ikram etmiş ve harikuladeyi onların eliyle ve onlar sebebiyle gerçekleştirmiştir. Bu; bazen onlara ilham ederek, bazen rüya vasıtasıyla, bazen onların isteği, bazen de onların iradesi dışında gerçekleşmiştir. Hatta bazen mümeyyiz olmayan sabîden bile meydana geldiği vâkîdir.²⁴⁷

Müslümanların evliyadan gerek hayatta iken ve gerekse ölümlerinden sonra bir şey istemeleriyle kastettikleri asla onların yaratma ve icat etmeleri değildir. Böyle bir itikat insanların bırakın âlimlerini cahillerinin bile aklına gelmeyecek bir durumdur.

Bunun aksi bir görüş ise; evliyanın tasarrufunu evliyanın halk ve icadı gibi bir inanışa yorumlamak ve öldükten sonra evliyanın tasarrufunu yok saymak, dinde ve avâmın itikadında bir karışıklık ve şüphe meydana getirmekten başka bir amacın olmadığını ortaya koymaktadır.²⁴⁸

Hamevî'nin Bu Konudaki Delilleri

Müellif genelde İslamî eserler de takip edilen metodu burada da takip ederek görüşlerini önce varsa Kur'ân ve sünnetten naklî deliller ve aklî delillerle istidlal ediyor. Baktığımızda öldükten sonraki tasarrufat ile alakalı ayet zikretmediğini doğrudan hadislerden iktibas yaptığını görmekteyiz. Müellif delillerini getirmeden önce takdiri bir soru ve cevap metodu kullanarak şöyle diyor:

a) Naklî Deliller

Eğer sen şöyle dersin: “Bir şeyin meydana gelmesinin caiz olmasından illa ki o şeyin gerçekleşmesi lazım gelmez, buna dînî bir dayanağın, delilin var mı?”

Bende şöyle cevap veririm: “Evet. Hafız İbni Münzir'in (ö. 656/1258) *et-Terğîb ve't-terhîb* isimli kitabında İbni Abbas (r.a) şu hadisi bize nakletmektedir: Sahabeden bazıları kabir olduğunu bilmeden bir kabrin üzerine çadırlarını kurdular. Birde ne görsünler çadır kurdukları yerde bir insan Mülk süresini okumaya başladı ve süreyi sonuna kadar okudu. Bunun üzerine Peygamber (s.a.s)'e gelerek: Ya Resûlallah ben kuyu olduğunu

---

²⁴⁵ Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi es-Sübki (ö. 771/1370) Şâfiî fakihî ve biyografi yazarı.(Bilal Aybakan, “Subkî, Tacettin” (İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 2010).

²⁴⁶ Hamevî, *Nefehâtü'l-kurb*, 68.)

²⁴⁷ Hamevî, *Nefehâtü'l-kurb*, 69; İmam-ı Yâfiî “Ravzatu'r-reyyâhîn” isimli eserinde büyüklerin yanı sıra mümeyyiz olmayan çocuklardan bile kerâmetin zuhurunun vâkiî olduğunu zikretmiştir. (Afifüddîn Ebu't-teâdât Abdullah b. Esa'd el-Yafiî, *Ravzu'r-reyyâhîn fî hikâyeti's-sâlihîn* [Mısır- el-Ezher Üniversitesi: Mektebetü Zehrân, ts.], 32.)

²⁴⁸ Hamevî, *Nefehâtü'l-kurb*, 70.

zannederek bir kabir üzerine yanlışlıkla çadırımı kurmuşum, birden Mülk Süresini sonuna kadar okuyan bir insan gördüm. Bunun üzerine Peygamber (s.a.s) şöyle buyurdu: Mülk Süresi münciye ve mânia olan bir süredir, okuyanı kabir azabından korur. Bu hadisi Tirmizi de zikretmiştir ve hadisin garip olduğunu beyan etmiştir.²⁴⁹

Bu hadiste peygamber (s.a.s) bizlere Mülk süresinin ölü tarafından okunabileceğini ve okuduğu bu sürenin kendisini kabir azabından koruduğunu ikrar etmiş oluyor. Bu durumda usul kitaplarında da geçtiği gibi Resulullah'ın (s.a.s) bir iş hakkındaki takrirleri ile hüküm sabit olmaktadır. Öyleyse öldükten sonra evliyanın kerâmeti de sabittir.²⁵⁰

²⁴⁹ Hamevî, *Nefehâtü'l-kurb*, 59-61.

²⁵⁰ Hamevî, *Nefehâtü'l-kurb*, 61-62. (Nefehât'ın muhakkiki Seyyit Sultan, Hamevî'nin delillerini takviye etmek için başka hadislerde eklemiştir. Ehemmiyetine binâen bizde bu hadisleri eklemek istiyoruz.

Örnek I: İmam-ı Ahmet b. Hanbel, İbni Ebi Şeybe, Bezzar, Ebu Ya'lâ, Hâkim İbni Hibbân, Beyhâkî'nin İbni Abbas'ın (r.a) naklettiği bir hadis bu hususu destekleyen delillerdendir. Hadis şöyledir: Hz. Peygamber şunları söyledi: “Miraca çıktığım gece, bir yerde çok güzel bir koku aldım. Bu kokunun ne olduğunu Cebrail'e sordum. Dedi ki: “Bu koku Firavun'un kızının tarakçısı olan kadının ve çocuklarının kokusudur.” Bu olayın aslını sorduğumda, Cebrail şöyle dedi: “Bu kadın bir gün Firavun'un kızının saçını tararken, tarak elinden düştü. Bismillah dedi. Firavun'un kızı “Babam mı? [Onu mu kastediyorsun?]” deyince, kadın: “Hayır! Benim kastettiğim benim de senin de babanın da Rabbidir.” diye cevap verdi. Firavun'un kızı: “Bunu babama söylerim.” dedi. Kadın da “Evet, söyleyebilirsin.” dedi. Kızı bunu haber verince, Firavun kadını çağırdı ve: “Kadın! Benden başka senin bir Rabbin mi var?” diye sorunca, kadın: “Evet, benim de senin de Rabbi Allah'tır.” diye cevap verdi. Bunun üzerine Firavun, inek şeklinde bakırdan yapılmış bir heykelin eritilmesini emretti ve heykel eritildi. Sonra kadın ve çocuklarının oraya [eritilen bakırın içine] atılmasını emretti. Kadın, Firavun'dan bir isteği olduğunu söyledi. Firavun kadının ihtiyacı/isteğinin ne olduğunu sordu. Kadın: “Benimle çocuklarının kemiklerini aynı örtüye sarıp bizi birlikte defnetmeni istiyorum.” dedi. Firavun: “Bunu yaparım.” dedi. Firavun'un emriyle, çocukları bir bir kadının gözleri önünde o ateşte eritilmiş bakır çukuruna atıldılar. Nihayet sıra emzirme çağında olan bebeğe gelince, annesi dayanamadı, oldukça gerildi. Bunu gören bebek [Allah'ın izniyle konuşmaya başladı ve] “Anne korkma, atla! Çünkü dünyanın işkencesi ahiretin işkencesinden daha hafiftir.” dedi ve kadın da atladı. [Hâkim'in rivayetinde: “Bebek: Anneciğim sabret, şüphesiz sen hak yoldasın, dedi. Ve nihayet kadın bu çocuğuyla birlikte oraya atıldılar.” şeklindeki ifadeye yer verilmiştir.] İbn Abbas [bu hadisi anlattıktan sonra], şu bilgiyi de ekledi: “Dünyada şu dört bebek konuşmuş: Yusuf'un şahidi, Cüreyc'in sahibi, Merzem oğlu İsa ve Firavun'un kızının tarakçısının oğlu.” (İbni Hanbel, Müsned, 2821.) Bu hadiste Peygamberimiz'in (s.a.s) Maşidenin kabrinin kokusunu alması öldükten sonra kerâmetin vukuuna bir delil sayılır. Yine Buhârî'de geçen şu hadiste öldükten sonraki kerâmetin vukuuna başka bir delildir.

Örnek II: Asım'ın kumandasında yedi [veya on] kişilik bir heyet, istek üzerine Hz. Peygamber [a.s] tarafından muallim olarak Adal ve Kare kabilelerine gönderildi. Bu heyet, Kureys'in Uhud'dan sonra Müslümanlara bir daha saldırıp saldırmayacağını öğrenmekle de görevliydi. Yolda, adı geçen kabilelerin elçilerinden biri, Müslümanlarca öldürülmüş olan Hâlid b. Süfyân'ın intikamını almak için fırsat kollayan Lihyânîlerden biri, önceden yaptıkları bir anlaşmaya göre- gizlice haber ulaştırdı. Bunun üzerine Lihyânîlerden yüz kadar okçu. Mekke ile Uşfân arasındaki Recî' suyu yakınlarında Müslümanları kuşatarak teslim olmalarını istedi. Ancak Âsim b. Sabit, “Allah'ım! Peygamberini durumumuzdan haberdar et!” diye dua ettikten sonra teslim olmayı reddederek savaşa girdi. Önce ok, sonra mızrak, daha sonra da kılıçla savaşıyor Âsim müşriklerden bir kişiyi öldürmüş, iki kişiyi de yaralamıştı. Çantasında yedi ok bulunduğu, her biriyle bir kişi öldürdüğü de rivayet edilmiştir. Çetin bir mücadele sonunda, “Allah'ım! Ben ilk günler senin dinini korudum, sen de bugün benim cesedimi koru!” dedi ve ardından şehit oldu. Âsim'in başını Sülâfe'ye götürüp yüz deveyi almak isteyen Lihyânîler, aniden üzerlerine saldıran arılar yüzünden onun naaşına yaklaşamadılar. Arıların dağılması için geceyi beklemeye mecbur kalan Lihyânîler bu defa da birdenbire yağmaya başlayan yağmurun meydana getirdiği sellerin Âsim'in naaşını sürüklemesiyle emellerine kavuşamadılar. Âsim'in cesedi daha sonra da bulunamadı. Bu hadiseden dolayı Âsim “Hamıyyü'd-debr” [arıların koruduğu kişi] lakabıyla meşhur olmuştur. (Buhârî, “Megâzî”, 28.).

Hamevî delillerini sadece nakille değil akılla da ispat etme yoluna gitmiştir. Burada da öne ayet ve hadis olarak hangi nakli deliller varsa onu serdettikten sonra aklî ve mantıkî olarak öldükten sonraki keramet ve tasarrufları ispat etmeye çalışmıştır. Bütün ilimlerden behresi olduğundan mantık ilmine dair de delillerin ve kaziyelerin yer aldığını görüyoruz. O kerâmetin aklî olarak ispatı sadedinde şunları zikretmektedir:

b) Aklî Deliller

Hamevî delillerini sadece nakille değil akılla da ispat etme yoluna gitmiştir. Burada da öne ayet ve hadis olarak hangi nakli deliller varsa onu serdettikten sonra aklî ve mantıkî olarak öldükten sonraki keramet ve tasarrufları ispat etmeye çalışmıştır. Bütün ilimlerden behresi olduğundan mantık ilmine dair delillerin ve kaziyelerin de yer aldığını görüyoruz. Yine o farazî bir soruya cevap verme metodunu kullanarak kerâmetin aklî olarak ispatı sadedinde şunları zikretmektedir:

Eğer sen şöyle dersen: “Kerâmetin *sadece hayat ile sınırlı olmayıp öldükten sonra da devam ettiğine delilin nedir?*”

Bende şöyle cevap veririm: “Öldükten sonra kerâmetin devam edebilmesi mümkün bir durumdur. Her mümkünün meydana gelmesi de caizdir. Öyleyse öldükten sonra kerâmetin meydana gelmesi de caizdir. Çünkü caiz demezsek mümkünün iki tarafından birinin tercih eden bir amil olmadan tercih edilmesi lazım gelir ki bu da muhaldir.

Aynı şekilde kerâmetin meydana gelmesi Allah’ın irade ve kudretinde olduğu halde - Çünkü Allah’ın kudreti mümkünatın tamamına yaratma ve yok etme bakımından tealluk eder.- bu caiz değildir dersek onun kudretinin aciz olduğunu ifade etmiş oluruz ki Allah böyle bir noksanlıktan münezzehtir.”²⁵¹

4.2.Öldükten Sonra Kerâmetin Meydana Gelmesini İnkâr edenlere Reddiye

Hamevî kerâmet karşısında insanların tutumlarını zikrettikten sonra kerâmetin çeşitlerinden biri olan öldükten sonraki tasarruflarını da keramet kapsamına alarak delilleriyle ispat etmesine rağmen hala kabul etmeyenlere reddiye yapıyor ve şöyle diyor:

Evliyanın öldükten sonraki kerâmetini ve hem hayatında hem de öldükten sonraki tasarrufunu inkâr eden kişi ya evliyanın kerâmetini inkâr ediyor ya da kabul ediyor demektir. Eğer kerâmeti inkâr ediyorsa onunla tartışmaya gerek yoktur. Ancak kerâmeti kabul ediyorsa kerâmet dediğimiz hadise hem hayattaki kerâmeti hem de öldükten sonraki

---

²⁵¹ Hamevî, *Nefehâtü'l-kurb*, 59.

kerâmet ve tasarrufunun tamamını kapsar.²⁵² Bizim serdetmiş ve ispat etmiş olduğumuz deliller Kâdu'l-kudât, Hanefî âlim Üşî'nin "*Bedü'l-emâli*" isimli eserinde belirttiği hususa aykırı değildir. O eserinde şöyle ifade etmiştir:

كرامات الولي بدار دنيا

لها كون فهم أهل النوال

"Evliyanın kerâmeti dünyada mümkün bir durumdur. Çünkü onlar Allah'ın lutfuna mazhar olan kimselerdir." ²⁵³

Ne nasla ne de zahiren öldükten sonra kerâmetin kesildiğine ve sadece hayatta iken gerçekleşeceğine dair bir delil mevcut değildir. Çünkü dünya ahiret yurdundan önce mevcut olan bütün a'raz ve cevherlerden ibarettir. Üşî'nin bu ibaresindeki dünya ile kastettiği ahiretin karşılığı olan dünyadır. Buna göre ahiret yurdundan önce mevcut olan kabir âlemi de her ne kadar başka manalara gelmesi muhtemel olsa da dünyadan sayılmaktadır.²⁵⁴

İbnü Kayyim'in (ö. 751/1350) *Ebu Ya'lâ*'dan (ö. 458/1066) naklettiği de bunu desteklemektedir. Şöyle demektedir: Kabir azabı dünyadan sayılır, çünkü kabir azabı ahiretteki dirilişten önce zamanı belli olmayan bir fenâdır. Bu görüşü Suyûtî *Şerhu's-sudûr* isimli eserinde desteklenmektedir.²⁵⁵ Yine bu görüşü destekleyen diğer bir âlimde *Hennâd b. Serî*'dir (ö. 243/857). *ez-Zühd* isimli eserinde²⁵⁶ Mücahit'den şunu nakletmiştir: Kabirde kafirler için kıyamet gününe kadar sürecek olan uyku benzeri bir durum vardır. Sûra üfürülüp de kabir ehline seslenildiğinde kâfir şöyle der: "Vay başımıza gelene! Kim bizi diriltip mezarımızdan çıkardı?" Mümin de onun yanında şöyle der: "*O Rahmân'ın vaad buyurduğu işte bu imiş. Gönderilen peygamberler de doğru söylemişler*" ²⁵⁷

"*Mevâhibü'l-ledünniyye*"de *Abdullah b. Abbas*'ın azatlı kölesi *İkrime*'ye isnat edilen sahih bir haberde şöyle geçmektedir:

İbni Abbas'a Kıyamet günü dünyada mı, ahirette mi olacak? diye soruldu. O da şöyle cevap verdi: "*Mücrimler ile müminlerin ayrılıp hesaplarının görüldüğü bölüm*

²⁵² Hamevî, *Nefehâtü'l-kurb*, 72.

²⁵³ Sirâcüddin Üşî, *Emali Şerhi*, çev. Bekir Topaloğlu (İstanbul: İFAV, 2013), 75.

²⁵⁴ Hamevî, *Nefehâtü'l-kurb*, 62.

²⁵⁵ Celalettin Suyûtî, *Şerhu's-sudûr bi şerhi hâli'l-mevtâ ve'l-kubûr* (Beyrut- Lübnan: Dâru'l-ma'rife, 1996), 181.

²⁵⁶ Hannâd b. Serî Ebu's-Serî, *ez-Zühd* (Kuveyt: Dâru'l-hulefâ, 1984), c.1, s.196, hadis: 317.

²⁵⁷ Yasin, 36/52; Hamevî, *Nefehâtü'l-kurb*, 63.

dünyadan, cennet ve cehenneme yönelip varışın meydana geldiği kısım ise ahiretten sayılır.”

Buna göre kıyamet, berzah âlemi ve ona müteallik olan şeylerin fenasından sonra meydana geldiğine göre berzah âlemi dünyadan sayılır ve Üşî'nin “*dünyada evliyanın kerâmeti mümkündür*” ibaresinden kerâmetin berzah âleminde de meydana gelmesinin cevazına hükmedilir.²⁵⁸

Buradan da anlaşılıyor ki, benim öldükten sonra evliyanın kerâmetinin devamına dair belirttiğim görüşe Üşî'nin manzum eseri olan *Bedü'l-emâlî* şârihlerinden hiçbir kimsenin karşı çıkmadığı görülüyor. Bilakis şârihlerinden bazılarının bu görüşü desteklediği bile görülmüştür. Mesela *Emâlî* şârihi *Celal el-Buhârî* şöyle diyor: Üşî eserinde kerâmeti dünya hayatıyla kayıtlamıştır; çünkü kerâmet konusunda ehl-i sünnet ile Mutezile arasında ihtilaf vardır.²⁵⁹ Kerâmet dünyada vaki olur, çünkü dünya bütün müminlerin kerâmetlerinin vuku mahallidir. *Emâlî* şârihlerinden bir diğeri olan Semhûdî ise şöyle demektedir: Evliyanın öldükten sonra kerâmetinin vaki olması hayatta meydana gelmesinden daha evladır. Çünkü ölümle beraber ruh keder ve sıkıntılardan hali olup saflaşmış ve bedeninin engellerinden kurtulmuştur. Öldükten sonra evliyanın kerâmeti konusuna çokça şahit olunmuştur. Bu durumda Üşî'nin “*Dünya yurdunda kerâmet gerçekleşir*” sözü hayatı da ölümden sonrayı da kapsamaktadır.²⁶⁰

4.3.Öldükten Sonra Kerâmeti İnkâr Ettiğine Dair Bazı Ehl-i Sünnet Âlimlerine Yapılan İsnatların Reddiyesi

Hamevî insanların keramet, özellikle de öldükten sonraki tasarrufları konusundaki görüşlerini ve bu konudaki sınıflandırmasını yaptıktan sonra keramet her çeşidi kabul

---

²⁵⁸ Hamevî, *Nefehâtü'l-kurb*, 64. (Bu noktada muhakkik şu notu düşmektedir: Eserin müellifi şöyle dedi: “Mütekellim ulemâya göre dünyanın hakikati konusunda iki görüş vardır: Birincisi: Yeryüzünde bulunan boşluk ve havadır, İkincisi: En makbul olan görüştür ki, ahiret yurdundan önce dünyada mevcut olan yaratılmış bütün cevherler, arazlardır.(Bkz. ed. Seyit Sultan, *Nefehâtü'l-kurb*, Hamevî, 64.)

²⁵⁹ Hamevî, *Nefehâtü'l-kurb*, 64 (Bu konuda muhakkik şöyle demektedir: Mutezile dünyada evliyanın kerâmetini inkâr ediyorlar ve şöyle diyorlar: “Eğer harikulâdenin evliya tarafından meydana gelmesine caiz olsaydı mucize konusunda peygambere benzerdi ve veli ile peygamber birbirinden ayrılmazdı.” Buna şöyle cevap verilir: “Velinin kerâmeti peygamberi için mucizedir. Çünkü veli peygamberine tam bir ittibâ ile veli olur. Peygamberden bağımsız olarak böyle bir iddiada bulunmuş olsa bu takdirde veli olamaz [Bkz. ed. Seyit Sultan, *Nefehâtü'l-kurb*, Hamevi, 64.]

²⁶⁰ Hamevî, *Nefehâtü'l-kurb*, 65; Muhakkik: Müellif şöyle demektedir: Berzah âleminde dünyanın hükmü çekilir. İki sura üfürüş arasında kâfirden bile azap kaldırılır. Bu fetret döneminde uyku lezzeti alırlar. Yasin süresinde ifade edildiği gibi diriliş suruna üfürülünce “Bizi uykumuzdan kim uyandırdı?” derler. Müminlerde “işte bu Rahmanın vadettiği diriliş günüdür.” diye cevap verirler. Ahmet b. Mansur el-Hanefî'nin “el-Keşf” kitabında da bu durum anlatılmaktadır. (Bkz. ed. Seyit Sultan, *Nefehâtü'l-kurb*, Hamevî, 65.).

ettiğini söylediği ehl-i sünnete mensup alimlere yapılan kerameti inkâr ithamlarını bertaraf etmek için şöyle diyor:

Ûşî'nin bahsi geçen beytini delil getirerek kerâmetin sadece hayatta gerçekleştiğini iddia eden ve İmam-ı A'zam Ebu Hanife'ye öldükten sonra kerâmetin kesileceğine dair görüşü isnat eden kişi yukarıda bahsettiğimiz delile dayanarak hata etmiş ve hak yoldan sapmıştır. Çünkü Hanefî mezhebinin ne usul nede furu' kitaplarında İmam-ı A'zam'ın öldükten sonra kerâmetin kesileceğine dair bir görüşüne rastlanmamaktadır. Hatta diğer üç mezhebin kitaplarında da kerâmetin ölümden sonra kesildiğine dair bir görüş yoktur. Kim böyle bir iddiada bulunursa iddiasını ispat etmesi lazımdır. İddiasını ispat edene ikram olunur, ispat edemeyen ise hor görülür.²⁶¹

Ebu'l-Leys Semerkandi (h.373)²⁶² mukaddimesinin şerh bölümünde şu ifadeleri kullanmışlardır: İmam-ı A'zam Ebu Hanife'nin öldükten sonraki kerâmetlerinden bazılarını büyük âlimler nakletmişler ve şöyle demişlerdir: İmam-ı A'zam yakanınca yan tarafında

يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَةً فَادْخُلِي فِي عِبَادِي وَادْخُلِي جَنَّاتِي

“Ey huzura kavuşmuş insan! Sen O'ndan hoşnut, O da senden hoşnut olarak Rabbine dön. (Seçkin) kullarım arasına katıl ve cennetime gir!”²⁶³ ayeti, sağ elinde: ادْخُلُوا الْجَنَّةَ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ “Yapmış olduğunuz (iyi) işlere karşılık cennete girin”²⁶⁴ ayeti, sol elinde إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ عَمَلًا “Biz, güzel işler yapanların ecrini zâyi etmeyiz”²⁶⁵ ayeti, karnının üzerinde يُنْتَبِرُ لَهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِنْهُ وَرِضْوَانٍ وَجَنَّتِ لَهُمْ فِيهَا نَعِيمٌ مُّقِيمٌ “Rableri onlara, tarafından bir rahmet ve hoşnutluk ile, kendileri için, içinde tükenmez nimetler bulunan cennetler müjdelir.”²⁶⁶ ayeti belirdi. Onu musallaya koyduklarında gaipten şöyle bir ses işitildi:

يا قائم الليل طويل القيام كثير التهجد كثير الصيام أباحك السيد دار السلام

“Ey geceleri kaim olan uzun süre kıyam eden, çokça teheccüd kılan ve çokça oruç tutan, Efendin (Rabbin) sana Dâru's-selam cennetini mübah kıldı.”

²⁶¹ Hamevî, *Nefehâtü'l-kurb*, 65-66.

²⁶² Asıl adı: Nasr b. Muhammed b. Ahmet b. İbrahim es-Semerkandî'dir. Lakabı: İmamü'l-Huda'dır. Kendisi zâhid sûfilerdendir. Pek çok nefis eserleri vardır. *Hizânetü'l-fıkıh* ve *Ukdetü'l-akâid* bunlardan bazılarıdır. (Bkz. ed. Seyit Sultan, *Nefehâtü'l-kurb*, Hamevî, 66.)

²⁶³ el-Fecr 27,28,29,30.

²⁶⁴ en-Nahl, 32.

²⁶⁵ Kehf,30.

²⁶⁶ Tevbe,21.

Ebu Hanife kabre konulunca yine hâtiften şöyle bir ses işitildi: *فَرُوحٌ وَرِيحَانٌ وَجَنَّتٌ نَعِيمٌ* *Ona rahatlık, güzel rızık ve Naîm cenneti vardır.*²⁶⁷ İşte bu anlatılanlar öldükten sonra kerâmetin kesilmediğine dair delillerdir.²⁶⁸

4.4.Hamevî'ye Göre Evliyânın Kerâmet ve Tasarruflarına İnanmanın Fıkhî Boyutu

Hamevî kendisi el-Ezher'de fetva makamında bulunan biri olarak kerâmet ve tasarrufları kabul etmeyenlere karşı eserinde çokça reddiyeler yapmıştır. Özellikle kerameti ve evliyanın tasarrufunu kabul edenlerin tekfirine kadar işi götürünlere sert tepkiler vermiş ve bu kimselerin dinde ve fıkıh ilminde tekfir edilemeyeceğini delileriyle ispata çalışmış ve şöyle demiştir:

Hayatında ve öldükten sonra evliyanın kerâmetinin vukuuna ve öldükten sonraki tasarruflarına inanan kimsenin küfrüne hükmedilemez. Çünkü bunların yaratılması ve icadı sonsuz kudret sahibi Allâhü Teâlâ tarafından meydana gelmektedir.²⁶⁹

Nasıl hükmedilebilir? Hâlbuki Müslümanların kitaplarının çoğu bu kerâmetler ile doludur. Öyle ki neredeyse zarûriyyât ve bedîhiyyât cinsinden ilimlerden sayılmaktadır. Bunun bu kadar açık olmasının sebebi ehl-i sünnete göre bir peygamberin ümmetinden olan bir velinin göstermiş olduğu kerâmet o peygamber için mucize olarak addedilmesidir. Adeta meydana gelen her kerâmetle peygamberin nübüvveti daha evrensel bir durum arz etmekte ve her kerâmetle beraber o peygamberin nübüvveti yenilenmektedir.²⁷⁰

Hamevî evliyanın tasarrufuna inanan Müslümanların tekfir edilmesinin tehlikesi konusunda bazı Ehl-i sünnet alimlerinden örnekler vererek şöyle demiştir:

“Bezzâzî'nin (ö. 827/1424) fetvalarında şu ifade yer almaktadır: “Âlimlerimiz; kim şeyhlerin ruhları hazırdır ve gaybı bilirlir, derse onlar kâfir olurlar.” Bu fetva sıkıntılıdır. Çünkü tevile ihtimali olan bir sözle Müslüman tekfir edilemez. *Tatarhaniyye* de Müslüman ihtimalle tekfir edilemez. Çünkü tekfir hükümde en son raddedir. İhtimal ise tekfir etmek için son radde olamaz.²⁷¹

²⁶⁷ Vâkıa, 56/89.

²⁶⁸ Hamevî, *Nefehâtü'l-kurb*, 66-67.

²⁶⁹ Hamevî, *Nefehâtü'l-kurb*, 70. (Muhakkik bu hususta Ebu Bekir Bâkillânî'den (ö. 403/1013) şu iktibasta bulunur: “Müslüman olduğuna dair bir şüpheyle bin kâfiri Müslüman saymak, bin şüpheyle bir Müslümanı kâfir saymaktan daha iyidir.” demiştir. Bu sebeple âlimler bir kâfiri Müslüman kabul etme hususundaki yanılmayı bir müslümanı kâfir kabul etmekteki yanılığdan daha hafif bulmuştur. Bu görüşler Müslüman âlimlerin, Müslümanları tekfir etmenin ne büyük bir tehlike olduğunu, Müslümanlara olan hürmetlerini göstermesi açısından son derece önemlidir. (Bkz. Hamevî, *Nefehâtü'l-kurb*, ed. Seyit Sultan, 70.)

²⁷⁰ Hamevî, *Nefehâtü'l-kurb*, 70-71.

²⁷¹ Hamevî, *Nefehâtü'l-kurb*, 91.

el-Hidâye'nin meşhur şârihlerinden Kemâlettin İbnü'l-Hümmâm (ö. 861/1457) *el-Hidaye*'nin şerhinde kişiyi küfre götüren sözleri saydıktan ve araştırdıktan sonra Müslümanın söylediği sözü tevîl etme imkanı varsa veya zayıf bile olsa bu kimsenin küfründe ihtilaf varsa tekfir fetvasının verilemeyeceğini ifade etmektedir.²⁷²

en-Nehr eserinde İmam Sirâcüddin "Küfür büyük bir şeydir. İhtimaller ve söylentilerle bir kimse kâfir addedilemez. Birinin kâfir olamayacağına dair bir rivayet bile bulunsa bu rivayet dikkate alınır ve ona kâfir denemez.²⁷³ demiştir. Ve bu sözlerin dayanağı yine İbni Hümmâm'ın yukarıda belirtilen görüşüdür.²⁷⁴

Câmiü'l-fusûleyn'de şu ibare geçmektedir: Tahâvî (ö. 321/933) "Kişi imandan sadece kendisini imana dâhil eden hususlardan birisini reddetmekle çıkar. Birinin mürtet olduğuna dair kesin delil olmadan o kimsenin dinden çıktığına hükmedilemez. Çünkü Müslümanlığı sabit olanın kesin delil olmadıkça şüpheyle tekfir edilmesi doğru değildir. Kendisine bu konuda bir fetva sorulan âlime yakışan hemen tekfire yönelmemektir."²⁷⁵

Evet, kim Allahu Teâlâ'nın tekeline almış olduğu şeylerin tamamını bildiğini iddia ederse tartışmasız bu kimse kâfir olur. Bununla beraber; kabir ehlinin suale çekilmesi birbirlerini ziyaret etmesi, nimete kavuşmaları veya azaba duçar olmaları, onları ziyaret etmenin mendup olması, kabirdekilere hazır bulunan akıllı kimselere hitap eder gibi hitap edilmesi, selam verilmesi, kabirdekilerin dünyadakilerin iyilik ve kötülüklerinden haberdar olmaları ve birbirlerine bu durumu anlatıp sevinmeleri veya üzölmeleri, dünyadaki dirilere eziyet veren şeylerin öölölere de eziyet vermesi vb. durumlara dair çokça dini nas bulunmaktadır."²⁷⁶

5. Evliyanın Öldükten Sonraki Tasarrufâtının Çeşitleri

5.1. Tevessül

Sözlükte; *vasıta, yakınlık, derece, mertebe, yol, rağbet, kendisiyle istenilen, arzu edilen bir şeye ulaşmaya yarayan şey* anlamına gelen tevessül ve vesîle kavramları, Arapça "و-س-ل" kök fiilinden türetilmiştir.²⁷⁷

Vesile, *ilim ve ibadetle Allah'a yaklaşmak, onun rızasını istemek ve kendisiyle başkasına ulaşılan şey* şeklinde tarif edilir.²⁷⁸ Bununla beraber vesilenin *kıyamet günündeki*

²⁷² Hamevî, *Nefehâtü'l-kurb*, 91; Kemâlüddin Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî İbni Hümmâm, *Fethu'l-kadir* (Dâru'l-fikr, ts.), 315.

²⁷³ Ömer b. İbrahim b. Nuceym el-Hanefî Sirâcüddin, *en-Nehrü'l-fâik şerhu Kenzü'd-dekâik* (Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 2002), 3/253.

²⁷⁴ Hamevî, *Nefehâtü'l-kurb*, 92.

²⁷⁵ Bedrettin Simâvî, *Câmiu'l-fusûleyn*, ts. (Erişim 17 Ekim 2019), 163; Hamevî, *Nefehâtü'l-kurb*, 92-93.

²⁷⁶ Hamevî, *Nefehâtü'l-kurb*, 93-94.

²⁷⁷ Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh tâcu'l-lugati ve sıhâhi'l-Arabiyyeti* (Beyrut- Lübnan: Dâru'l-İlmi li'l-melâyîn, 1990), c.5, s. 1841.; el-İsfahânî, *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*, 871.

²⁷⁸ el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 1098.

*umûmî şefaât, cennetteki bir yer veya cennetin arşa en yakın bölgesi olduğu rivayet edilir. Tevessül de, kendisi ile bir şeye kavuşulan, yakınlık kazanılan, Allah Teala'ya yakınlaşmaya sebep olan şeylerdir.*²⁷⁹

İlk dönem mutasavvıfları arasında tevessül, Allâh'a sâlih ameller ve ibadetler ile yakınlaşmak manasında kullanılmıştır. Günümüzde yaygın olan manada kullanımı ise daha sonraları tasavvufun kurumsallaşıp tarikatların ortaya çıktığı hicri VI-VII. yüzyıllara tekabül etmektedir.²⁸⁰

1. Kur'ân'da Tevessül

Kur'ân'a baktığımızda vesile kelimesinin iki yerde kullanıldığını görmekteyiz. Bunlardan birincisi “*Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve Ona yaklaşmaya yol arayın.*”²⁸¹ ayetidir. Ayeti tefsir eden müfessirler bu ayette ki “*Vesile*” kavramını Allâh'a yakınlaşmaya sebep olan şeyler, Allâh'ın rızasını elde etmek, kendisi vasıtasıyla Allâh'a takarrübe sebep olan ibâdât-u tâat ve terk edilen a'mâl-ı kabîha olarak tefsir ve tevil etmişlerdir.²⁸²

Elmalılı Hamdi Yazır da bu ayette ki “vesile”yi genel manada bütün müfessirlerin görüşlerini özetler bir mahiyette şöyle izah etmiştir:

“*Lisânımızda mâruf olduğu üzere “vesile” kendisiyle bir maksûda tevessül olunan, yani tekarrub edilen sebep, sebep-i kurbet demektir ki “mâ bihi't-tekarrub” mânasına sadece “kurbet” dahi tâbir olunur. Nitekim Hasan, Mücâhid, Atâ, Abdullah b. Kesîr gibi birçok müfessirîn-i eslâf “Kurbet/yakınlık” diye tefsir etmişlerdir. Katâde “Allah'a tâat ve râzı olacağı amel ile tekarrub ediniz” diye anlatmış, Süddî de istemek ve kurbet diye ifade etmiştir ki hem “ibtigâ”yı, hem “vesile”yi beyandır. İbn Zeyd de “mahabbet, Allah'a kendinizi sevdirmeye çalışınız” demiş ve “Onların yalvardıkları bu varlıklar, “hangimiz daha yakın olacağız” diye Rablerine vesile ararlar. O'nun rahmetini umarlar, azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı gerçekten korkunçtur.*”²⁸³ âyetini okumuştur. Binâen aleyh hâsıl-ı mâna: “Biz mü'miniz, Allah bizi mücerred iman ile sever deyip de lâubâli olmayınız, Allah'tan korkunuz, fena ahlâktan ve fena amelden sakınınız. Sonra yalnız korkmak ve sakınmakla da kalmayınız, iradenizi sarf edip esbâba da teşebbüs ediniz, Allah'ın emirlerini ifâ eyleyiniz ve bununla da

²⁷⁹ İbni Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, c.3, s.103.

²⁸⁰ Mehmet Necmettin Bardakçı, “Tasavvufi Bir Terim Olarak Tevessül ve Vesîle”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 1/2 (1999), 34.

²⁸¹ Mâide, 5/ 35.

²⁸² İbni Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, c.3, s.103.; Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyân fi te'vili'l-Kur'ân* (Müessesetü'r-risâle, 2000), c.10, s.190.; Ebu Muhammed Hüseyin b. Mesud b. el-Ferrâ el-Begavî, *Meâlimü't-tenzîl fi tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrut- Lübnan: Dâru ihyâ-i türâsi'l-Arabî, 1999), c.2, s.46.

²⁸³ İsrâ, 17/57.

kalmayıp Allah'a yaklaşmak için dâima vesile arayınız, her fırsattan bi'l-istifâde kendi gönlünüz ve hüsn-i arzunuzla ferâiz ve vâcibât hâricinde güzel güzel işler, rızâ-yı ilâhîye muvâfik ameller yaparak kendi tarafınızdan da kendinizi Allah'a sevdirmek isteyiniz. İsteyerek, yalvararak çalışınız ve uğraşınız” demek olur.”²⁸⁴

Vesile kavramının geçtiği diğer ayet ise: “*Onların yalvardıkları bu varlıklar Rablerine vesile ararlar.*”²⁸⁵ ayetidir. Burada vesile Allah'a yaklaşmak için, O'na yakınlığından istifade edilmek istenen şey manasında kullanılmıştır. Ayetin tefsirinde; Hıristiyan ve Yahudiler ile diğer müşriklerin ilah diye dua ettikleri İsa, Meryem, Üzeyir, melek ve cin gibi varlıkların da Allah'a takarrüp için vesile aramalarına karşın, bu kimselerin bunların ilah olduğunu nasıl düşünebildiği kınayan bir ifade ile sorgulanmakta, Allah'ın haricinde, putları vesile edinmenin batıl bir davranış olduğu bildirilmektedir.²⁸⁶

2. Hadislerde Tevessül

Sahih hadislerde de tevessüle dair rivayetler vardır. Hadislerdeki tevessülün Kur'an'daki tevessülden farkı hadislerde şahıslar ile de tevessülde bulunulabileceği ifade edilmiştir. Bu konu da mervî olan hadislerden birkaçını nakletmek istiyoruz.

Örnek I: Zikredeceğimiz hadis hemen her Müslümanın ezandan sonra okuduğu ezan duasıyla alakalı olan bir hadistir. Hz. Peygamberin (a.s)'in hadisini Abdullah b. Amr (r.a) bizlere şöyle aktarıyor:

*“Müezzini işittiğiniz zaman siz de onun söylediklerini tekrar edin. Sonra bana salât getirin. Kim bana bir salavât gönderirse Allâh Teâlâ da ona on mislisini gönderir. Daha sonra bana vesîle isteyin. Zira vesîle cennette bir yerdir. Orası Allah'ın kullarından sadece bir kula aittir. O kulun ben olmamı arzu ederim. Kim benim için vesîle isterse şefaati ona helal olur.”*²⁸⁷

Örnek II: Aşağıdaki hadiste de Allâh yanında derecesi yüksek olan bir kişi ile tevessülün caiz olduğunu görüyoruz.

Osman b. Huneyf'in haber verdiğine göre ama bir adam Hz. Peygamber'e (s.a.s) geldi ve: “*Allah'a dua et de bana şifa versin*” dedi. Resûlullah: “*İstersen dua edeyim,*

---

²⁸⁴ Yazar, *Hak Dîni Kur'an Dili*, c.2, s.625-626.

²⁸⁵ İsrâ, 17/57.

²⁸⁶ Ebû Abdillâh Muhammed Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut- Lübnan: Dâru ihyâ-i türâsi'l-Arabî, 1999), c.20, s.357.

²⁸⁷ Buhârî, *el-Câmi'u's-şâhîh*, Kitâbu'l-ezân, 8, (No. 614.) ; Müslim, *Sahîh-i Müslim*, Kitâbu's-salat, 7, (No. 284).

istersen sabret, bu (sabır) senin için daha hayırlıdır” buyurdu. Adam Hz. Peygamberin dua etmesini isteyince Efendimiz ona güzel bir şekilde abdest almasını, sonra da iki rekât namaz kılmasını ve şöyle dua etmesini emretti: *“Ey Allah’ım! Ben sana rahmet Peygamberin olan Nebin Muhammed (s.a.s) ile yöneliyorum. Ya Resulallah! Rabbime şu ihtiyacımı gidermesi için seninle yöneliyorum. Ya Rabbi! Peygamberini benim hakkımda şefaataçı kıl.”*²⁸⁸

Örnek III: Buhârî’nin Enes’ten (r.a) rivayet ettiğine göre Ömer İbn Hattab’ın kuraklık çektikleri bir vakit Abbas b. Abdulmuttalib ile tevessül ederek yağmur dileğinde bulunduğunu, *“Allah’ım! Peygamberimiz ile sana tevessül ederdik de bize yağmur verirdin, şimdi Peygamberimizin amcası ile tevessül ediyoruz, bize yağmur ver”* dediğini ve yağmura kavuştuklarını rivayet eder.²⁸⁹

Üsdü’l-gâbe’de de aynı şekilde Hz. Ömer zamanında kuraklık meydana geldiğinde Hz. Abbas (r.a) ile tevessülde bulunarak yağmur duasında bulunduğunu, bu sayede Allâh-ü Teâlâ’nın yağmur ihsan etmesi üzerine Hz. Ömer’in *“Vallahi bu Abbas Allâh-ü Teâlâ’ya vesiledir ve bu Allâh-ü Teâlâ’nın yanında onun değerinin göstergesidir.”* Halkında ona *“Seni tebrik ediyorum ey Allâh-ü Teâlâ’nın kendisi vasıtasıyla bize yağmur verdiği kişi”* diye tebrik ettiklerini yazar. İbnü’l- Cezerî (ö. 833/1429) *el-Hısnü’l-Hasîn*’de Allâh-ü Teâlâ’nın zatıyla, peygamberler ile ve sâlih kullarla tevessülde bulunmanın duanın adabından olduğunu belirtmiştir.²⁹⁰

5.1.1. İslam Alimlerinin Tevessül Hakkındaki Görüşleri

İslam uleması tevessül konusunda farklı görüşlere sahip olmakla birlikte tevessülün üç nev’i olan; Allah’ın güzel isim ve sıfatları, salih ameller ve takva sahibi iyilerin duasıyla yapılan tevessülün caiz olduğu konusunda hem fikir olmuşlardır. Bu üç çeşidin kabulü konusundaki dayanakları ayetler ve hadislerdir. Ancak bunun dışında kalan tevessül çeşitlerinin kabulünde ise ihtilaf vardır. Hayatta olan sâlih kişiler ile yapılan tevessül görüş farklılıkları bulunmasıyla beraber ulema ve meşayih tarafından kabul edilmiştir. Büyük ihtilaf ve cedelleşmenin medarı, ölmüş olan sâlih kişiler ile yapılan tevessülün caiz olup olmadığıdır. Ulemanın bu konuda ki en büyük endişesi tevhid akidesinin zarar görmesi ve inananların ölümlerinden medet umarak şirke düşmeleridir. Ulema, özellikle halkın kabir

²⁸⁸ Ebu Abdillah Muhammed b. Yezid el-Kazvîni İbni Mâce- Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *Sünen-ü İbni Mâce* (Dâru İhyâ-i kütübi’l-Arabî, ts.), Namaz, 189, c.1, s.441, Hadis No: 1385.

²⁸⁹ Buhârî, *el-Câmiu’s-sahîh*, İstiskâ, 3, (No. 1010.); İbni Huzeyme, *Sahîh İbni Huzeyme*, (No. 1421).

²⁹⁰ Ebü’l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed İbni Esir, *Üsdü’l-gâbe fî ma’rifeti’s-sahâbe* (Daru’l-kutubi’l-ilmiyye, 1994), 2799, c.3, s.163.

ziyareti esnasında kabirde el açıp dua ederken Allah'tan değil de doğrudan ölüden istemesi, kabirde secde eder bir vaziyette tazimde bulunmak gibi ameliyelerini şirki çağrıştıran davranışlar olarak kabul etmekte ve bu tür davranışları imâni bir tehlike telakki ederek buna şiddetle karşı çıkmaktadırlar. Yine onlara göre; peygamberlerin, şehitlerin ve sâlih kişilerin Allah katında mümtaz kullar olup özel bir hayat yaşadıkları kabul edilse bile, ölmeleriyle beraber hayata müdahaleleri de sona ermiştir ve bu aleme dair tasarruf yetkileri kalmamıştır.²⁹¹

5.1.2. Ehl-i Tasavvufun Tevessül Hakkında Görüşleri

Tasavvufun teşekkül ettiği üç ve beşinci asırlar arasında, sûfîlerin hem kendilerinin yaptığı hem de müntesiplerine telkin ve tavsiye ettikleri şey Allâh'a takarrübe vesile olan a'mâl-i sâliha idi.²⁹² Tasavvufun temel eserlerinden biri olan Kuşeyrî'nin "*er-Risâle*"sine baktığımızda o tevessül ve istimdad konularına değinmemiş kulun Allâh'a yakınlık elde edebilmesi için O'na iman ederek ihsan ve lütfuna yakın olabileceğini, Allâh'ın kuluna yakınlığının ise kulun ilim ve irfan sahibi olmasıyla elde edileceğini söylemiştir. Şeyh mürit irtibatında da Kuşeyrî şeyhe rabıttan ziyade müridin devamlı Allâh'ın murakabesi altında olduğunun şuurunda olmasına vurgu yapmıştır.²⁹³ Kendisi tevessüle dair görüşlere yer vermemiş olsa da Maruf el-Kerhî'nin (ö.201/816) hal tercemesinde el-Kerhî'nin Seriy-i Sakatî'ye (ö.257/870) şöyle dediğini nakletmektedir: "*Bir şeye ihtiyacın olduğu zaman benim adıma yemin ederek onu Allah Teala 'dan iste'*".²⁹⁴ Buradan Kuşeyrî'nin şahıslar ile yapılan tevessülün kabulüne dair müspet bir kanaatinin olduğunu düşünüyoruz.

Pirlerin ve şeyhlerin vesile edilmesinin tarikatların teşekkül ettiği hicrî VI ve VII asırlara tekabül ettiği görülmektedir. Bu dönem sûfîlerinde şeyh ile tevessülde bulunmak için ölü veya diri olma şartı yoktur.²⁹⁵

5.1.3. Tevessülü Reddedenler

Bu gruptakiler aslında tevessülün tamamını reddetmiyorlar, sadece ölülerle tevessülü kabul etmiyorlar. Çünkü ölü'nün dünya ile irtibatı kesilmiştir. Kendisine faydası olmayan birinin başkasına yardımda bulunması mümkün değildir, demektedirler. Bu

---

²⁹¹ Bardakçı, "Tasavvufî Bir Terim Olarak Tevessül ve Vesîle", 38.

²⁹² Ebû Nasr Serrâc Tûsî, *İslam Tasavvufu (el-Lüma)*, çev. Hasan Kâmil Yılmaz (Erkam Yayın San. A.Ş., ts.), 55-56.

²⁹³ Kuşeyri, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi*, 174-176.

²⁹⁴ Kuşeyri, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi*, 99.

²⁹⁵ Bardakçı, "Tasavvufî Bir Terim Olarak Tevessül ve Vesîle", 47.

gruptakiler kabir ehliyle tevessülü şirk olarak değerlendirmektedirler. Bu fırkanın öncüleri İbni Teymiyye (ö. 728/1328) ile talebesi İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350)'dir. Bu gruptakiler tezlerini şöyle savunmaktadırlar:

Maide 35. ayette yer alan “vesile” kavramıyla kastedilen Allah'a iman ve O'na itaattir. Dua ve ibadetlerle tevessül edilebileceği gibi, peygamberlerin ve sâlihlerin başkaları için yapacakları dualar da Allâh katında makbuldür. Bunun dayanağı ayet ve hadislerdir,²⁹⁶ demişlerdir.

İbni Teymiyye göre kim Allâh ile arasına aracı koyup isteğini onun giderdiğine inanır da Allah'tan değil istediğini ondan beklerse peygamber olsun salih bir kimse olsun ona istiğase de bulunursa, bana yetiş, yardım et, derse bu yaptığı şirktir, sapıklıktır. Bu kimse imana ve tevbeye davet edilir. Tevbe etmezse öldürülür. Çünkü bu kimse icma ile kafir olur, demektedir.²⁹⁷

İbni Teymiyye'nin öğrencisi İbni Kayyim el-Cevziyye'de benzer görüşlere sahiptir. Özellikle onun vurguladığı ölümlerden direk bir şey istemek, istimdad ve istiğase de bulunmak veya cahil sûfilerin yaptığı gibi Allah'tan ölümleri vesile kılarak bir şey istemek aynı şekilde şirktir, demektedir.²⁹⁸

Hanefî âlimlerden Sunullah el-Hanefî'de bu konuda İbni Teymiyye ve İbni Kayyim gibi düşünerek evliyanın hayattayken ve öldükten sonraki tasarruflarını reddetmekte, bazı cahil kişilerin üçler, yediler ve kırklar diye iddia ettikleri ve keramet sahibi olduklarını söyleyip gavs, evtad ve abdal gibi sıfatlarla anlattıkları bu kimselerin kabirlerine gidip ihtiyaçlarının giderilmesi, belaların defedilmesi gibi sebeplerle tevessülde bulduklarını onların bu davranışlarının İslam'ın tevhid akidesine ters şirk hareketleri olduğunu ifade etmektedir.²⁹⁹

Sonuç olarak; hayatta iken enbiya, evliya ve salih ameller ile tevessül genel manada ulemâ ve meşâyih tarafından kabul edilmektedir. Meşayihin ulemadan ayrıldığı nokta öldükten sonra salih kimselerden tevessülde bulunmanın caiz olup olmadığı konusundadır. Bazı alimler bunu İslam'ın tevhid akidesine hâlel getirme endişesi ve sahabenin böyle bir

---

²⁹⁶ Nâsır b. Abdülkerim el-Alî el-Akl, *Şerhu Kaidetin Celiyye fi't - tevesül ve'l - Vesile* (Riyad: Mektebetü İmâmî'z-Zehabî, ts.), 123.

²⁹⁷ Abdurraman b. Hasan b. Muhammed b. Abdulvahhâb b. Süleymân et-Temîmî, *Fethu'l-mecîd şerhu Kitâbi't-Tevhîd* (Kahire-Mısır: es-Sünnetü'l-Muhammediyye, 1957), 167.

²⁹⁸ et-Temîmî, *Fethu'l-mecîd şerhu Kitâbi't-Tevhîd*, 170.

²⁹⁹ et-Temîmî, *Fethu'l-mecîd şerhu Kitâbi't-Tevhîd*, 167.

uygulaması olmadığı dolayısıyla bidat olmasını temel alarak küfür ve şirk sayacak raddeye getirmişlerdir. Bunda etkili olan sebebin şüphesiz hayattaki uygulamada bazı cahil kimselerin araç ile amacı karıştırmaları sonucunda ortaya çıkan ve çıkacak olan itikadi bozulma ve sapmaların önüne geçmektir. Sûfiler ise bu konuda kerametini kapsamını genişleterek Allâh'ın kullarına olan lütfunun ölümle sınırlı olamayacağını halk/yaratma ve icat bakımından yaratanın Allâh olduğuna, tevessülde bulunulan şeyhin ise Allâh'ın ikramına bir medar olduğunu ifade ederek bunu caiz görmüşlerdir.

5.1.4. Hamevî'nin Tevessül Hakkındaki Düşünceleri

Yukarıda örnek olarak verdiğimiz ayetlere, hadislerle ve diğer kaynaklara baktığımızda tevessülün sâlih ameller, kulların Allâh katındaki dereceleri, Hz. Peygamber, Allâh'ın sevgili kulları evliyalar -gerek hayatta iken gerekse öldükten sonra- ile tevessülün yapıldığına dair nakli ve akli deliller mevcuttur.

Hamevî de kabir ehlinde tevessül ve istimdâdı caiz ve geçerli kabul etmiştir. Ve bu görüşün sadece kendisine ait olmadığını bu konuda Hanefî alimlerinin de kendisi gibi düşündüğünü söylemiş, bazı Hanefî alimlerin bunu kabul etmediğine dair gelen nakilleri ya tashih etmiş ya da onların sözlerini tevil ederek şöyle demiştir:

Abdülvahab Şârânî (ö. 973/1565)³⁰⁰ “*et-Tabakatü'l-kübrâ*” eserinde Seyyid Kutup Şemsettin Muhammed el-Hanefî'nin³⁰¹ tercemesinde bize şu hadiseyi aktarmaktadır: Muhammed Hanefî sekerât halinde etrafındakilere şu vasiyette bulunmuştur: “*Kimin bir ihtiyacı olurda benim kabrime gelir ve isteğini arz ederse onun ihtiyacını gideririm. Çünkü onunla benim aramda sadece bir zira toprak vardır. Kimin dostlarıyla arasına bir zira toprak engel oluyorsa o kimse Allah adamı değildir.*”³⁰²

Fazilet sahibi bazı kimseler Şemsettin Muhammed el-Hanefî'nin şu sözünü naklederler: “*Veli öldükten sonra dünyada ki tasarrufu sona erer ve kimseye imdatta bulunamaz. Eğer onun kabrini ziyarete gelen kişi bir yardıma mazhar oluyorsa veya ihtiyacı gideriliyorsa, bu ziyaret edilen zamanın sahibi kutbun Allâhü Teâlâ katında makamı sebebiyle Allâh-ü Teâlâ tarafından gerçekleştirilmektedir. Kutbun bunda bir tesiri*

---

³⁰⁰ Ebü'l-Mevâhib (Ebû Abdirrahmân) Abdülvehhâb b. Ahmed b. Alî eş-Şa'rânî el-Mısri (ö. 973/1565) Mısırlı âlim ve sûfi. (DİA)

³⁰¹ Tam adı: Şemsettin Muhammed b. Hasen el-Hanefî'dir. Mısır'ın büyük şeyhlerinden ve sûfilerindendir. Kerâmetleriyle maruf bir zat olup, H.847'de vefat etmiştir. Tabakâtü'l-kübrâ'da uzunca kendisinden bahsedilir.(Bkz. Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-kübrâ : Levâfihu'l-envâr fî tabakâtü'l-ehyâr*, c.2, s.79.)

³⁰² Hamevî, *Nefehâtü'l-kurb*, 86-87; Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-kübrâ : Levâfihu'l-envâr fî tabakâtü'l-ehyâr*, 86.

yoktur.”³⁰³ el-Hanefî'nin sekerât halinde söylediği ile hayatında iken söylediği bu iki görüş arasını sûfiler; evliyanın tasarrufu öldükten sonra kesilir sözünü el-Hanefî, Allahu Teâlâ'nın daha kendisine evliyanın tasarrufuna dair bilgiyi ilham etmeden önce söylediği şekilde yorumlamışlardır.³⁰⁴

5.2.İstimdad

İstimdâd kelimesi Arap lisanında “yardım talep etmek” manasına gelmektedir. Tasavvuf ıstılahında ise; *meşâyıhtan* “Meded yâ şeyh!” “Meded yâ Gavs!” diyerek yardım talep etmektir. Mürit bir sıkıntıya düçar olduğunda “Medet/yetiş” diyerek tüm kalbiyle şeyhinden yardım talep eder. Allâhü Teâla murat ederse bu talebi şeyhe ulaştırır. Bu talep karşısında şeyh müridine yardım ulaştırması için Allâh'a dua eder. Sonuçta Allâh şeyhin duasını dilerse kabul edip müridin o müşkilden halasını lütfeder. Burada halk ve icat Allâh'a racidir. Şeyh sadece başı darda olana yardıma koşan bir kuldur ve Allâh'ın yardımına bir vesiledir. Dua ile yardım talebinde bulunmak meşru iken bunu şeyhten bilmek kişiyi şirke sürükler.³⁰⁵ Peygamber Efendimiz'in (s.a.s) “Günahsız ağızdan dua isteyiniz” manasında hadis-i şerifi ile “sabır ve dua ile istiane (yardım isteğini) de bulununuz...”³⁰⁶ âyeti kapsamında, birinin herhangi bir işinin halledilmesi için mümin kardeşinden dua isteğinde bulunması da işte bu kabildendir.³⁰⁷

İstigâse, istiâze ve ilticâ kelimeleri de istimdad anlamında kullanılmıştır. Bu kelimelerin istimdadtan farkı; ağlayarak ve feryat ederek yardım isteme manasının ön planda olmasıdır. Önemli bir tasavvuf terimi olan gavs da istigâse ile aynı kökten gelmektedir.³⁰⁸

Müslümanların birbirlerine söz, fiil, fikir, bilgi ve dua gibi her türlü vasıtayla hangisine gücü yetiyorsa yardım etmesi Kur'ân ve hadislerde teşvik edilen bir davranıştır. ³⁰⁹ Ancak Kur'ân'da sâlih kimselerin maneviyatından yardım talep edilebileceğine dair bir delil yoktur. Ehl-i tasavvuf veliden istimdadı hayatta olma şartı

---

³⁰³ Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-kübrâ : Levâfihu'l-envâr fî tabakâtü'l-ehyâr*, 89.

³⁰⁴ Hamevî, *Nefehâtü'l-kurb*, 87-88.

³⁰⁵ Yılmaz, *Tasavvuf Meseleleri*, 245.

³⁰⁶ Bakara, 2/163.

³⁰⁷ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (Ağaç Kitabevi Yayınları, 2009), 138.

³⁰⁸ Mehmed Zahid Tıglioğlu, “Tevesül, İstigâse ve Teberrüke Dair İki Farklı Paradigmanın Analizi -Ehl-i Sünnet Sûfi Gelenek ve Selefî Yaklaşım-”, *Akif* 51/2 (31 Aralık 2021), 143.

³⁰⁹ Maide, 5/2, Enfal, 8/72,74; Buhârî, “Mezâlim”, (No.3-4); Müslim, “Zikir”, (No.86-88); Tirmizî, “Hudûd”, (No.3).

olmaksızın caiz görmüşlerdir. Sûfilere göre bu konuda mekânsal uzaklık bir problem teşkil etmemektedir. Veli nerde olursa olsun medet isteyene Allâh'ın izniyle yetişir. İlk sûfilerden itibaren hayatta olan şeyhten yardım istenebileceği bilinen bir durumdur.³¹⁰ Hicri iki yüzlerin başında vefat etmiş olan Maruf el-Kerhi yeğenine şu tavsiyede bulunuyor: “İhtiyacın olan bir şeyi Allah'tan talep ettiğin zaman beni aracı kılarak iste”³¹¹

Bazı tarikatlarda zikir sırasında müridin, şeyhinin kalbinden kendi kalbine bir feyzin aktığını tefekkür ederek istimdâd etmesi de bir seyr-ü sülûk metodudur. Nitekim Nakşibendî şeyhlerinden Nurullah Bahai, zikir sırasındaki bu istimdadı şöyle ifade eder: “Zikir murad eden kimse, iki dizi üzerine oturup ağzını kapatır, gözlerini yumar, bütün his ve kuvvetlerini faaliyetten men ederek, şeyhin ruhaniyetine teveccüh edip ondan istimdâd da bulunur.”³¹² Muhammed b. Ali el-Kettânî (ö.232/847)'de istimdadı savunan sûfilerdendir. O velînin Allah'la kulları arasında vasıta sayıldığını belirtmiş, kendisinin gavs olduğunu dair imada bulunmuştur.³¹³

Hamevî de ruhlardan istimdadı savunmaktadır. Bu görüşünü ruhun mahiyeti üzerinden açıklamakta, ruhun bedenden daha güçlü olduğunu, ölümden sonra beden yükünden kurtulduğu için daha rahat hareket edebildiğini söylemektedir. Görüşlerini yine muteber alimlerden nakiller yaparak ve akli deliller ile istidlaller yaparak teyit etmektedir. Hamevî'nin ruh hakkındaki görüşlerine geçmeden önce ruhun lugavî ve istilâhî manasını açıklamaya çalışacağız. Sonra İslam ulema ve meşayihinin ruh hakkındaki görüşlerini aktarıp en sonunda Hamevî'nin ruhun mahiyeti, tatavvuru/farklı tavırlara bürünmesi ve ruhlardan istimdâd konusundaki değerlendirmelerini aktarmaya gayret edeceğiz.

5.2.1. Ruhun Mahiyeti ve Evliyânın Tatavvuru/ Farklı Tavırlara Bürünmesi

A) Ruhun Lugavî ve Istilâhî Anlamı

Türkçe'de ruh kelime anlamı olarak; insan ve hayvandaki hayat veren can, hareket, kuvvet, bitki ve benzerlerindeki öz gibi anlamlarda kullanılmaktadır.³¹⁴ Türkçe'ye de Arapça'dan geçmiş olan bu kelime Arapça'da aslı (روح) mastarından türemiştir, Çoğulu (أرواح) şeklindedir. Müştakkâtıyla beraber; “üstün gelmek, rüzgârın esmesi, gece yürüme, sevinmek, nefes almak, ölmek, hava, soluk, rahmet ve rahatlık” gibi anlamlara

³¹⁰ Yusuf Şevki Yavuz, “İstimdâd” (İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 2001), 23/363.

³¹¹ el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ' ve tabakâtu'l-asfiyâ'*, c.8, s.364.

³¹² Yılmaz, *Tasavvuf Meseleleri*, 246.

³¹³ Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-kübrâ : Levâfihu'l-envâr fî tabakâtü'l-ehyâr*, c.1, s.95.

³¹⁴ Şevket Rado, *Büyük Türk Sözlüğü* (İstanbul: Hayat Yayınları, ts.)“ruh” md.

gelmektedir.³¹⁵ Fakat sonradan ruh kelimesi naslardaki kullanımlarının katkısıyla “*insanın kendisiyle hayat bulduğu şey*” manasında bir ıstılah kazanmıştır. Nefs ruhun bir bölümü olmasına rağmen ruhun yerine kullanıldığı da vakidir. Bu aynen insanın canlıların bir nevi olmasına rağmen canlı diye isimlendirilmesi gibi nevin cinsin adıyla adlandırılması kabilindedir. Ruh; kendisiyle hareketin meydana geldiği, menfaatlerin elde edilip zararların bertaraf edildiği cevhere isim olarak verilmiştir.³¹⁶

Ruhun terim anlamına gelince; bu her ilim disiplininde farklı şekilde tarif edilmiş, nasların ve felsefî ekollerin etkisiyle zaman içerisinde kelimeler, tasavvuf ve felsefe de farklı tanımları yapılmıştır. Bu sebeple efrâdını câmî ağyârını mâni tek bir tarif yapmak zordur. Ancak ortak bir niteleme yapılacak olursa “*İnsanın manevî mevcudiyeti veya insana hayat sağlayan şeyin*” kastedildiği söylenebilir.³¹⁷

B) Ruh Mefhûmunun Dînî Naslardaki Kullanımı

Ruh mefhumu Kur’ân- Kerim ve ehâdîs-i şerîfe de farklı terkipleriyle beraber çeşitli manalarda kullanılmıştır. Kur’ân’da kullanıldığı anlamlar; “*Cebrâil*”³¹⁸, “*Vahiy* ve *Kur’ân*”³¹⁹, Hz. Adem’e “*ruh üflenmesi*”³²⁰, Hz. İsrâ’nın babasız olarak dünyaya gelmesi manasında “*ruh üflenmesi*”³²¹ ve “*mü’minlere rahmet ve ilahi nusret*” manalarında kullanılmıştır.

Bu sayılan manaların yanında genelde ruh konusunda en çok müracaat edilen “*Sana ruh hakkında soru sorarlar. De ki: Ruh, Rabbinin emrindedir. Size ancak az bir bilgi verilmiştir.*”³²² ayetinde geçen ruhun anlamı konusunda farklı yorumlar yapılmıştır. İbni Cerir et- Taberî (ö. 310/923), bu ayette geçen ruhtan kastedilenin Katâde’ye göre “*Cebrâil*”, Hz. Ali ve İbni Abbas’a göre “*Meleklerden bir melek*” olduğunu söylemiştir.³²³ Basra Mu‘tezilesi’ne mensup tefsir, kelâm ve fıkıh âlimi olan Ebû Bekir el-Esam’a (ö. 200/816) göre buradaki ruhun Kur’ân; bazılarının göre özel bir melek veya bedenlerdeki

³¹⁵ er-Râzî, *Muhtârü’s-sıhah*, 131.

³¹⁶ el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi’l-Kur’ân*, c.1, s.369; et-Tehânevî, *Mevsûatü keşşâfi istilâhâti’l-funûni ve’l-ulûm*, 1/c.1, s.877.

³¹⁷ Mustafa Akçay, “Gazzâlî’de Ruh Tasavvuru”, *Dini Araştırmalar* 7/21 (01 Haziran 2005), 88.

³¹⁸ Meâric, 70/4; Nahl, 16/102; Nebe, 78/38; Kadr, 97/4.

³¹⁹ Mü’min, 40/15; Şûrâ, 42/52.

³²⁰ Hicr, 15/29; Secde, 32/9; Sâd, /38/72.

³²¹ Enbiyâ, 21/91; Tahrim, 66/12.

³²² İsrâ, 15/85.

³²³ et-Taberî, *Câmiu’l-beyân fî te’vîli’l-Kur’ân*, c.15, s.71.

insana hayat veren ruhun kastedilmiş olması mümkündür.³²⁴ Rağıp el-İsfahânî (ö.506/1112); bedendeki ruh, Zemahşeri (ö. 538/1144); Melek veya bedendeki ruh, Kurtubî (671/1273); Kur'ân, bedendeki ruh veya Hz. İsa olabileceğini söylemiştir.³²⁵

Hadislerdeki ruh mefhumuna gelince; İbni Esir (ö. 606/1210) hadislerde geçen ruh ile kastedilenin “bedenin kendisiyle canlı ve kaim olduğu şey” manasında kullanılmasıyla beraber ruh ile alakalı ayetlerle bağlantılı olarak “*Cebrâil*” ve “*Hz. İsa'nın*” da kastedilmiş olabileceğini ifade etmiştir.³²⁶

Sûfilere Göre Ruh Mefhûmu

Sûfiler genellikle ruh ve nefis meselesini iç içe incelemişlerdir. Tasavvuf tarihinde Gazâlî'ye kadar olan döneme bakıldığında genelde ruh ile alakalı iki temel tasavvura rastlanmaktadır. Bu yaklaşımlardan biri, kelamcı ve felsefecilerle ortak; diğeri de tasavvufa has bir görüşe sahip olmuştur. Birinci görüşe sahip olanlar sünnî kelamcılarının görüşlerini tercih etmişler, ruhun kıdemini, tenâsuhu vb. inançları reddetmişlerdir. Bu gruba dahil olanlar; Cüneyd-i Bağdâdî (ö.298/910), Hallâc-ı Mansûr (ö.309/922), Kelabâzî (ö.380/990), Kuşeyrî (ö.465/1072), Hucvûrî (ö.465/1072) gibi sûfilerdir. Bir diğeri grup ise; ruh mefhumuna tasavvufa hâs ilkeler ve esaslarla yaklaşım ruhu nefis terbiyesi açısından değerlendirip nefsi kötülüklerin, ruhu ise iyiliklerin kaynağı kabul edenlerdir.³²⁷ Tasavvuf klasiklerinden *Keşfü'l-mahcûb* yazarı Hucvirî, Ehl-i sünnet ve ehl-i tasavvufun çoğunun ruhun, cevher olup araz olmadığı; bedende ruh bulunduğu müddetçe Allâh'ın o vücutta hayatı halk ettiği görüşü üzerinde hemfikir olduklarını söylemiştir.³²⁸

Ehl-i tasavvufun da ruh konusunda dayandıkları delil: “*Sana ruh hakkında soru sorarlar. De ki: Ruh, Rabbinin emrindedir.*”³²⁹ ayetidir. Sûfilerin cumhuru, ruhun yaratılmış olup kadim olmadığı hususunda hem fikirdirler.³³⁰ Bununla beraber ruhun mahiyeti konusunda ihtilaf etmişlerdir.³³¹ Nicholson'un, Sünnî tasavvufun şer'î ölçülere

³²⁴ Ebu'l-Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâturidî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân* (Beyrut- Lübnan: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 2005), c.7, s.105.

³²⁵ Akçay, “Gazzâlî'de Ruh Tasavvuru”, 89.

³²⁶ Ebü's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî İbnü'l- Esîr, *en-Nihâye fî ğaribi'l-hadis ve'l-eser* (Beyrut- Lübnan: el-Mektebetü'l- ilmiyye, 1979), c.2, s.271,272.

³²⁷ Akçay, “Gazzâlî'de Ruh Tasavvuru”, 94.

³²⁸ el-Hucvurî, *Keşfü'l-mahcûb*, 293.

³²⁹ İsrâ, 15/85.

³³⁰ Süleyman Ateş, *Sülemi ve Tasavvufî Tefsiri* (İstanbul, 1969), 150.

³³¹ es-Serrâc, *el-Lum'a*, 73-74.

göre yazılmış ilk tasavvuf eseri sayılan *el-Lüma*'nın müellifi Ebû Nasr Serrâc'ın (ö.378/988) ruhun ölümsüz olmadığına kail olduğunu ifade etmiş olsa da Hasan Kâmil Yılmaz bu görüşün doğru olmadığını ibarenin yanlış tercümesinden kaynaklanan bir durum olduğunu ifade etmiştir.³³²

Mutasavvıflar nefis kelimesiyle daha çok nefis-i emmâreyi murat etmekle beraber nefsin yanında ruh, sır, kalp, akıl gibi letâifi de kullanarak beden içerisinde her birinin ayrı bir görevinin olduğunu düşünmüşlerdir. Örneğin Kuşeyrî (ö.465/1072) ruh konusunda ayrı bir başlık açarak ruhu “*beden kalıbına tevdi edilmiş aynî (cevher) bir varlıktır. Ruh öyle bir latiftir ki, bedende bulunduğu müddetçe Allâhü Teâlâ ruhun mahalli olan beden kalıbında hayat var eder.*”³³³ diye tanımlamıştır.

Gazâlî'ye gelince onun ruh konusundaki görüşü önceki sûfi ve filozoflarla benzerlik arz etmektedir. Ruh; kalp, nefis ve akıl kavramlarıyla birlikte değerlendirmiş birbiri yerinde bu kavramları müteradif olarak kullanmıştır. Ruhun iki anlamı olduğunu, birincisinin cismani kalbin boşluğunda bulunan latif buhar gibi bir varlık olduğunu ifade etmiştir. Bu latif cisim olan ruh damarlar vasıtasıyla vücutta yayılmakta ve insanın hisleri; işitme, duyma ve koklama gibi duygularının bu ruhla gerçekleştiğini söylemiştir. İkinci anlamdaki ruh ise, insanda ilim ve idrakin gerçekleştiği bir latifedir. Bu ruh vahiy, ilham ve ilimlerin mahallidir ve Allâh'ın emrindedir. Kalbin ikinci manasıyla bu ruh aynı anlamdadır. İsrâ sûresinde geçen “*deki, ruh, Rabbimin emrindedir.*”³³⁴ Ayetiyle kastedilen bu ruhtur.³³⁵

Gazâlî ruhun şer'i ve akli olarak cevher olduğunu, ilahî hitaba muhatap olup ahirette mükâfat ve cezayla muhatap olmasının bunun delili olduğunu ifade etmiştir. Ona göre ruh sabit ve süregelen bir cevher olduğundan fesada uğramaz ve beden ölmesiyle ölmez.³³⁶

Evliyanın öldükten sonraki tasarrufları ruhları vasıtasıyla devam etmektedir. Bu konuda İbn Kayyım el-Cevziyye (ö. 751/1350): “*Ayetlerimizi yalanlayıp onlara karşı*

---

³³² Tûsî, *İslam Tasavvufu (el-Lüma)*, XXXVIII.

³³³ İmam Kuşeyri, “Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi (İmam Kuşeyri)”, ts. (Erişim 30 Temmuz 2023), 182.

³³⁴ İsrâ, 15/85.

³³⁵ İmam Ebu Hamid Gazali, *İhyâ-u ulûmi'd-dîn* (Beyrut- Lübnan: Daru'l-marife, ts.), c.3, s.3-15.

³³⁶ İmam Ebu Hamid Gazali, *er-Risâletü'l-ledünniyye*, ed. Necâh İvad Ebu Sehl (Kahire-Mısır: Dâru'l-mikdâm, 2014), 33.

büyüklenenlere sema kapıları açılmaz.”³³⁷ Ayetinin ölüm anıyla alakalı olduğunu, kötü ruhların dünya ile bağlarının kesilmesiyle beraber ruhlar aleminde ki yüksek mevkilere çıkamayacağını, ancak kendisini arındıran ve erdemli bir hayat yaşayan ruhlara o yüce makamların kapılarının açılacağını ifade etmiştir. ³³⁸ İbni Kayyim, *Kitâbu'r-rûh* adlı eserinde yirmi bir başlıkta ruhun durumuyla alakalı önemli meselelere temas etmiştir. O, ruhun ölümle beraber bedenden ayrıldıktan sonra beden engellerinden kurtulduğu için son derece güçlü bir şekilde tasarruf sahibi olduğunu, hatta Hz. Ebu Bekir gibi güçlü ruhların toptan bir orduyu yenebileceğini ifade etmiştir. Yine o; rüyalardan ve rivayetlerden o kadar çok kaynak bize ulaşmıştır ki bu husus manevi tevâtür derecesine çıkmıştır, demektedir. Mezkûr kitabın ilk yedi faslında özellikle ruhların birbirlerini ziyaret etmeleri, geride bıraktıkları akrabalarının yaptıklarından dolayı iyi veya kötü olarak kabirde etkilenmeleri, ruhların cenazeye katılan ve defnedenleri izleyip ayak seslerini işitmeleri, telkin verilirken o telkini anlayıp cevap vermeleri ve ölüye yapılan dualardan memnun olmaları gibi hususları merfu, maktu' ve mevkuf hadislerden deliller getirerek ispat etmektedir.³³⁹ Genelde selefi akımın temsilcisi olarak kabul edilen ve tasavvuf ile mesafeli olduğu düşünülen bir alimin ruh ile alakalı böyle bir faydalı eseri kaleme alması ve pek çok sufiden bu konuda nakillerde bulunması son derece manidardır. Aslında İbn Kayyim'ın bu görüşleri Hamevî'nin görüşleriyle benzerlik arz etmektedir.

Yusuf Şevkî Efendi de (ö.1321/22-1904) *Hediyetü'z-zâkirîn hüccetü's-sâlikîn* adlı eserinde ruhun tatavuru/farklı tavırlara bürünmesi ile alakalı şunları söylemektedir:

Ruhun tasarrufunu ve tatavvurunu kabul edenlerden biri de İbn Kemal'dir. Ona göre ruh, dünyada kınındaki kılıç, öldükten sonra ise cismânî bağlardan kurtulduğu için kınından çekilmiş kılıç gibidir. Fahreddin er-Razi'de *Metâlibü'l-Aliyye'de* ölmüş kimselerin kabirlerinin ziyaretinden istifade edildiğini bildirmiş, bedenlerden ayrılan ruhların birçok yönden bedenlere bağlı ruhlardan daha üstün olduğunu söylemiştir.³⁴⁰

İbn Hacer de *Şerhu's-Şemâil* adlı eserinde aynı görüşü zikreder. İmam Subkî bu hususta *Tabakâtü'l-Kübrâ*'sında ve diğer eserlerinde şöyle söylemektedir: Maliki imamlarından meşhur ve değerli *Muhtasar* yazarı Maliki fukahâsı için şunları

---

³³⁷ A'râf, 7/40.

³³⁸ İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye, *Bedâiu't-tefsîr* (Beyrut- Lübnan: Dâru İbni'l-Cevzî, 2006), c.1, s.391.

³³⁹ İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye, *Kitâbu'r-rûh* (Mekke: Dâru âlemi'l-fevâid, ts.), 3-169.

³⁴⁰ Kara - Yücer, “Trabzonlu (Ofu) Nakşî-Hâlidî Yusuf Şevki Efendi ve Hediyetü'z-zâkirîn hüccetü's-sâlikîn Adlı Eseri”, 335.

zikretmektedir: "*Veli'nin velayeti tahakkuk ettiği zaman ruhani olarak suretlere bürünebilir, kendisine sayısız surette görünme kudreti verilir. Bu muhal değildir. Zira farklı olan ruhani suretlerdir.*" Hanbelî imamlarından büyük bilgin İbn Kayyim da ruhun tatavvuru hususunda benzer görüşleri aktarmaktadır. Şöyle ki; "*Kitâbu'r-ruh*" da ruhun bedenden farklı bir durum olduğunu, ölünün bedenine bağlı olarak ruhun *Refik-i ala*'da bulunduğunu ve sahibine selam verildiğinde olduğu yerden selamı aldığını söylemektedir. Bunun yanında Suyûtî'nin *Müncelî* kitabında nakledildiğine göre; Hatip eş-Şirbinî'nin (ö. 977/1570) kıssası Mısırlı âlimler nezdinde meşhur ve mütevâtirdir. O, bir günde, tek Cuma'da kırk camide hutbe îrâd etmiş, Cuma kıldırılmıştır.³⁴¹

5.2.2. Ruhlardan İstimdad

Sâlih kimselerden ve şeyhlerden istimdad konusunda onların hayatta olmaları şart değildir. Sûfiler ölmüş olan kimselerden de istimdad ve istiğâseyi caiz görmüşlerdir. Ölümünden sonra velîlerin ruhaniyetinden istimdatta bulunma geleneği ilk sûfilere kadar uzanır. Nitekim Ma'rûf-i Kerhî'nin kabri şifa arayanların çokça ziyaret ettiği bir yer olarak kabul edilmiştir. Hâce Abdullah-ı Herevî vasıtasıyla insanlar ihtiyaçlarının giderildiğine inandıklarından dolayı kendisine "*pîr-i hâcât*" lakabını vermişlerdir. Tarikat müntesipleri, özellikle tarikatlarının silsilesinde yer alan şeyhler vesilesiyle Allah'tan kendilerine feyiz ve yardım geldiğine inanmışlardır. Bununla beraber sûfilerden istimdadı caiz görmeyenlerde olmuştur. Beyazıt-ı Bestamî (ö. 234/848) onlardan biridir. Ona göre ölüden istimdâta bulunmak hapiste bulunan birinden yardım istemek gibidir.³⁴²

Sufilerden istimdadı caiz görmeyenler bulunsa da kelim alimlerinden bunu kabul edenler vardır. İshrâkiyye ekolünün görüşlerini benimseyen büyük kelim ve tefsir alimi Fahrettin Râzî de (ö. 606/1210) yüce ruhlu olan sâlih kimselerden istimdadı caiz görmektedir.³⁴³

Konumuzun mihrinden çıkmamak adına Trabzonlu (Ofu) Nakşi-Hâlidî Yusuf Şevki Efendi'nin "*Hediyyetü-z-zâkirin hüccetü's-sâlikîn*" adlı eserinden "*Ruhlardan istimdâd*" bölümündeki görüşlerini aktarmakla yetiniyoruz.

---

³⁴¹ Kara- Yücer, "Trabzonlu (Ofu) Nakşi-Hâlidî Yusuf Şevki Efendi ve Hediyyetü'z-zâkirin hüccetü's-sâlikîn Adlı Eseri", 337-339.

³⁴² Yavuz, "İstimdâd", 23/364.

³⁴³ Ebû Abdillâh Muhammed Fahrüddîn er-Râzî, *el-Metâlibü'l-âliye* (Beyrut- Lübnan: Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, 1987), 274-278.

Yusuf Şevki Efendi mezkûr eserinde ruhlardan istimdâd konusunu hadisler ve önemli alimlerin sözleriyle teyit etmektedir. O; Atabe b. Gazvan'ın (ö. 17/638) bu konuda Hz. Peygamber'in (a.s) "*Biriniz bir şeyini kaybettiği ya da hiçbir insanın bulunmadığı bir yerde yardım istediğinde "Ey Allah'ın kulları bana yardım edin, "Ey Allah 'ın kulları bana yardım edin" desin. O göremese de Allah'ın görevli kulları vardır."* buyurduğunu naklederek, Hz. Peygamberin ruhaniyetinin aynen cismâniyeti gibi etkin olup feyz ve nusrette bulunabileceğini, Kadı İyaz (ö. 544/1149) ve Hâdimî'nin (ö. 1192/1778) Hz. Peygamberin mucizelerinin veliler için de keramet olarak gerçekleşeceğini ve aynı şekilde evliyanın ruhaniyetinin de etkin olabileceğini ifade etmiştir. Sonra "Emâlî" yazarı Ūşî'nin (ö. 575/1179): "*Velînin dünya evinde öyle kerâmetleri vardır ki onları nasîbi olanlar anlayabilir.*" sözlerini aktararak görüşlerini desteklemektedir. Yine o; Gazali'nin, sâlihlerin kabirlerini ziyarete gitmenin mendub olduğunu, bunun marifet ve sırlarına göre ziyaretçilere faydası olacağını söylediğini aktarır. Devamında; Seyyid Şerif Cürçânî, *Şerhu'l-Mevâkıf* ve *Şerhu'l- Metâli' Haşiyesinde* evliyanın suretinin müritlerine görünmesinin, bu suretlerden öldükten sonra bile feyz alınmasının hakikat olduğunu ve Mevlânâ Câmî'nin *Rubâiyyât Şerhi* ve *Nefehât ve Risâletü teveccühi'l- Hâcegân*'ında bunu açıkladığını ifade eder.³⁴⁴

5.2.3. Hamevî'nin Ruhun Gelişimi ve Ruhlardan İstimdad Hakkındaki Görüşleri

Hamevî de ruh konusunda İbnü Kayyım gibi düşünenlerdendir. Ruhun bedenden kurtulduktan sonra daha kuvvetli olduğunu, birden fazla yerde bulunarak tatavvurunu savunmaktadır. Yine o ruhun alem-i hayal denilen orta bir alemde varlığını devam ettirdiğini ve oradan Allâh'ın izniyle çıkıp diriler aleminde dolaşabildiğini ve dirilere imdat ve yardımda bulunduğunu ifade etmiş ve bu konudaki görüşlerini şöyle serdetmiştir:

"Ben şöyle derim: İmam-ı Şa'rânî'nin "*Veli bazen kabrinden çıkar*" sözünden kastedilen mana, muhakkik sûfî âlimlerin berzah ve ahiret konusunda sahip oldukları görüştür ki; bu da bu iki âlemin dünyadan farklı olduğudur. İnsan şuhûd âlemi diye isimlendirilen bu dünyada sadece bir şekilde bulunabilir. Kadîbü'l-bân (ö.574/1178)'dan nakledildiği gibi evliyanın ruhları bedenlerine üstün geldiğinden pek çok farklı şekillerde görünmeleri caizdir.³⁴⁵ Hatta Kadîbü'l-bân Peygamber'e (s.a.s) Hz. Ebu Bekir (r.a) "*Cennette her hayırlı amel sahibi bütün kapılardan çağrılır mı?*" diye

³⁴⁴ Kara - Yücer, "Trabzonlu (Ofu) Nakşî-Hâlidî Yusuf Şevki Efendi ve Hediyeetü'z-zâkirîn hüccetü's-sâlikîn Adlı Eseri", 332.

³⁴⁵ Hamevî, *Nefehâtü'l-kurb*, 81.

sorduğunda Efendimiz (s.a.s)'in ona “*Evet, seninde onlardan olmanı ümit ediyorum*”³⁴⁶ sözünü evliyanın ruhlarının çoğalıp çok farklı suretlerde bulunabileceğine delil saymıştır.³⁴⁷

Sûfîler; ruhun Peygamber Efendimiz'in (s.a.s) ruhu gibi külli bir ruh ise bazen 70.000 kadar farklı şekilde tezahür edebileceğini söylemiş, İbni Ebi Cemre de (ö. 699/1300 [?]) bunun mümkün olduğunu belirtmiştir.

Alem-i berzahta ruh ceset üzerine hâkim olduğundan, dünyada pek çok surette görülmesi mümkün olan evliyanın alem-i berzahta da sayısız şekilde görülmesi evleviyetle câizdir.³⁴⁸

Yine bazı sufiler aynı şekilde şöyle söylemişlerdir: Veli velayette temerküz ettikten sonra farklı yerde birden fazla şekilde görülmesi mümkündür. Bu görünen şekiller velinin ruhunun yansımalarıdır. Yoksa cismani olarak bulunması değildir. Dünyada birden fazla yerde bulunması mümkün olunca âlem-i berzahta ise ruhaniyet cismâniyete galip olduğundan burada taaddüdü ervah fazlasıyla mümkündür.³⁴⁹

Hadis kaynaklarında varid olan haberler bu görüşü desteklemektedirler. Nitekim Efendimiz (s.a.s) Musa'yı (a.s) İsrâ gecesinde kabrinde namaz kılarken görmüştür.³⁵⁰ Altıncı kat semâya miraç ettiğinde de orada onunla kelim etmiştir.³⁵¹

Sufiler bedenler âlemi ile ruhlar âleminin ortasında “*âlem-i misal*” dedikler bir âlem olduğunu söylemişlerdir. Bu orta âlem bedenler âleminden daha latif, ruhlar âleminden ise daha kesif bir âlemdir. Ruhlar bu âlemde farklı bir bedene bürünerek farklı şekillerde görülebilir, demişlerdir. Nitekim “*O, kendisine tastamam bir insan şeklinde göründü.*”³⁵² ayetinde bu âleme işaret vardır. Ruh bu âlemde Cebrail'in (a.s) ruhu gibi olur. Mesela bir vakitte aslı ruhun misal âleminde de bir ruhu vardır. Dünyadaki misal âleminde ruhların farklı suretlerde şekillenmesi ve görünmesi caiz olunca bunun kabir âleminde gerçekleşmesi ise evleviyetle caizdir. Buna göre kabirden çıkan misâlî bir hayalettir. Bu velinin Allâh-ü Teâlâ katındaki makamının gerçekleşmesidir. Allah'ın ilmi ötesinde ise bir makam yoktur.³⁵³

---

³⁴⁶ Buhârî, *Buhârî* Kitabı's-savm - Bâbu'r-Reyyân li's-sâimîn, hadis:1897.

³⁴⁷ Hamevî, *Nefehâtü'l-kurb*, 82.

³⁴⁸ Hamevî, *Nefehâtü'l-kurb*, 83.

³⁴⁹ Hamevî, *Nefehâtü'l-kurb*, 84.

³⁵⁰ Müslim, *Kitâbu'l-Fezâil*, 42, hadis no:2375.

³⁵¹ Buhârî, *Kitâbu't- Tevhîd*, 38, hadis no: 7517; Hamevî, *Nefehâtü'l-kurb*, 84-85.

³⁵² Meryem,19/17.

³⁵³ Hamevî, *Nefehâtü'l-kurb*, 84-85.

SONUÇ

Bütün dinlerde olduğu gibi İslam'da da hârikulâdelerin önemli bir yeri vardır. Bu hârikulâdeler Hz. Peygamber (s.a.s) zamanında ondan mucize olarak sadır olmuş iken onun vefatından sonra gelen sâlih ümmetinden kerâmet olarak zuhur etmiş, önemini o günden beri yitirmeden sürdürme gelmiştir. İslam alimlerinin hemen hemen hepsi bu keramet hadisesiyle alakadar olmuş, kabul edenler kendi ilmî disiplinleri içerisinde ispatına, kabul etmeyenler de inkarına çaba sarfetmişlerdir. Baktığımızda akaid eserlerinden İslam felsefesine kadar her İslâmî ilimden bu konuda lehte ve aleyhte görüşler bulunduğu müşahede edilmektedir.

İslam uleması arasında genelde kerâmetin kabul edildiğini, ancak kapsamı konusunda ihtilafın olduğu görülmektedir. Bazıları kerâmeti Hz. Peygamberin hayatı ile sınırlarken, bazıları bu sınırı sadece ayet ve hadislerde aktarılan zaman ve mekanla sınırlamaktadır. Bu grup, Hamevî'nin ifadesiyle derece itibarıyla Hz. Peygamberden aşağıda olan peygamberlerin ümmetlerinden kerâmeti kabul ederken, onun seçkin olan ümmetinden kerâmetin meydana gelmesini muhal görmektedirler. Yine ulemanın bir kısmı kerâmeti sınırlı alanlarda caiz görürken özellikle bizim konumuz olan tasarruf konusunda heleki öldükten sonraki tasarruf mevzusunda bunun meydana gelmesini zinhar caiz ve makbul görmemekte hatta buna inananları tekfire varan ithamlarda bulunmaktadır. Bu keşmekeş sadece Hamevî'nin dönemiyle de sınırlı kalmamış, yaşadığımız çağda da devam etmekte ve kıyamete kadar da devam edecek gibi görünmektedir.

Tezimizin konusu olan “Evliyânın öldükten sonraki tasarrufları” meselesi hicrî XI. asırda yaşamış olan Hamevî'nin döneminde de tartışılmıştır. Müellif “*Nefehâtu'l-kurb*” eserini o zamanlar toplumda tartışılmakta olan bu meselesinin Osmanlı Mısır valisi tarafından kendisine sorulması üzerine kaleme aldığını ifade etmiştir. Yazarımız sadece risalede öldükten sonraki tasarruflara deliller getirip fetva vermekle kalmamış geniş bir perspektifle kerâmet konularına da değinerek risalesini bir reddiye tarzında kaleme almıştır. Yaptığımız çalışma neticesinde Hamevî'nin “*Nefehâtu'l-kurb*” eserindeki tasavvufî görüşlerini şöyle özetleyebiliriz:

Hamevî, kerâmet konusunda Ehl-i sünnetin genelinin takip ettiği çizgiyi aşmamıştır. O, kerâmetin Allâh'ın veli kuluna ikram ettiği olağanüstü bir hal olduğunu söylemiş, keramet ile mucize arasındaki farkı kerâmette nübüvvet davasının olmamasına bağlamıştır. Müellif iddialarını genelde alanında uzman ve ilim camiasınca makbul alimlerden deliller getirerek ve nakiller yaparak ispata gayret etmiştir. O bu yönüyle her ne

kadar sadece bir nakilci gibi görünse de ara sıra kendi görüşünü de bildirmekten geri durmamıştır. Bir konuyu anlatırken önce naklî delillere başvurmuş, ardından ulema ve meşayihin görüşlerine müracaat etmiştir. Kerameti kabul ve red açısından insanların kısımlarını saymış, kabul etmeyenleri büyük bir tehlike ve dalalet içerisinde mülhaza ederken Ehl-i sünnet alimlerinden kerâmeti kabul etmeyenler olduğuna dair iddiaları çürütecek deliller getirerek reddetmiştir. Hatta bazen sadece kendi yaşadığı ülkede değil Osmanlı coğrafyasında kerâmeti reddeden gruplara da değinmiş ve onları da uçurumun kenarında olmak ile nitelemiştir. Buna örnek olarak Hamevî'nin yaşadığı asırda Osmanlı topraklarında hâkim olan ve Osmanlı'yı bir asır kadar meşgul eden “*Kadıızâdeliler*” hareketini verebiliriz. Müellif bu grubu Mutezile kadar olmasa da evliyanın hem hayatlarında hem de öldükten sonraki tasarruflarını reddetmeleri dolayısıyla uçurumun kenarında olduklarını söyleyerek uyarmaktadır. Yaptığımız araştırmada, Hamevî, Kadıızâdeliler hareketinin keramet karşısındaki tutumlarının halk üzerindeki kerâmete karşı oluşabilecek olumsuz algıyı kırmak ve Ehl-i sünnetin genel kabulünü vurgulamak için bu risaleyi kaleme almış olabileceğini düşünüyoruz.

Yine müellif evliyanın kerâmetini tabi olduğu peygamberin bir mucizesi olarak saydığından dolayı peygamberlerden meydana gelen bütün mucizelerin ona tabi olan evliyalardan da aynen tahakkukunu caiz görmüş, tasavvufun temel eserlerinden biri olan *Risale*'nin yazarı Kuşeyrî'nin “*evliya enbiyanın gösterdiği mucize cinsinden kerâmet gösteremez*” şeklindeki görüşünü eleştirmiş, kerametın kapsamı konusunda ona katılmadığını, bu konuda yalnız da olmadığını İmamü'l-Harameyn Cüveynî, Subkî, cumhur-u ulema hatta Kuşeyrî'nin oğlu Ebu Nasr'ın bile Kuşeyrî'ye bu konuda muhalefet ettiğini ifade etmiştir. Böylece Hamevî fakih olmasına rağmen tasavvuf alanındaki yetkinliğini de ortaya koymuştur.

Hamevî keşf ve ilham vasıtasıyla gayptan haber verme şeklinde meydana gelen kerâmet hadisesini de kabul etmektedir. Kendisi bir fıkıh alimi olarak keşf ve ilham ile gayptan haber verilebileceğini, bunun şeriatın ana kaynakları olan ayet ve hadislere aykırı olmadığını ifade etmiş ve bunu gayb ile ilgili ayetlerle ve İslam alimlerinin görüşleriyle izah etmiştir. Keşf ve ilhâm ile bilinen gaybın ise mutlak gayb olmayıp izâfî gayb olduğunu, bunun belli bir sınır ve şartlarla gerçekleşebileceğini belirtmiştir.

Tezimizin ana çerçevesini oluşturan “*evliyanın öldükten sonraki tasarrufu*” konusuna geldiğimizde müellif bu hususta öldükten sonra kerâmetin meydana gelebileceğine dair meşhur ve kelimada otorite sahibi Taftazânî'nin, ardından da meşhur

Şâfiî fakihi olan Subkî'nin de görüşünü zikrederek bu konuda kendisiyle hem fikir olduklarını nakletmektedir. Kerâmetin ölümle sonlanmadığını, ölümden sonrasını da kapsayacak şekilde geniş bir anlam ifade ettiğini söylemektedir. Özellikle zahirî ulemânın bu konuda ki görüşlerinin yanlışlığını belirttikten sonra evliyanın tasarrufuna inanan halkın evliyada bir yaratıcı vasfının olduğuna inanmadığını, hakiki yaratıcının Allâh olduğuna inanarak evliyaya tevessül de bulduklarını şiddetle savunmaktadır. O, öldükten sonraki tasarrufu da keramet kapsamı içerisinde değerlendirmektedir. Hamevî, kerâmet de velinin kerâmetin ortaya çıkma sahnesi ve yeri olduğunu, bu harikuladenin gerçekleşmesinde velinin bir müdahalesinin ve seçme hakkının olmadığını, aksine bu harikuladeyi meydana getirenin Allah olduğunu ısrarla vurgulamakta, bu konuda velinin hayatta olmasıyla ölmüş olması arasında fark olmadığını beyan etmektedir. İddialarının ispatında nakli delillerinin yanı sıra aklî delilleri de devreye sokan Hamevî mantık ilmiyle de iddiasını desteklemekte ve öldükten sonra kerâmetin devam edebilmesini mümkün görmektedir. O görüşünü şöyle bir mantık ilkesiyle teyit etmektedir: “Her mümkünün vukuu caizdir. Öyleyse öldükten sonra kerâmetin meydana gelmesi de mümkündür, çünkü öldükten sonra tasarrufun kesileceğine dair dînî bir nas yoktur, buna göre bu da caizdir. Çünkü caiz demezsek mümkünün iki tarafından birinin tercih eden bir amil olmadan tercih edilmesi lazım gelir ki bu muhaldir. Yine mümkün olan bir şeye olmaz demek Allâh'ın kudretini sınırlamak manasına gelir ki Allâh bundan münezzehtir.” Müellifin bu konuda ki delillerinden birisi de ruhun tatavvuru/farklı tavırlara bürünme konusudur. O ruh konusunda İbn Kayyım gibi düşünenlerdendir. Ruhun bedenden kurtulduktan sonra daha kuvvetli olduğunu, birden fazla yerde bulunarak tatavvurunu savunmaktadır. Yine o ruhun alem-i hayal denilen orta bir alemde varlığını devam ettirdiğini ve oradan Allâh'ın izniyle çıkıp diriler aleminde dolaşabildiğini ve dirilere imdat ve yardımda bulunduğunu ifade etmiş, hayattayken bile birden fazla yerde bulunabilen ruhun bedensel engellerden kurtulduktan sonra birçok yerde bulunmaya daha layık olduğunu söylemektedir. Bu sayılan delillere binaen Hamevî ruhlardan istimdâdı ve tevessülü caiz görmektedir.

Sonuç olarak bu çalışma esnasında; kerâmetin Allâh'ın kullarına olağanüstü bir lütfu olduğunu gördük. Ayrıca kerâmette nasıl ki Allâh âdetullahı sevgili kulları için bir müddet devre dışı bırakıyorsa aynı şekilde eşyaya hükme yetkisini de belirli şartlar ve sınırlar içerisinde bu kullarına lütfedebilmektedir. Çünkü tasarruf da bir kerâmet çeşididir. Allâh'ın, kainattaki bazı işleri melekler vasıtasıyla yürüttüğü gibi eşyayı ve kâinata koyduğu kanunları kullarının emrine amade kılması ve onlara hükmetme yetkisini vermesi

de muhal değildir. Hamevî'nin ifade ettiği gibi bunun için evliyanın hayatta olma şartı da yoktur, ölümlerinden sonra da gerçekleşebilir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus bu işin suistimal edilmemesi ve işi şirke vardırarak uygulama ve inançlardan şiddetle kaçınılmasıdır. Zira onların bu tasarrufları Allâh'ın izni ve iradesiyle meydana gelmektedir. Bu tasarruf evliya tarafından sanıldığı gibi istenen arzulan bir durum da değildir. Evliyada asıl olan istikamettir, Hakk'a vasıl olmaktır. Yoksa keramet ve tasarruf bir amaç değildir, sadece bir araçtır. Kerâmet izharı evliya katında hayz-ı rical olarak değerlendirilen, ayak kayması ve fitneye açık bir alan olduğundan dolayı korkulan bir durumdur. Günümüz insanın evliyanın kerâmet ve tasarrufuna mesafeli oluşu veya Müslüman olduğunu söyleyenler tarafından bile inkâr edilmesi bunun yanı sıra bilim kurgu tarzı şeylere ise ilgi duyup aynı tepkiyi onlara karşı göstermemesi tam bir çelişkidir. Hakeza bazı insanların tasarruf konusunu suistimal etmesi onu inkâr etmek için geçerli bir sebep de değildir. Yapılması gereken; bir olağanüstülük görüldüğünde önce o hadiseye değil, o harikuladeyi gösteren kişinin istikamet üzere bir hayat yaşayıp yaşamadığına bakılması, Allah'tan başka bir mabut ve yaratıcı tanınmaması ve Allâh'ın kullarına sonsuz ikramlarından biri olan kerâmetin inkarından kaçınılmasıdır.

KAYNAKÇA

- A. J. Wensinck, J. P. Mensing. *el-Mucemül-Müfhehres Li Elfazi'l-Hadisi'n-Nebevi = Concordance et Indices de la Tradition Musulmane*. 7 Cilt. Londra: E. J. Brill, 1969.
- Abdülhamit Ömer, Ahmet Muhtar. *Mu'cemu'l-lugati'l-Arabiyye el-muâsıra*. 4 Cilt. Kahire-Mısır: Âlemü'l-kütüb, 1. Basım, 2008.
- Aclûnî, Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Muhammed b. Abdilhâdî el-Cerrâhî el-. *Keşfü'l-hafâ ve muzîlü'l-ilbâs*. 2 Cilt. el-Mektebetü'l-asriyye, 1. Basım, 2000.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. nşr. Ebû Hâcir Muhammed Saïd Besyûnî. Beyrut: 1405/1985.
- Akçay, Mustafa. "Gazzâlî'de Ruh Tasavvuru". *Dini Araştırmalar* 7/21 (01 Haziran 2005), 87-116.
- Akl, Nâsır b. Abdülkerim el-Alî el-. *Şerhu Kaidetin Celiyye fi't - tevesül ve'l - Vesile*. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü İmâmi'z-Zehebî, ts.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. çev. Halil Altuntaş- Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2009.
- Aşkar, Mustafa. "Mısır'da Süfi Tarikatların Tarihi Gelişimi ve Günümüzdeki Durumları". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35/1-4 (01 Ağustos 1996), 535-552.
- Ateş, Süleyman. *Sülemi ve Tasavvufî Tefsiri*. İstanbul, 1. Basım, 1969.
- Atmaca, Gökhan. "İbn Abidin'in "Tahbirü't-Tahrir fi İbtali'l-Kada'i bi'l-Feshi bi'l-Ğabn'i'l-Fahişi bi La Tağrir" İsimli Risalesinin Tahlili". *Usûl: İslam Araştırmaları* 12 (2009), 37-62.
- Aybakan, Bilal. "Subkî, Tacettin". 38/11-13. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 2010.
- Azamat, Nihat. "Kâdiriyye". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 24/131-136. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2001.
- Bağdâdî, İsmail b. Muhammed Emin b. Mir Selim el-bâbânî, el-. *İzâhü'l-meknûn fi'z-zeyli alâ Keşfi'z-zunûn*. 4 Cilt. Beyrut- Lübnan: Dâru ihyâ-i türâsi'l-Arabî, ts.
- Bağdâdî, İsmail Bâşâ *el-Hediyyetü'l-ârifîn esmâü'l- müellifîn ve âsâru'l-musannifîn*. Beyrut- Lübnan: Dâru't-türâsü'l-arabiyyi, 1951.
- Balta, Yusuf. "Risâletü'l-Hamevî'de İmam Hamevî'nin Bazı Fikhî Meselelerle İlgili Değerlendirmeleri". *Usûl: İslam Araştırmaları* 33 (2020), 79-101.
- Bardağcı, Mehmet Necmettin. "Tasavvufî Bir Terim Olarak Tevesül ve Vesîle". *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 1/2 (1999), 33-48.
- Bayder, Osman. "İbn Nüceym'in el-Eşbâh ve'n-Nezâir'ine Hamevî Tarafından Yöneltilen Eleştiriler". *Bilimname* 48 (31 Ekim 2022), 535-565. <https://doi.org/10.28949/bilimname.1182798>
- Begavî, Ebu Muhammed Hüseyin b. Mesud b. el-Ferrâ el-. *Meâlimü't-tenzîl fi tefsiri'l-Kur'ân*. 5 Cilt. Beyrut- Lübnan: Dâru ihyâ-i türâsi'l-Arabî, 1. Basım, 1999.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-. *el-Câmi'u's-şâhih*. nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. 8 Cilt: Dâru Tavki'n-Necât, 2. Basım, 1422/2001.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil vd. *el-Câmiu's-sahîh*. 9 Cilt. Tavku'n-necât, 1. Baskı, 1422.
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ağaç Kitabevi Yayınları, 2009.
- Cebertî, Abdurrahman b. Hasen Abdurrahman Abdürrahim. *Acâibü'l-âsâr fi't-terâcimi ve'l-ahbâr*. 3 Cilt. Mısır: Merkez-ü vesâikü't- târih Mısır el-muâsıra, 1998.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh tâcu'l-lugati ve sihâhi'l-Arabiyyeti*. 6 Cilt. Beyrut- Lübnan: Dâru'l-İlmi li'İlmelâyîn, 4. Basım, 1990.
- Cevziyye, İbnü'l-Kayyim el-. *Bedâiu't-tefsîr*. 3 Cilt. Beyrut- Lübnan: Dâru İbni'l-Cevzî, 1. Basım, 2006.
- Cevziyye, İbnü'l-Kayyim el-. *Kitâbu'r-rûh*. Mekke: Dâru âlemi'l-fevâid, ts.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed b. Ali ez- Zeynü's-Şerif, *Kitâbu't-ta'rîfât*. 1 Cilt. Beyrut- Lübnan: Dâru'l-kütübü'l-İlmiyye, 1. Basım, 1983.
- Cürcanî, Seyyid Şerif. *Ta'rîfat Tasavvuf İstilahları*. çev. Abdülaziz Mecdi Tolun- Abdurrahman Acer. Litera Yayıncılık, 2014.
- Cüveynî, Abdülmelik b. Abdüllah b. Yusuf b. Muhammed el- vd. *el-İrşâd ilâ kavâti'l- edilleti ve'l-i'tikâd*. 1 Cilt. Mısır: Dâru's-saâde, 1369.

- Çantay, Hasan Basri. *Tefsirli Kur'an Meali Kur'an-ı Hakîm ve Meal-i Kerim 3 Cilt (Tam Metin)*. çev. M. Ali Yekta Saraç. Risale, 2022.
- Çavuşoğlu, Semiramis. "Kadıızâdeliler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/100-102. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Çeker, Huzeyfe. "Ahmed el-Hamevî'nin Tezhîbü's-sahîfe bi-nusreti'l-İmâm Ebî Hanîfe Adlı Eserinin Tahkik ve Değerlendirmesi." *Tahkik Journal of Critical Editions of Islamic Manuscripts* 4/2 (01 Aralık 2021), 1-53. <https://doi.org/10.5281/zenodo.5803747>
- Çelebi, İlyas. "Gayb". C. 13. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 1996.
- Çetiner, Bedrettin (ed.). *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları -VI (İslam Düşüncesinde Gayb Problemi II)*. İstanbul: - İSAV - İslami İlimler Araştırma Vakfı, 1. Basım, 2004.
- Çoban, Ali. *19. Yüzyıl Konyasında Nakşibendilik: Şeyh Muhammed Bahâeddin Efendi ve Nakşilik Risâlesi*. Konya: Palet Yayınları, 2018.
- Demir, Ahmet İshak. *Mütekaddimin devri kelamcılarına göre bilgi kaynağı olarak keşf ve ilham*. İstanbul: Marmara, Yüksek Lisans Tezi, 1993.
- Dımaşkı, Muhammed Emin b. Fazlullah b. Muhibbullah b. Muhammed el-Muhibbî, ed-. *Hulâsatü'l-eser fi a'yâni'l-hâdî aşar*. 4 Cilt. Beyrut- Lübnan: Dâru's-sâdır, 1284.
- Durmuş, Ali. "Kadıızâde Mehmed Efendi'nin Cevâhirü'l-İslâm Adlı Eseri ve Bu Eserdeki İtikadî Görüşlerinin Tahlili". *Usul İslam Araştırmaları Dergisi* 37 (2022), 55-80.
- Durmuş, Ali. "Kadıızâdelilerin Görüşlerinin Teşekkülünde Nakşibendiyye'nin İzleri". *Turkish Studies Comparative Religious Studies* XVII/2 (2022), 153-172.
- Ebu'l-Fazl, Muhammed Halil b. Ali b. Muhammed b. Murad el-Huseynî. *Silkü'd-dürer fi a'yâni'l-karni's-sânî aşer*. 4 Cilt. Dâru İbn Hazm, 1998.
- Ebu'l-Hâcc, Salah Muhammed. *İrşâdü'l-Hanevî ilâ ahhâri Ahmed el-Hamevî*. Umman- Ürdün: Merkezü envâri'l-ulemâ li'd-dirâse, 1. Basım, 2020.
- Ebu's-Serî, Hannâd b. Serî. *ez-Zühd*. 2 Cilt. Kuveyt: Dâru'l-hulefâ, 1. Basım, 1984.
- Ebü'l-hayr, Muhammed b. el-Munevver. *Esrâru't-tevhîd fi makâmâtî's-Şeyhi Ebî Said*. Mısır: ed-Dâru'l-Misriyye, ts.
- Efeoğlu, Zekiye. *Evlîya Çelebi'ye göre Mısır Beylerbeyleri'nin Mısır'a geliş ve gidişleri*. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Master Thesis, 2021.
- el-Hucvurî. *Keşfü'l-mahcûb*. Kahire-Mısır: Mektebetü's-sekâfeti'd-dîniyye, 2007.
- Emîn, Ahmet. *Zuhru'l-İslâm*. 4 Cilt. Beyrut- Lübnan: Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, 3. Basım, ts.
- Esfirâyînî, Ebu'l-Muzaffer Tahir b. Muhammed el-. *et-Tefsîr fi'd-dîn ve temyîzi'l-fırkati ani'l-fırakî'l-hâlikîn*. 1 Cilt. Lübnan: Âlemü'l-kütüb, 1. Basım, 1983.
- Es-Seri, Hennad b. *Kitabü'z-Zühd Hadislerle İslami Hayat*. Beka Yayınları, 2019.
- et-Taftazânî - Umeyra, Abdurrahman. *Şerhu'l-mekâsîd*. 5 Cilt. Beyrut- Lübnan: Âlemü'l-kütüb, 2., 1998.
- Fîrûzâbâdî, Mecdüddin Ebu Tâhir Muhammed b. Yakup. *el-Kâmûsu'l-muhît*. 1 Cilt. Beyrut- Lübnan: Müessetü'r-risâle, 2005.
- Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed el-. *İhyâu ulûmi'd-dîn*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-ma'rife, ts.
- Gazâlî, İmam. *İhya-u Ulumiddin (4 Cilt) Türkçe*. çev. Ahmet Serdaroğlu. İstanbul: Bedir Yayınları, ts.
- Gazâlî, İmam Ebu Hamid. *er-Risâletü'l-ledünniyye*. ed. Necâh İvad Ebu Sehl. Kahire-Mısır: Dâru'l-mıkdâm, 2. Basım, 2014.
- Gazâlî, İmam Ebu Hamid. *İhyâ-u ulûmi'd-dîn*. 4 Cilt. Beyrut- Lübnan: Daru'l-marife, ts.
- Gemi, Ahmet. "Hamevî'ye Ait Eleştirel Bir Çalışma Örneği: Risâle f'n-Nahv". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/21 (29 Aralık 2018), 585-606.
- Gürer, Dilâver. "Mısır'da Tasavvufî Hayat ve Tasavvuf Öğretimi". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/8 (01 Eylül 1998).
- Hâlidî, Muhammed Ali Ziyaüddin en-Nakşibendî *el-Mecmûatü'l-Cevâhir*. İzmir: Keşîşyân Matbaası, 1911.
- Hamevî, Şihâbuddin Ahmed b Muhammed el-Mekkî el-Hanevî el-. *Reddü'l-Hamevî ale'l-Vehhâbiyyeti*. İstanbul: Işık Matbası, 1976.

- Hamevî, Şihâbuddin Ahmet. “Birinci Fasıl”. *Düneru'l-ibârât ve guraru'l- işârât fî tahkîki meâni'l istiârât*. ed. İbrahim Abdülhamit es-Seleb. Mısır- el-Ezher Üniversitesi, 1987.
- Hamevî, Şihâbuddin Ahmet. *Nefehâtü'l-kurbi ve'l-ittisâl bi-isbâtî't-tasarrufi li-evliyâillâhi ba'de'l-intikâl*. Mısır- el-Ezher Üniversitesi: Dâr-u cevâmiul-kelim, ts.
- Hanay, Necattin- Bayer, İsmail. “Hamevî'nin İthâfî'l-Ezkiyâ bi Tahkîki Mes'eleti İsmeti'l-Enbiyâ Adlı Risalesi”. *Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* IV/7 (2017), 155-172.
- Hanefî, Muhammed b. Ahmet b. el-İyas el-. *Bedâiu'z-zuhûr fî vekâii'd-duhur*. 10 Cilt. el-heyetü'l-Mısıriyye el-amme el-kitab, 2008.
- Harman, Ömer Faruk. “Âsaf B. Berahyâ”. 3/455. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1991.
- Hasîrîzâde, Mehmed Elîf b. Ahmed Muhtâr. *en-Nûru'l-Furkân fî Şerhi Lugatî'l-Kur'ân*. 2 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları: 53, 1. Basım, 2015.
- Heyet. *el-Mu'cemu'l-vesût*. 2 Cilt. Kahire-Mısır: Dâru'd-da've, ts.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem b. Ali. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut- Lübnan: Dâru Sâdır, 3. Basım, 1993.
- İbni Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*. 30 Cilt. Tunus, 1984.
- İbni Esir, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed. *Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*. 8 Cilt. Daru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1. Basım, 1994.
- İbni Huzeyme, Ebu Bekir Muhammed b. İshak. *Sahîh İbni Huzeyme*. 4 Cilt. Beyrut- Lübnan: el-Mektebetü'l-İslâmî, 2. Basım, 1992.
- İbni Hümmâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî. *Fethu'l-kadîr*. 10 Cilt. Dâru'l-fikr, ts.
- İbni Kesîr, Ebu'l-fidâ İsmail b. Ömer. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*. 8 Cilt. Dâru't- Tayyibe, 1999.
- İbni Mâce, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvînî - Abdülbâkî, Muhammed Fuâd. *Sünen-ü İbni Mâce*. 2 Cilt. Dâru ihyâ-i kütübî'l-Arabî, ts.
- İbnü'l- Arabî, Muhittin. *Fusûsu'l-hikem Tercüme ve Şerhi*. çev. Ahmet Avni Konuk. thk. M. Nedim Tan-Ercan Alkan. 2 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1. Basım, 2017.
- İbnü'l- Arabî, Muhittin. *Futühât-ı Mekkiyye*. çev. Ekrem Demirli. 18 Cilt. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2007.
- İbnü'l- Esîr, Ebü's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *en-Nihâye fî ğarîbi'l-hadîs ve'l-eser*. 5 Cilt. Beyrut- Lübnan: el-Mektebetü'l-ilmîyye, 1979.
- İmam-ı A'zam Ebû Hanîfe, Numan b. Sabit. *el-Fıkhu'l-ekber*. ed. Abdurrahman el-Hamîs. 1 Cilt. B.A.E: Dâru'l-Furkân, 1999.
- İsfahânî, Ebu Nuaym el-. *Hilyetü'l-evliyâ' ve tabakâtu'l-asfiyâ'*. 10 Cilt. Beyrut- Lübnan: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1394.
- İsfahânî, Ebu'l- Kâsım Hüseyin b. Muhammed el-. *el-Müfredât fî ğarîbi'l-Kur'ân*. ed. Safvân Adnân ed-Dâvûdî. Beyrut- Lübnan: Dâru'l- Kalem, 1. Basım, 1991.
- İzmirli, İsmail Hakkı. *Yeni İlmî Kelam*. 2 Cilt. İstanbul: Şehzâdebaşı Matbaası, 1922.
- Kara, İsmail- Yücer, Hür Mahmut. “Trabzonlu (Ofly) Nakşî-Hâlidî Yusuf Şevki Efendi ve Hediyeetü'z-zâkirîn hüccetü's-sâlikîn Adlı Eseri”. *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* V/13 (2004), 323-362.
- Kartal, Abdullah. *Abdülkerîm Cîlî; Hayatı, Eserleri, Tasavvuf Felsefesi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1. Basım, 2003.
- Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemu'l-müellifîn*. 13 Cilt. Beyrut- Lübnan: Dâru ihyâ-i türâsi'l-Arabî, ts.
- Koçkuzu, Ali Osman. “el-Beykûniyye”. C. 6. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 1992.
- Kuşeyri, Abdülkerim el-. *er-Risâletü'l- Kuşeyriyye*. 2 Cilt. Kahire-Mısır: Dâru'l Meârif, ts.
- Kuşeyri, İmam. *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi*. ed. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergah Yayınları, 11. Basım, 2021.
- Kuşeyri, İmam. “Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi (İmam Kuşeyri)”, ts. Erişim 30 Temmuz 2023
- Mahmâdî, Nure b.Müslim el-. “Risâletün fî teaddüdi'l-kudât fî beledin vâhidin Şihabuddin Ahmet b. Muhammed el-Hasenî el-Hamevî el-Hanefî Dirâsetün ve Tahkîk”. *Câmiatü Ezher- Külliyyetü's-şerîati ve'l-kânûn* 34 (2022), 46.

- Makrızî, Takıyyüddin Ebu'l- Abbâs Ahmet b. Ali b. Abdülkâdir el-Ubeydî el-. *Kitâbu'l-mevâiz ve'l-i'tibâr bi zikri'l- hudadı ve'l-âsâr*. 4 Cilt. Beyrut- Lübnan: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1. Baskı., 1998.
- Mâturîdî, Ebu Mansûr Muhammed el-. *Kitâbu't-tevhîd*. 1 Cilt. Beyrut- Lübnan: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1. Basım, 2006.
- Mâturîdî, Ebu'l-Mansûr Muhammed b. Muhammed el-. *Te'vilâtü'l-Kur'ân*. 10 Cilt. Beyrut- Lübnan: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1. Basım, 2005.
- Muhâsibî, el-Hâris b. Esed el-. *Kitâbu'l-halve ve't-tenekkul fi'l-ibâdeti ve dereceti'l-âbidîn*. Beyrut- Lübnan: el-Matbaa el-Kesûlikiyye, 1955.
- Mütercim, Asım Efendî. *El-Okyânûsu'l-Basît fi Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*. çev. Mustafa Koç- Eyüp Tanrıverdi. 6 Cilt. İstanbul: T. C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 1. Basım, 2013.
- Nevevi, Ebû Zekerıyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref. *el-Minhâc şerhu Sahîh-i Müslim b. Haccâc*. 18 Cilt. Beyrut- Lübnan: Dâru ihyâ-i türâsi'l-Arabî, 2. Basım, 1972.
- Neysâbü'rî, Müslim b. el-Haccâc en-. *Sahîh-i Müslim*. 5 Cilt. Beyrut- Lübnan: Dâru ihyâ-i türâsi'l-Arabî, ts.
- Nursî, Bediüzzaman Said. *Risale-i Nur Külliyyatı*. Envar Neşriyat, ts.
- Nursî, Said. *Barla Lâhikası*. Erişim 09 Mayıs 2024. <https://risaleoku.com/oku/barla/165>
- Özbek, Durmuş. "Hârikulâde Olaylar (Mu'cize İrhâs- Kerâmet- Meûnet- İstidrac- İhânet/Hizlan)". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (1997), 167-230.
- Özervarlı, M.Sait. "Hârikulâde". C. 16. İstanbul, 1997. TDV İslam Ansiklopedisi.
- Rado, Şevket. *Büyük Türk Sözlüğü*. İstanbul: Hayat Yayınları, ts.
- Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed Fahrüddîn er-. *el-Metâlibü'l- âliye*. 9 Cilt. Beyrut- Lübnan: Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, 1. Basım, 1987.
- Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed Fahrüddîn er-. *Mefâtihu'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrut- Lübnan: Dâru ihyâ-i türâsi'l-Arabî, 3. Basım, 1999.
- Râzî, Zeynüddîn Muhammed b. Ebu Bekir b. Abdülkâdir er-. *Muhtâru's-sıhah*. Beyrut- Lübnan: el-Mektebetü'l-asriyye, 5. Basım, 1999.
- Serrâc, Ebû Nasr es-. *el-Lum'a*. Mısır: Dâru'l-kütübü'l-hadîse, 1960.
- Simâvî, Bedrettin. *Câmiu'l-fusûleyn*. 2 Cilt, ts. Erişim 17 Ekim 2019
- Sinanoğlu, Mustafa. "Hamevi, Ahmed b. Muhammed". 15/456-457. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 1997.
- Siracüddin, Ömer b. İbrahim b. Nuceym el-Hanefî. *en-Nehrü'l-fâik şerhu Kenzü'd-dekâik*. 3 Cilt. Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 2002.
- Suyûtî, Celalettin. *Şerhu's-sudûr bi şerhi hâli'l-mevtâ ve'l-kubûr*. 1 Cilt. Beyrut- Lübnan: Dâru'l-ma'rife, 1. Basım, 1996.
- Suyuti, İmam. *Kabir Hayatı (Sahihu Şerhi's-Sudur)*. çev. Seyfullah Erdoğan. Mercan Kitap, 2016.
- Şâfî, Hasan b. Muhammed b. Mahmud el-İtâr eş-. *Hâşiyetü'l-itâr alâ şerhi Celali'l-Mehallî alâ Cemi'l-Cevâmi'*. 2 Cilt. Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, ts.
- Şanalmiş, Abdülkadir. "Ahmed el-Hamevi'nin Gemide Kılınan Namazın Hükmüne Dair Risâlesi (Çeviri ve Değerlendirme)".
- Şa'rânî, Abdülvahhâb b. Ahmed b. Ali el-Hanefî. *et-Tabakâtü'l-kübrâ : Levâfihu'l-envâr fi tabakâtü'l-ehyâr*. 2 Cilt. Mısır: Mektebetü Muhammed Melicî el-kutubî ve Êhîhi, 1315.
- Taberânî, Süleyman b. Ahmet et-. *el-Mu'cemu'l-kebîr*. 25 Cilt. Kahire: Mektebetü İbni Teymiye, 2. Basım, 1994.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr et-. *Câmiu'l-beyân fi te'vili'l-Kur'ân*. 24 Cilt. Müessetü'r-risâle, 1. Basım, 2000.
- Tavil, Tefik. *et-Tasavvufi asri ibbane'l-asri'l-Usmani*. Mısır: Mektebetü'l-Adab, ts.
- Teftâzânî, Sa'deddîn. *Şerhu akâidü'n-Nesefî*. 1 Cilt. Kahire-Mısır, 1. Baskı., 1987.
- Tehânevî, Muhammed b. Ali İbnü'l- gâdî Muhammed Hâmid b. Muhammed Sâbır el- Fârûkî el-Hanefî et-. *Keşşafu istulâhâtu'l-funûn*. 2 Cilt. Lübnan: Mektebetü Lübnan, 1. Basım, 1996.

- Tehânevî, Muhammed b. Ali İbnü'l- Kâdî Muhammed Hâmid b. Muhammed Sâbır el- Fârûkî el-Hanefî et-. *Mevsûatü keşşâfi istilâhâti'l-funûni ve'l-ulûm*. 2 Cilt. Beyrut- Lübnan: Mektebetü Lübnan, 1. Basım, 1996.
- Tehâvî, Ebu Ca'fer Ahmet et-. *Tahrîcü Akîdeti't-Tehâvî*. 1 Cilt. Beyrut- Lübnan: el-Mektebetü'l-İslâmî, 2. Basım, 1993.
- Temîmî, Abdurraman b. Hasan b. Muhammed b. Abdulvahhâb b. Süleymân et-. *Fethu'l-mecîd şerhu Kitâbi't-Tevhîd*. Kahire-Mısır: es-Sünnetü'l-Muhammediyye, 1957.
- Tıġlıoġlu, Mehmed Zahid. "Tevesşül, İstiġâse ve Teberrüke Dair İki Farklı Paradıġmanın Analizi -Ehl-i Sünnet Süfi Gelenek ve Selefi Yaklaşım-". *Akif* 51/2 (31 Aralık 2021), 132-156. <https://doi.org/10.51121/akif.2021.6>
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre b. Mûsâ b. ed-Dahhâk et-. *el-Câmiu'l-kebîr - Sünenü't-Tirmizî*. 6 Cilt. Beyrut- Lübnan: Dâru'l-garbi'l- İslâmî, 1998.
- Tûsî, Ebû Nasr Serrâc. *İslam Tasavvufu (el-Lüma)*. çev. Hasan Kâmil Yılmaz. Erkam Yayın San. A.ş., ts. Uludaġ, Süleyman. "Kerâmet-II". *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 15 (2005), 7-35.
- Uludaġ, Süleyman. "Tasavvuf Kültüründe Kerâmet Anlayışı". *Bursa'da Düünden Bugüne Tasavvuf Kültürü (Sempozyum)*, 15-36.
- Ûşî, Sirâcüddin. *Emali Şerhi*. çev. Bekir Topaloġlu. İstanbul: İFAV, 3. Basım, 2013.
- Vural, Ahmet- Çatak, Âdem. "Lüt Fassı Bağlamında İbni Arabî'de Tasarruf Kavramı". *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi* 3/2 (2018), 34-46.
- Yafî, Afîfüddîn Ebu't-teâdât Abdullah b. Esa'd el-. *Ravzu'r-reyyâhîn fî hikâyeti's-sâlihîn*. 1 Cilt. Mısır- el-Ezher Üniversitesi: Mektebetü Zehrân, ts.
- Yahya, Ahmed Hazım. "Selb ve Umumun Birlikte Kullanımı Üzerine Genel Bir Deġerlendirme". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 34 (01 Haziran 2015), 139-165.
- Yaman, Ahmet. "Kenzü'd-dekâik". C. 25. Ankara: TDV İslâm Ansiklopedisi, 2022.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "İstimdâd". C. 23. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 2001.
- Yazar, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dînî Kur'ân Dili*. thk. Prof. Dr. Asım Cüneyd Köksal- Murat Kaya. 6 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları: 182, 1. Basım, 2021.
- Yılmaz, Hasan Kâmil. *Tasavvuf Meseleleri*. İstanbul: Erkâm Yayınları, 2016.
- Yurt, Ali İhsan. "Bekrî, Kutbüddin". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 5/369. İstanbul, 1992.
- Yüce, Abdulhakim. "Kozmik Yetki: Tasarruf". *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* VI/15 (2005), 37-49.
- Zebîdî, Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzak el-Huseynî ez-. *Tâcu'l-arûs min-cevâhiri'l-kâmûs*. 40 Cilt. Daru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, 1984.
- Zirikî, Hayruddin b. Mahmud b. Muhammed b. Ali b. el-Fâris ez-. *el-E'lâm*. 8 Cilt. Beyrut- Lübnan: Dâru'l-melâyin, 15. Basım, 2002.